

“Schonelei” Voor een toekomst van mogelijkheden

Dit onderzoek is in opdracht van InnovatieNetwerk uitgevoerd door:
Peter Luttik en Geert Boosten, Stichting DoTank
Henk Smit en Joost Tersteeg, WING Proces Consultancy, Wageningen UR

Met medewerking van:
Guido Enthoven en Tom Egyedi, Instituut voor Maatschappelijke Innovatie
Camiel Gielkens, Stichting DoTank
Peter Schütte, Schütte en Viersen

Het rapport valt binnen het thema “Duurzaam Ondernemen”.

Postbus 19197
3501 DD Utrecht
tel.: 070 378 5653
internet: www.agro.nl/innovatienetwerk

ISBN: 90 – 5059 – 313– 5
Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.
Rapportnr. 06.2.131, Utrecht, december 2006.

Voorwoord

De landbouw staat in Nederland onder druk. Ondanks de inspanningen van velen om de agrarische sector in Nederland te laten floreren, is het niet ondenkbaar dat op een termijn van pakweg 30-50 jaar (delen van de) landbouw uit (delen van) Nederland zijn verdwenen. Het nadenken over de consequenties van deze ontwikkeling is zeker in agrarische kringen nog taboe. Dit belemmert niet alleen het zicht op nieuwe kansen die door het verdwijnen van landbouw ontstaan, het blokkeert ook de bewustwording ten aanzien van het kostbare dat dan verloren gaat.

Het project “Schonelei” concentreert zich op de kansenkant. Uitgangspunt is een viertal extreme scenario’s voor het verdwijnen van de grondgebonden landbouw uit ons land. Die scenario’s dienden als inspiratie voor de ontwikkeling van nieuwe concepten of aanzetten daartoe. Dat heeft een rijke oogst opgeleverd. Een negental concepten wordt in het rapport verder uitgewerkt, namelijk:

- Zeelandbouw (landbouw in zee);
- Bioport (Nederland niet meer als draaischijf voor fossiele energie, maar voor biomassa);
- Vraaggestuurde microketens (in tegenstelling tot aanbodgerichte bulkketens);
- Lokale autonomie (in plaats van centrale voorzieningen);
- Overbruggend eten (eten als manier om mensen nader tot elkaar te brengen);
- *Nature at your fingertips* (natuur aantrekkelijker maken door haar deels te virtualiseren);
- Waardevol sterven (over een nieuwe beleving van de laatste levensfase);
- Waardegedreven financiële arrangementen (een nieuwe manier om tegen landschapsbeheer aan te kijken, waarbij het landschap vraaggestuurd wordt ingericht);
- *Covenant society* (over een zelfsturende netwerkmaatschappij).

Een flink aantal van de in het rapport genoemde concepten verdient ons inziens nadere aandacht. InnovatieNetwerk heeft al projecten gestart rond onder andere bioport (project “Bioport”), waardegedreven financiële arrangementen (project “Netlandschap”) en overbruggend eten (project “Multiculi”). Ook rond zeelandbouw worden activiteiten ontplooid.

Wij nodigen u graag uit om met de in dit rapport genoemde (ideeën voor) concepten aan de slag te gaan, dan wel u aan te sluiten bij de al lopende trajecten.

Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting 1

Summary 5

1. Inleiding 9

2. Aanpak 11

2.1 Start 11

2.2 Werkproces 13

2.3 “Schonelei”-denkmodellen 14

3. Vier ontwikkelpaden voor grondgebonden landbouw 19

3.1 De eroderende landbouw 20

3.2 De veranderende landbouw 20

3.3 Vernieuwing van de landbouw 21

3.4 Van landbouw naar zeebouw 21

4. Conceptideeën 23

4.1 Inleiding 23

4.2 Zeelandbouw 24

4.3 Bioport 29

4.4 Microketens in vraaggestuurde voeding 32

4.5 Autarkisch onafhankelijk en mobiel 37

4.6 Overbruggend eten 45

4.7 Nature at your fingertips 47

4.8 Waardevol sterven 51

4.9 Waardegedreven financiële arrangementen 55

4.10 Covenant society 58

5. Naschrift 65

Bijlagen

I. Overzicht van overige concepten 69

II. Toekomstbeelden 83

II.1	Campfire story in een ONDERgelopen Land	87
II.2	Days of the Diamond Dogs	95
II.3	2050: The Business of Happiness	105
II.4	Insula Dei	115

Samenvatting

“Is het mogelijk dat delen van de landbouw uit Nederland verdwijnen en zo ja wat zijn dan de gevolgen daarvan? Wat raken we kwijt en wat zijn de nieuwe kansen die ontstaan?”

Dit was de vraagstelling voor het project “Schonelei”, een zoektocht naar nieuwe concepten. Doel van het project was niet zozeer deze vraagstelling gedegen te beantwoorden, maar deze als aanvliegeroute te gebruiken voor het genereren van nieuwe ideeën, nieuwe kansen.

De uitkomsten van de verkenning zijn verrassend. Ten eerste blijkt dat het goed voorstelbaar is dat delen van de huidige landbouw uit Nederland zullen verdwijnen. Het project heeft aan de hand van scenariostudies een aantal ontwikkelingen in die richting verkend. De toekomstbeelden die daarbij horen, zijn als bijlage aan dit rapport toegevoegd.

De uitgangsvraag bleek ook relevant te zijn voor een verkenning welke landbouw uit Nederland zal verdwijnen. Nadere analyse van de huidige agrarische bedrijfsvoering leerde ons dat een groot deel van de Nederlandse landbouw een industrieel karakter heeft (denk aan de glastuinbouw en de intensieve veeteelt). Deze niet-grondgebonden landbouw is nauwelijks te onderscheiden van activiteiten die in de regel op bedrijventerreinen worden uitgeoefend. Dit deel van de agrarische sector heeft een heel eigen dynamiek en wordt niet of nauwelijks beïnvloed door het mogelijk verdwijnen van de grondgebonden landbouw.

De vraag welke kansen er ontstaan als de huidige grondgebonden landbouw verdwijnt, kreeg verreweg de meeste aandacht en leverde de meest verrassende antwoorden op. Bij het uitwerken van de toekomstscenario's verscheen een pallet aan nieuwe beelden, ideeën en concepten. Daarvan zijn de tien meest uitdagende en veelbelovende nader uitgewerkt. Zij kunnen als volgt worden gekarakteriseerd:

Vier grote nieuwe kansen met enorme economische potentie

- 1) Nieuwe vormen van landbouw in de blauwe delta (zeelandbouw);
- 2) Een succesvolle transitie naar een op biomassa gebaseerde economie (bioport);
- 3) Van aanbodgerichte bulkketens naar verpersoonlijkte, vraaggestuurde microketens;
- 4) Van centrale voorzieningen naar lokale autonomie (autarkisch, onafhankelijk en mobiel).

Drie concepten gericht op persoonlijke beleving in maatschappelijk verkeer

- 5) Relaties bouwen door met elkaar de maaltijd te delen (overbruggend eten);
- 6) Virtualisering van natuur en ruimte (*nature at your fingertips*);
- 7) Een nieuwe beleving van de laatste levensfase (waardevol sterven).

Twee nieuwe procesbenaderingen

- 8) Van subsidiestelsels naar waardegedreven financiële arrangementen;
- 9) Van door de overheid gereguleerde marktwerking naar een zelfsturende netwerkmaatschappij (*covenant society*);

Zouden we met een schone lei kunnen beginnen, dan zou de toekomst er zonnig uitzien. Als we ook in werkelijkheid iets van de genoemde kansen willen benutten, dan moeten we op een andere manier naar de toekomst kijken. We moeten ons openstellen voor zaken die indruisen tegen gevestigde waarden, die zowel in positieve als in negatieve zin sterke emoties oproepen. We moeten nadenken over niet-waarschijnlijke toekomst, over opties die de huidige realiteit op z'n kop zetten. Voor het intekenen van de schone lei is durf nodig!

De realisatie van die nieuwe ideeën gaat nog een stap verder. Allereerst moet een situatie gecreëerd worden die gericht is op een versnelling van vernieuwing en innovatie. Een stimulerende omgeving met garanties voor resultaatgerichte investeringen, in plaats van een onoverzichtelijk stelsel van subsidies. Ook moet worden gezocht naar nieuwe samenwerkingsverbanden, niet gebaseerd op contracten en resultaatverplichtingen maar op transparantie, vertrouwen en gedeelde ambities. Alles gericht op het creëren van nieuwe waarden.

Op dit moment wordt een aantal uitkomsten van het "Schonelei"-project verder vormgegeven. Hiermee wordt ook daadwerkelijk invulling gegeven aan het motto: "Schonelei – voor een toekomst van mogelijkheden!"

‘Is it possible for parts of agriculture from the Netherlands to disappear, and if so, what will be the consequences? What do we lose and what are the new opportunities that arise?’

This was the question for the project Clean Slate, a search for new concepts. The objective of this project was not so much to answer this question thoroughly, but to use it as a means to generate new ideas and new opportunities.

The results were surprising. Firstly it seems very possible that parts of agriculture will disappear from the Netherlands. The project shows a number of developments in that direction that were explored in case studies. The images for the future that accompany this are added to this report separately as addenda.

The basic question also proved relevant to an exploration of which agriculture will disappear from the Netherlands. Further analysis of current agricultural business structure taught us that a large part of the Dutch agriculture is of an industrial character (for example horticulture in greenhouses and intensive livestock farming). This kind of agriculture is not bound to specific areas of land and cannot easily be discerned from activities that are generally executed in business areas. This part of the agricultural sector has a dynamic of its own and is hardly or not at all influenced by the possible disappearance of area-bound agriculture.

The question which opportunities arise when current area-bound agriculture disappears had most of our attention and produced the most surprising answers. When playing out the possible scenarios for the future a broad range of new images, ideas and concepts appeared. They can be characterised as follows:

Four new major opportunities with huge economic potential

- 1) New forms of agriculture in the blue delta (agriculture at sea);
- 2) A successful transition to an economy base don biomass (bioport);
- 3) Change from supply oriented bulk chains to personalised demand oriented micro chains;
- 4) From central provisions to local autonomy (self supplying, independent and mobile).

Three concepts aimed at improving personal life in society

- 5) Building relationships by sharing meals (building bridges while you eat);
- 6) Virtualisation of nature and space (nature at your fingertips);
- 7) A new vision of the last phase of life (dying with value).

Two new process approaches

- 8) From systems of subsidies to value driven financial arrangements;
- 9) From a market system regulated by the government to a network society that guides itself (covenant society);

Should we be able to start with a clean slate, then the future would look sunny. If we actually want to use some of the opportunities mentioned, we'll have to start looking at the future in a different way. We must open up to matters that go against current values, that give rise to strong emotions, both positive and negative. We must think of futures that are not probable and that turn the current reality upside down. It takes guts to draw on the clean slate!

Realising those new ideas is yet another step further. First of all a situation must be created that is aimed at renewal and innovation. A stimulating environment with guarantees for result driven investments, instead of a system of subsidies that is incomprehensible. We also have to look for new co-operation partners, not based on contracts and demands for specific results, but based on transparency, trust and shared ambitions. Everything has to be directed at the creation of new values.

At this moment in time a number of results of the Clean Slate project are being elaborated. This will really support the motto: "Clean Slate – for a future of possibilities!"

1. Inleiding

InnovatieNetwerk heeft in augustus 2004 het initiatief genomen voor het project “Schonelei”. Daarin wordt verkend welke kansen en bedreigingen ontstaan als delen van de huidige landbouw uit Nederland verdwijnen. Het project kijkt verder dan de lopende programma’s. De waarschijnlijkheid dat delen van de huidige landbouw uit Nederland verdwijnen, is geen onderdeel van de vraagstelling. Wél is van belang hóe dat zou kunnen gebeuren en wáár dat plaats zou kunnen vinden. Maar de focus ligt op de consequenties die zulke ontwikkelingen hebben voor de Nederlandse maatschappij, op de kansen en bedreigingen die ontstaan. Daarbij is de nadruk gelegd op het genereren van vernieuwende concepten om kansen te benutten.

Om dat voor elkaar te krijgen, dienen wezenlijke doorbraken in ons denken bewerkstelligd te worden. Dat hebben we in dit project getracht te doen. We hebben ons tijdens het werkproces een aantal vragen gesteld over nieuwe ideeën, zoals: “Wat is verrassend/lachwekkend aan dit idee? Wat verloopt heel anders dan zoals het op dit moment gebeurt? Is dit een uitgewerkt concept of nog een denkrichting? Hoe belangrijk is dit idee, voor wie en waarom? Hoe kan InnovatieNetwerk hiermee verder?”

Omdat InnovatieNetwerk per 2006 aan een nieuwe werkperiode begon, werd het van groot belang geacht dat het “Schonelei”-project zou bijdragen aan nieuwe manieren van werken en aan het verbreden van het netwerk. Daaraan is dan ook veel aandacht besteed.

2.

Aanpak

2.1

Start

Peter Luttkik, projectleider “Schonelei”

Ik kreeg een gekke vraag: “Wil je voor InnovatieNetwerk nadenken over het verdwijnen van delen van de huidige landbouw uit Nederland, over de kansen en bedreigingen die dat met zich meebrengt?” Mijn ervaring in de landbouw was beperkt en zuiver theoretisch, maar dat werd niet als een probleem gezien. Sterker nog: dat ik meer wist van transport, luchtvaart en telecom zag men vooral als een voordeel.

Al snel werd duidelijk dat de vraag een wespennest was. “Dit is een onzinvraag – daar moet je zo snel mogelijk mee stoppen”, was één van de eerste reacties. De opinies waren ook scherp verdeeld tussen enerzijds “dit is overduidelijk”, en anderzijds “dit gaat nooit gebeuren”. Daarbij vertelden de verschillende partijen elkaar ook dat ze ofwel oogkleppen op hadden dan wel onverantwoordelijk en demagogisch bezig waren.

Nu ben ik niet alleen betweterig en eigenwijs, maar gelukkig ook wat bangelijk aangelegd. Dus was ik zo verstandig om niet al te concreet te zijn en weinig te beloven. En ik had een paar belangrijke troeven achter de hand: een paar mannetjesputters die bereid waren te komen helpen. Lieden die weten of ze met de kop richting muur gaan en daar dan ook niet bang voor zijn. En een clubje vernieuwers bij InnovatieNetwerk die hun sporen verdiend hebben en respect hebben opgebouwd. Bovendien luidt hun opdracht dat sommige van hun projecten mogen mislukken. Anders zijn ze te weinig vernieuwend bezig!

Lachwekkende ideeën zijn zo gek nog niet

Managers en beleidsmakers die hun emoties aanspreken, in plaats van de strategie berekenen. Succes is af te meten aan hoeveel er te lachen valt.

Van onze redactie

De natuur on line brengen en virtualiseren, juist om diezelfde natuur ook voor komende generaties spannend te houden! Of wat te denken van 'waardevol sterven' als nieuwe groeimarkt? Om doodgaan weer menswaardig en vooral zinvol te laten zijn? En Rotterdam als bioport? Met Pernis als grootschalig verwerkingscentrum, waar biomassa wordt omgevormd tot hoog-

waardige chemische halffabrikaten, voedsel en energie?

Dit zijn enkele van de tientallen concepten die het Schonelei-project heeft opgeleverd. Er werd bewust gezocht naar lachwekkende ideeën. "Echt nieuwe inzichten werken in eerste instantie op je lachspieren", zegt Peter Luttik, de projectleider. "Als een nieuw idee al van meet af aan serieus genomen wordt, is het waarschijnlijk niet echt vernieuwend. En we hebben wat afgelachen!"

Het project wordt uitgevoerd in opdracht van het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster. Directeur Ger Vos: "De oogst van Schonelei was indrukwekkend, zelfs naar onze maatstaven! En dat wil heel wat zeggen".

De uitdaging voor InnovatieNetwerk was om met iets nieuws te komen. Nieuwe concepten. Niet makkelijk als een tiental hele slimme mannen (en een enkele vrouw) in het clubje vernieuwers al jaren bezig is leuke dingen te bedenken. Van nieuwe rivieren tot varkensflats en van drijvende kassen tot smaaklessen. Bovendien hadden het Ruimtelijk Planbureau, het Milieu- en Natuurplanbureau, de Raad voor het Landelijk Gebied, de EU en nog vele, vele andere deskundige partijen al uitgebreid naar dit onderwerp gekeken.

Wat doe je dan? Je zoekt allereerst wat vriendjes op die weten waar ze het over hebben. Je zet ze aan het denken, zet daarbij hoog in, en laat het dan bruisen. We gingen bewust op zoek naar lachwekkende ideeën, naar verschrikkelijke toekomsten of naar beelden van Nederland die ongeloofwaardig leuk waren. We deden onrealistische aannames. En dat resulteerde in tientallen té gekke ideeën. Soms helemaal uniek. Soms leverde het een hele nieuwe kijk op een op zichzelf al goed en vernieuwend idee

Die oogst was wel wat veel van het goede. Want wat moet je daarmee? Zoveel brainstorm hadden we niet besteld. En niemand wil natuurlijk meer moeten doen dan mogelijk is. Dus gingen we uitleggen, verklaren, doordenken en kwijtraken. Rapporten schrijven dus. En flyers. En voorstellen. Die moeten helder en logisch klinken. En dat kost een boel meer tijd dan het bedenken van de ideeën zelf.

Dit is een van die rapporten. Hierin nemen we u mee naar tien van die concepten die uit het “Schonelei” -proces naar voren zijn gekomen. Wij vinden dat ze de moeite van het overdenken waard zijn. Omdat het onze wereld van morgen kan zijn. En omdat morgen vandaag begint!

2.2 Werkproces

Hieronder beschrijven we stapsgewijs het “Schonelei”-werkproces. In hoofdstuk 2.3 gaan we dieper in op enkele denkmodellen die daarbij gebruikt zijn.

i. Ontwikkeling plan van aanpak voor het “Schonelei”-project (juni/juli 2004)

Met de trekkers van de transitieprogramma’s binnen Innovatie-Netwerk is een plan van aanpak uitgewerkt voor het project en is de bemensing van het project doorgesproken.

ii. Verkennende gesprekken met potentiële stakeholders

Met een tiental belangrijke stakeholders is gesproken over de invulling van het project. Daarbij is de analyse van de vraagstelling verder uitgewerkt, maar werd ook duidelijk dat goede afstemming met vergelijkbare trajecten nodig was. Een enorme variëteit aan zienswijzen werd duidelijk – en enthousiasme bij een aantal partijen om hieraan te gaan trekken.

iii. Opzetten kernteam en concretisering plan van aanpak

Een aantal partijen is gevraagd om mee te werken aan de sessies. Samen met hen is verder nagedacht over het plan van aanpak en hun rol daarin. Het IMI, WING, Schütte Consulting en DoTank werden gevraagd startnotities voor deelstudies te maken. Medewerkers van het Milieu- en Natuurplanbureau, het Ruimtelijk Planbureau en het ministerie van LNV waren bereid aan de werksessies mee te doen.

iv. Werksessies

In de periode oktober 2004 tot februari 2005 werden op basis van een aantal werksessies startnotities uitgewerkt in de vorm van scenario’s. Ook werd een groot aantal potentiële concepten in beeld gebracht. Dit was een inspirerende periode, waarbij ideeën en opties elkaar snel opvolgden.

v. Uitwerking en operationalisering resultaten

Na een voortgangsbespreking in februari verschoof de aandacht van het genereren van nieuwe ideeën naar het uitwerken van concepten en het in de markt toetsen van hun haalbaarheid. Onder meer door contacten met publieke en marktpartijen. Dat leidde niet direct tot de gewenste significante investeringen door die partijen in een vervolg.

Tegelijkertijd kwamen er van allerlei kanten vragen om mee te denken over transitietrajecten binnen landbouw, visserij, ruimtegebruik en rond lerende netwerken. Ook lagen er vragen vanuit InnovatieNetwerk over wat er nu nieuw was aan deze werkwijze en wat we hadden geleerd over de kansen en kosten van het verdwijnen van de landbouw uit Nederland. De beleving van direct betrokkenen en van degenen die wat meer op afstand zaten, bleek daarbij nogal uiteen te lopen.

In deze fase zijn diverse kansrijke onderdelen verder verkend en zijn contacten met partijen gelegd om concepten met perspectief verder uit te werken.

vi. Rapportage

Vanaf juni lag de nadruk op het afronden van de rapportage. Een rapportageslag bleek nodig om het ontwikkelde gedachtegoed communiceerbaar te maken naar de bredere omgeving van het project. Om verder te kunnen, moesten vele impliciete stappen eerst expliciet gemaakt worden, en met elkaar in verband worden gebracht. Daarom is besloten dat weer in teamverband op te pakken samen met WING.

2.3 “Schonelei”-denkmodellen

In het project “Schonelei” is uitgegaan van een aanpak met een aantal denkmodellen. In deze paragraaf presenteren we enkele denkmodellen (de “Schonelei”-methode).

Om tot padonafhankelijke concepten te komen voor de landbouw in Nederland is met behulp van de “Schonelei”-methode de toekomst verkend. Hoe dit gebeurd is, wordt aan de hand van onderstaand schema toegelicht.

a) Wittevlekkendenken

In het wittevlekkendenken wordt onderstaand schema veel gebruikt. “Schonelei” heeft vooral gewerkt in het kwadrant “We weten niet dat we iets niet weten” : de echte witte vlek. We hebben ons daarbij de vraag gesteld waarom iets een witte vlek is. Het gaat bij Niet-weten vaak om ofwel niet kunnen weten (door situatie of door gebrek aan kennis) ofwel niet willen weten. “Schonelei” heeft zich nu vooral beziggehouden met dit laatste; het niet willen weten dat we iets (niet) weten. We komen dan in de taboesfeer terecht waar het onderwerp van een deels verdwijnende landbouw zich nog

	“We weten dat...”	“We weten niet dat...”
... we iets weten.”	= Normale plan- en besluitvorming	Strategische competenties: Doordenken van vergeten, “overbekende” kwaliteiten als basis voor nieuwe concepten
... we iets niet weten.”	Scenario’s geven inzicht in alternatieve opties voor bekende onzekerheden	“Schonelei” onderzoekt potentiële witte vlekken in ons denken

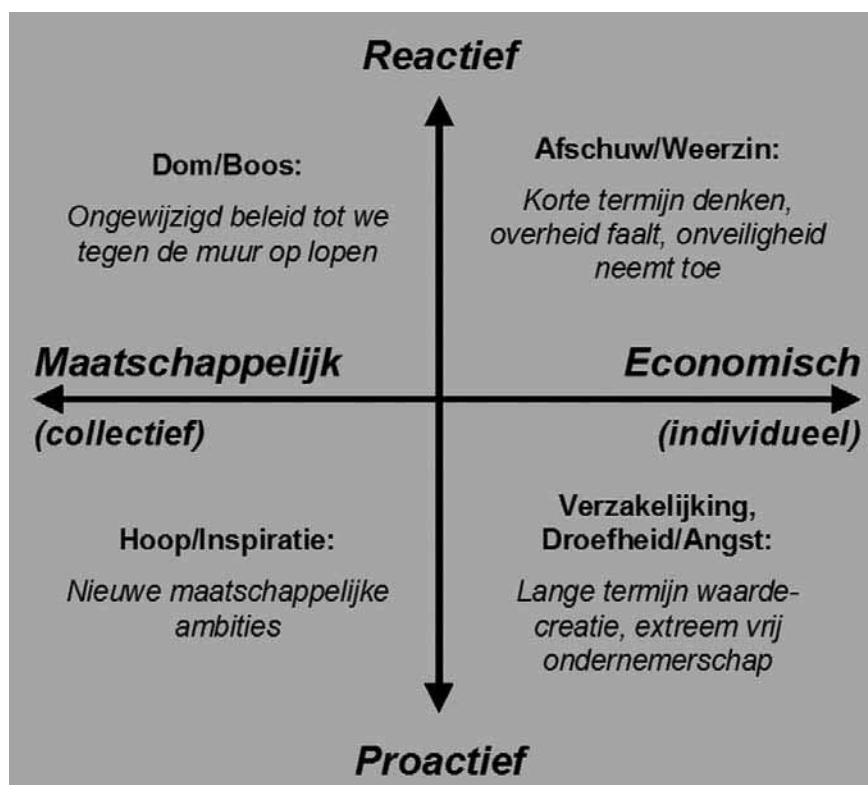
	“We kunnen niet weten dat....”	“We willen niet weten dat....”
... we iets weten.”	Reflectie met derden. Bijvoorbeeld door vissers en telers met elkaar in contact te brengen. Bijv. gemiddelde agrariër in Nederland beseft niet dat de kennis van telen op land, veel potentie heeft voor het vergroten van de productiviteit van de zee: zeeteelt	Toekomstbeelden en -concepten. Het niet willen nadenken, bijvoorbeeld over het feit dat het verdwijnen van landbouw uit Nederland in combinatie met het huidige beleid kan leiden tot verwildering en verloedering van grote delen van Nederland
... we iets niet weten.”	Verbreding naar derden. Bijvoorbeeld door het betrekken van de energiesector bij onderzoek naar biomassa om tot een reële SWOT en concurrentieanalyse te kunnen komen	“Schonelei” Bijvoorbeeld onderzoek naar de rol van emoties bij het ontwikkelen en realiseren van nieuwe maatschappelijke concepten en/of bij het expliciteren van nieuwe maatschappelijke doelstellingen (wat gaan we willen)

in bevindt. Ongewenste of ongeloofwaardige situaties kunnen, als ze zich toch voordoen, de creativiteit sterk bevorderen.

b) Toekomstbeelden met emotie

Het kijken naar de toekomst is in het “Schonelei”-project gedaan met behulp van toekomstscenario’s, die emoties op willen roepen. Gekozen is voor vier scenario’s, die elk een bepaalde denkrichting vertegenwoordigen. Op de horizontale as staat de maatschappelijk georiënteerde denkrichting tegenover de economisch gerichte denkrichting. Verticaal staat een reactieve maatschappij tegenover een proactieve ontwikkeling. We kozen er daarbij bewust voor om in de vier scenario’s verschillende emoties op te roepen, om zo bij te dragen aan het tot stand komen van een grote diversiteit aan nieuwe associaties, ideeën, concepten, en mogelijke vertalingen naar concrete projecten in het heden. De scenario’s zijn beschreven in bijlage 2.

Bij het ontwikkelen van de toekomstbeelden hebben we de bereidheid tot veranderen van overheden, burgers en bedrijven sterk laten variëren.

Het doordenken van werelden die sterk afwijken van de huidige situatie bood al direct ruimte voor nieuwe creatieve denkrichtingen. Daarnaast is in de werksessies specifiek gestuurd op het maximaliseren van de emotionele betrokkenheid bij scenario's. Hiermee konden we ook zoeken naar mogelijkheden, die “ondenkbaar” lijken, maar daardoor juist ook kansen voor geheel nieuwe oplossingen bieden. Daarbij is ook bewust gezocht naar oplossingen die initieel ook nog eens “lachwekkend” lijken, maar daardoor juist de kans hebben om origineel en vernieuwend te zijn: potentiële witte vlekken in ons denken.

c) Directe koppeling tussen verre ideeën en projecten vanuit de huidige realiteit

Om te voorkomen dat we in het doordenken van de toekomstige werelden te ver van de huidige problematiek af zouden komen te staan, is er hard gewerkt aan het leggen van verbindingen naar knelpunten in het heden. Voor veel leden uit de projectgroep was het een verrassing dat lachwekkende ideeën uit 2050 in enkele minuten gekoppeld konden worden aan een probleem uit het heden, en zo een inspirerende betekenis kregen. Vaak leveren deze verbindingen ook weer nieuwe kennisvragen op. Conceptueel hebben we dit verbinden van concepten met het heden samengevat in onderstaand schema.

De rode pijl fungeert als draaipunt tussen de wereld van uitvoering en projectontwikkeling enerzijds en de wereld van onderzoek en wetenschappelijke verkenningen anderzijds. Bij de uitwerking en presentatie van een aantal concepten (hoofdstuk 4) wordt de verbinding met de uitvoering en de huidige realiteit steeds gelegd. Zonder aansluiting op grote uitdagingen in de uitvoering komt een concept vaak niet van de grond. Zonder link naar nieuwe inzichten is het vaak te weinig vernieuwend. Dat moet leiden tot projecten met heldere rollen en doelen. De combinatie van “belang voor de huidige praktijk” met “potentie voor de toekomst” is wat we zochten in “Schonelei”-concepten.

3.

Vier ontwikkelpaden voor grondgebonden landbouw

Persoonsgebonden Landbouw doet z'n intrede

Het tijdperk van de grootschalige landbouw die produceert voor de wereldmarkt, is afgesloten. De ondernemingen van tegenwoordig zijn gericht op maatwerk.

Van onze redactie

Vroeger, voordat de industriële confectie z'n intrede deed, had je de meubelmaker of kleermaker voor maatwerk. Al lang geleden is deze productiewijze uit ons maatschappij verdwenen. Te duur, te inefficiënt en te weinig keus.

Sinds kort is iets van dat ambachtelijke weer terug. Her en der zijn jonge, moderne agrarische bedrijven van start gegaan

die met een hoge graad van automatisering kunnen inspelen op de wensen en behoeften van de individuele consument.

Dat kan zelfs zover gaan dat die consument groenten uit eigen achtertuin kan eten. Die is daar dan geplant, verzorgd en gekoesterd door de nieuwe boer om de hoek. Zelf oogsten is natuurlijk het ultieme plezier.

In de meer klassieke vorm vindt de productie op het hypermoderne bedrijf zelf plaats. Als vaste klant geef je elektronisch je smaak, dieet, voorkeuren en wensen op. Ecologisch, biodynamisch of scharrel. Het bedrijf levert je bestelling aan huis op het afgesproken tijdstip. Natuurlijk kan bestelling en aflevering ook via de plaatselijke supermarkt lopen.

Een van de activiteiten die de projectgroep heeft verricht, is het construeren van plausibele verhalen over de vraag hoe de huidige grondgebonden landbouw in de periode tot 2050 uit Nederland kan verdwijnen. De scenario's waren daarvoor een inspiratiebron, omdat ze marktsituatie en maatschappelijk wereldbeeld combineerden. Het resultaat is een viertal ontwikkelpaden van de huidige grondgebonden landbouw naar nieuwe vormen.

3.1 De eroderende landbouw

In deze ontwikkeling wordt de komende jaren door alle betrokken partijen krampachtig getracht om de huidige landbouw voor Nederland te behouden. De toenemende verantwoordelijkheid van de overheid voor de landbouw, de zich doorzettende schaalvergroting en de daarmee samengaannde toenemende afhankelijkheid en kwetsbaarheid van de landbouw leiden tot toenemende lasten en afnemende concurrentiekracht. Bij een zwakke economie of een verandering in beleid komt de landbouw vervolgens in een onhoudbare situatie terecht. Er vindt verarming van het platteland plaats; verrommeling en zelfs verwildering kunnen daarvan het resultaat zijn. Vanuit de steden is er geen belangstelling voor wat er gebeurt op het platteland, behalve in de directe omgeving van de stad. Het eigen platteland, verder weg van de stad, loopt leeg en er bestaat geen interesse in wat er verder op het platteland geschiedt. We leven daar in een virtualiserende wereld – een zelfgekozen “Matrix”, waarin de meest spannende natuur voortdurend beschikbaar is op “uitzichtschermen”, de *in your face*-natuur van Discovery Channel en spectaculaire vakanties naar verre oorden. Het resultaat is verwildering en verruiging van grote delen van Nederland. Wellicht goed voor de natuur, en het kan in ieder geval niemand meer wat schelen.

3.2 De veranderende landbouw

De ontwikkelde toekomstbeelden laten zien dat het verdwijnen van de grondgebonden landbouw ook een bewuste keuze op basis van kracht kan zijn. Dit is dan de resultante van een bewuste keuze voor hogere opbrengsten per hectare door verdere intensivering en zelfs verstedelijking van de landbouw (kas in de stad, agroparken, varkensflats). En door het beschikbaar stellen van die grond voor bestaande en nieuwe toepassingen, zodat verdere waardeestijging van die grond mogelijk wordt. Die waardeestijging maakt additionele investeringen in verdere intensivering mogelijk. Het platteland wordt de nieuwe economische motor, terwijl de oude steden verloederen rond de nieuwe stedelijke stankcirkels.

3.3

Vernieuwing van de landbouw

De huidige grondgebonden landbouw bezwijkt onder kosten van verdere regulering en blijkt uiteindelijk niet meer concurrerend met alternatieven. Er ontstaat een nieuwe gedifferentieerde extensieve landbouw, die concurrerend wordt door steeds verdere automatisering. Er ontstaan uiteindelijk kleinschalige lokale en internationale microketens, die op een vergelijkbare manier concurrerend worden met de grootschalige landbouw als nu al de pc's en kleine printers concurrerend zijn met mainframes en drukkerijen. Door de steeds grotere kwetsbaarheid van grootschalige economische infrastructuur neemt de maatschappelijke noodzaak voor lokale autarkie toe. Dat vraagt om vernieuwingen in alle stappen van de productieketens, van kassen aan en op het huis en lokale energieopwekking tot geautomatiseerde dierhouderijsystemen en microslachterijen.

3.4

Van landbouw naar zeebouw

Zeelandbouw biedt kansen

Landbouw in zee of in ontpolderd gebied moet het alternatief worden voor de wegwijnende grondgebonden landbouw in Nederland.

Van onze redactie economie

Het project 'Schonelei' van het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster komt met een nieuw concept: Zeelandbouw. De grondgebonden landbouw verdwijnt in een hoog tempo uit ons land. De Groene Delta is voor andere dingen nodig: wonen, werken, recreëren. Er is behoefte aan ruimte voor zorg, voor onderwijs en voor spannende natuur.

Tegelijkertijd zullen we ons deuntje mee moeten fluiten in de biomass economy. En vergeet ook de voedselvoorziening van dit land niet. Die kunnen we toch niet integraal aan China en India overlaten?

Het InnovatieNetwerk heeft becijferd dat de primaire productie die van oudsher uit de landbouw voortkwam minstens zo efficiënt in en aan zee verbouwd kan worden. Hiermee kunnen de blauwe delta's rond de Noordzee hun oude functie als producent van proteïne, suikers en mineralen weer herwinnen. Denk aan vis- en algenteelt en talloze vormen van natte landbouw. Al dan niet in combinatie met andere (economische) activiteiten, zoals windturbineparken, natuurbeheer, etc.

Landbouw wordt grotendeels vervangen door zeebouw. Door een serie technologische innovaties wordt het aantrekkelijk om de landbouw zeewaarts te verplaatsen. Van telen op het land naar telen op en onder water. Zeedierhouderij en waterteelt vereisen identificatie en ontwikkeling van teelt- en houderijsystemen voor planten en dieren die als alternatief voor landbouw en veeteelt kunnen dienen.

4.

Conceptideeën

4.1

Inleiding

Het “Schonelei”-werkproces heeft een groot aantal conceptideeën en vernieuwende combinaties opgeleverd. De tien meest uitdagende en veelbelovende conceptideeën zijn door ons nader uitgewerkt en getoetst op potentieel voor conceptontwikkeling. Zij worden in dit hoofdstuk gepresenteerd. Van de overige conceptideeën is in Bijlage I een overzicht opgenomen.

Voor het bepalen van de toptien van conceptideeën hebben wij het volgende laten meewegen:

- De reacties van de projectomgeving (InnovatieNetwerk, projectpartners en externe partijen);
- De wens om een range te presenteren van “realiseerbaar op korte termijn” naar “vernieuwend op langere termijn”;
- De wens om een palet te kunnen presenteren van landbouwkundige, macro-economische, ruimtelijke, ecologische en sociale vernieuwingen;
- Geloof in de overall vernieuwende kracht van het betreffende concept.

Beschrijving concepten

Bij elk concept beschrijven we hoe het kan gaan werken (streefbeeld), wat het huidige probleem is, en welke acties of activiteiten ondernomen kunnen worden.

Bij elk concept zijn het fysieke eindbeeld, waar een concept voor staat, en de weg erheen (transitieopgave) nauw met elkaar verbonden. Bij vier concepten zijn grote economische belangen in het geding. Bij een

drietal andere concepten zijn vooral de maatschappelijke implicaties van belang, en bij de laatste drie gaat het om het versterken van ons vermogen om innovaties te realiseren.

Vier concepten met grote economische consequenties

- 1) Zeelandbouw
- 2) Bioport
- 3) Microketens in vraaggestuurde voeding
- 4) Autarkisch onafhankelijk/mobiel

Drie concepten met vooral maatschappelijke implicaties

- 5) Multiculti voedsel: overbruggend eten
- 6) *Nature at your fingertips*
- 7) Waardevol sterven

Drie op beter beleid georiënteerde procesconcepten

- 8) Waardegedreven Financiële arrangementen
- 9) Covenant Society
- 10 Emolatie

Toegevoegde waarde als vertrekpunt

We benaderen de concepten vanuit het “toegevoegdewaardedenken”. Dat houdt in dat we ons steeds afvragen:

- Welke nieuwe waarde kan worden gecreëerd met dit concept?
- Op welke nieuwe manier kan een bestaande waarde beter worden gecreëerd?

Dat betekent een duidelijke keuze om niet technische hoogstandjes centraal te stellen, of het bestuurlijke of politieke belang van de gereleerde problemen. Natuurlijk moet het concept technisch realiseerbaar zijn. En moet het uiteindelijk maatschappelijk en politiek haalbaar blijken. Maar of we ons willen gaan inzetten om iets nieuws te realiseren, wordt bepaald door de potentie om op een nieuwe manier waarde te realiseren.

4.2 Zeelandbouw

Mens & Techniek, april 2050

Voor de oude kustlijn uit het begin van deze eeuw zijn langzamerhand grote ondiepten en zandplaten verrezen. De Nederlandse weg- en waterbouw heeft rond 2020 een technologische doorbraak bereikt die het mogelijk maakt om goedkoop zand uit de diepe Noordzee over tientallen kilometers landwaarts te verplaatsen. De systemen werken volledig op zonne- en getijdenenergie, kunnen tientallen jaren stabiel blijven liggen en vragen weinig onderhoud.

De systemen werken langzaam maar gestaag. Er liggen nu zo'n 150 leidingstelsels, die het zand naar de kust transporteren, vanwaar de natuurlijke getijdenkrachten het zand herverdelen langs de kust. Ten opzichte van het oude profiel is de kustlijn nu zo'n 15 km meer zee-

waarts komen te liggen, waardoor ongeveer 400.000 ha ondiep gebied ter beschikking is gekomen van natuur en landbouw. Volgens de 50/50-verdeling die destijds voor 100 jaar politiek is overeengekomen, en in de Grondwet is verankerd, beschikt Nederland nu over 200.000 ha nieuw gebied voor zeelandbouw. Een omvang bijna twee maal zo groot als de drie Flevopolders tezamen. Aan de landzijde is de afgelopen 10 jaar een vergelijkbare hoeveelheid land omgezet in zoutwaterlandbouwgebied, zodat Nederland thans ongeveer 400.000 hectare zoutwaterlandbouw rijk is.

De zandpompen zijn nu zeewaarts verlegd, en er is begonnen met de aanleg van een nieuwe zandring van 10 km, die rond 2100 klaar moet zijn. Over de natlegging en ecologische verrijking van zoetwatergebieden als de Markerwaard wordt opnieuw gesproken.

De zeelandbouw kent een aantal sectoren vergelijkbaar met de terrestrische landbouw:

- De algenteelt is het beste te vergelijken met graslandproductie. De algen worden gekweekt met voedselrijk afvalwater en verdunde mest (intensieve algenteelt) of, meer zeewaarts, in vers zeewater. Dit laatste systeem is minder productief maar levert wel een mineralenrijke grondstof voor verschillende eiwitketens.
- De schelpdiervisserij heeft een enorme vlucht genomen. Kokkel- en mosselteelt is zeer goed te combineren met de algenproductiegebieden. Door de hoge algenconcentraties kunnen met lage doorstroomsnelheden toch mooie groeisnelheden worden bereikt. De kokkelsector heeft bij de sanering destijds in 2005 de afkoopsommen geherinvesteerd in kokkelteelt, waardoor dit nu mogelijk is. In de gespecialiseerde kweekbakken van de natgelegde polders en de Tweede Maasvlakte worden specialiteiten gekweekt, met extra proteïne voor sporters, veel omegavetzuren voor hartpatiënten, et cetera.
- Dan is er de visteelt. Vooral de plankton etende vis, zoals de haring, doet het heel goed. De kippenboeren die de proteïnecorridor moesten verlaten, hebben hun expertise ingezet om haringen te kweken die in enkele weken marktrijp zijn. Haring lijkt net als 500 jaar geleden weer de belangrijkste proteïnebron van Europa te worden.
- Op ongeveer 10 km van de nieuwe ring vindt op uitgebreide schaal visteelt van “veredelde” oceaanis plaats in oude mammoettankers, die na het einde van het aardolietijdperk overbodig werden. Verspreid langs de kust liggen er nu een kleine 1000 visteeltreuzen. Het nieuwe visras, ontwikkeld via een internationaal veredelingsprogramma, is zeer gewild, vanwege de positieve gezondheidseffecten van de visolie.
- In de omvormingsgebieden (de oude zeekleipolders en veengebieden) zien we een grote variëteit aan bedrijvigheid. Zeekraalteelt op kleine en middelgrote schaal, zeewier voor de cosmetica- en medicijnindustrie, tropische visteelt in het koelwater van de nieuwe biocentrales langs de kust

Researchinstellingen en het bedrijfsleven werken eendrachtig samen om met technologische innovaties aan de almaar groeiende behoefte

aan gezond dierlijk eiwit te voldoen. De nog niet ontdekte mogelijkheden zijn enorm. De zee heeft meer dan een miljard jaar aan biologische diversiteit te bieden. Het vakgebied is nog jong. We hebben het gevoel nog maar aan het begin te staan van de technologische revolutie van zeelandbouw. Maar we zijn al wel zo ver dat de traditionele visserij op wilde vis inmiddels haar economische betekenis heeft verloren.

Ruimedruk

De dichtbevolkte delta's wereldwijd zijn op dit moment ook de plaatsen waar een belangrijk deel van ons voedsel wordt geproduceerd. In elk geval vinden we de technologische meest geavanceerde vormen, zoals glastuinbouw en intensieve veehouderij, in delta's. De wereldbevolking neemt snel toe en een steeds groter deel van de wereldbevolking woont in de verstedelijkte delta's. Door de druk op de ruimte stijgen grondprijzen, waar veel vormen van landbouw niet tegenop kunnen concurreren. Met name de minder intensieve vormen van landbouw dreigen hierdoor economisch uit de delta's te worden weggedrukt.

Vanuit de zeezijde wordt de druk op delta's nog eens versterkt door de gevolgen van het klimaatprobleem: zeespiegelstijging en een toenemende kans op overstromingen. Niet alle delta's kunnen blijvend met hoge dammen tegen het water worden beschermd. Adaptatie met meer ruimte voor water is dan een andere strategie, die veel ruimte vergt. Ook hierdoor dreigt de grondgebonden landbouw vanuit de delta's verdrongen te worden naar marginale productiegebieden. Naar sui-

kerrietplantages in de Amazone, palmolieplantages in Zuidoost-Azië, fruitteelt in Spanje en veeteelt in de Sahel.

Diezelfde delta's en zeker de delta van Rijn, Maas en Schelde, herbergen zeer hoge natuurwaarden, waar Nederland in mondiaal perspectief een zware verantwoordelijkheid voor draagt. Maar ook deze natuurwaarden staan onder druk van kustontwikkeling en zeespiegelstijging. Wanneer de aanslibbing van de Waddenzee de zeespiegelstijging niet meer kan bijhouden, dreigt een groot ecologisch gevaar. Planten verdwijnen onderwater en trekvogels hebben niet meer te eten.

De Nederlandse agrotechnologie behoort tot de top van de wereld en wil dat ook de komende decennia blijven. Het is een van de Nederlandse sleuteltechnologieën. Ook de Nederlandse watersector is heel sterk en heeft een wereldfaam. Het accent is daarbij de afgelopen jaren steeds meer komen te liggen op ontwikkelingen in zee, getuige projecten zoals windmolenparken in zee, de Tweede Maasvlakte, Luchthaven in Zee en het kustuitbreidingsplan Nieuw Holland.

Ligt het dan niet voor de hand een serieus punt te maken van een zeewaartse verplaatsing van onze hightech landbouw, en dat op een ecologisch duurzame manier? Dat concept noemen we “zeelandbouw”: een hybride tussen twee ijzersterke Nederlandse technologische velden. Laten we de komende eeuw leren “natleggen” als opvolger van het droogleggen, waar Nederland een wereldfaam in heeft opgebouwd. “Natleggen” zal betekenen dat we nieuwe technologische combinaties gaan realiseren als opvolger van de monoculturen. We kiezen ervoor om ook hier deze productiefunctie te gaan realiseren, en niet alleen in ver weg gelegen groeigebieden zoals China, waar waterteelt en waterbouw een lange historie hebben.

We hebben het hier over een fundamentele ontwikkeling van de landbouwsystemen en van de waterbouwtechniek. Een impressie hoe dit eruit kan zien:

	Ca 3000 BC	Ca 1000 AD	Ca 2050 AD
Op land	Jacht	Telen (grondgebonden)	Industriële landbouw
Op zee	(Jacht)	Visserij (extensief)	Telen (intensief)

Strategie

De laatste jaren wordt in veel kringen nagedacht over en geëxperimenteerd met zoutwater landbouw. Elk van deze initiatieven kan bijdragen aan de transitie die zal gaan plaatsvinden. Hieronder geven we enkele lijnen aan waarlangs het transitiepad mogelijk gestalte kan krijgen. Dit is bedoeld om de discussie hierover verder op gang te krijgen.

Ruimtelijk

De komende 10-20 jaar kan er ruimte gevonden worden op de Tweede Maasvlakte (tijdelijk gebruik), in de Zeeuwse delta, in het plan Nieuw Holland (plan “Waterman”), en aan de landzijde in zee-

kleipolders tegen de kust aan. De strategie zou kunnen bestaan uit het zoeken naar combinaties van haalbare ruimtelijke claims en zeelandbouwtechnieken met veel toegevoegde waarde. De mosselsector heeft reeds te kennen gegeven opkweek van jonge mossels te willen concentreren in omgebouwde poldergebieden aan de kust. “The Blue Lagoon”. Dit kan tevens de oplossing zijn voor het ecologisch minder wenselijke vissen van mosselbroed op de planten in de Waddenzee.

Koppeling met energie

Er zijn mogelijkheden om energie te winnen uit zoutwatergradiënten. Kan een ontwerp van zeelandbouwgebieden worden opgesteld waar tevens energie gewonnen wordt?

Positionering innovatieagenda in internationaal perspectief

Bekijk deze kans ook vanuit het internationale perspectief. De ondernemingen die zich er vestigen, zullen internationaal georiënteerd zijn, waarbij de Nederlandse zoutwaterdelta moet concurreren met andere delta's wereldwijd. Anderzijds is een Nederlandse kenniseconomie niet goed denkbaar zonder een thuismarkt. Wat betekent dit voor de strategische positionering van verschillende ontwikkelopties? Waar bouwen we het beste een voorsprong op en behouden we die? Gaat Nederland zich specialiseren, en zo ja, waarop? Schelpdieren? Haring-achtigen?

Institutionele arrangementen

Het gaat hier om een overschakeling van een beperkt jachtregime naar een zeelandbouwregime. Daarbij horen ook de institutionele kenmerken van de landbouw, waaronder eigendom en de mogelijkheid om in productiecapaciteit te investeren, inclusief goed beheer van het gebied. Natgelegde polders kunnen als model dienen voor vergelijkbare arrangementen in de huidige watergebieden, met de staat in dezelfde rol van intermediair als bij droogleggingen.

De beperkende factor kan heel goed komen te liggen bij de institutionele weerstand. Het is zaak om dit vanaf het begin mee te nemen, en niet pas te regelen als de technieken marktrijp zijn. Denk hier aan planologie, natuurbescherming, eigendomsrecht, et cetera.

Strategische acties

Zeelandbouw kan een van de belangrijkste ontwikkelingen van deze eeuw gaan worden. Het zorgen voor een sterke uitgangspositie lijkt gerechtvaardigd. De huidige kennis en inzicht in de ontwikkelingen en mogelijkheden van deze markt zijn echter onvoldoende om een grootschalig investeringsprogramma op te zetten. Om dat te kunnen doen, is een aantal zaken vereist:

- 1) Innovatiefondsen in de visserij niet alleen richten op verbeteringstrajecten, maar juist op technische en institutionele doorbraken. De fondsen daarbij inrichten om resultaatgericht te kunnen opereren (zie financieringen). Mogelijk de innovatiefondsen versterken met de gelden die voor afbouw van bestaande productiecapaciteit beschikbaar zijn, daarbij werkend aan nieuwe alternatieven.
- 2) Fundamenteel onderzoek naar de internationale mogelijkheden.
- 3) Onderzoek naar institutionele arrangementen, beheer, regulering en eigendomsverhoudingen in natgelegde gebieden.

Daarnaast moet waar mogelijk gebruik worden gemaakt van lopende projecten en programma's die kansen bieden op:

- 4) Uitbouwen van het programma voor zilte landbouw gericht op wereldmarktbehoeften aan hoogwaardige waterbouwproducten. Opdracht is: *Het benutten van zilte nuts- en belevingsfuncties, zoals nieuwe vormen van zilte aquacultuur, recreatie en natuur. Zilte omstandigheden worden niet benaderd vanuit een beperkt sectoraal perspectief, maar vanuit een bredere integrale gebiedsgerichte aanpak.*
- 5) Link naar de ontwikkeling van de Tweede Maasvlakte, zowel waar het gaat om tijdelijk gebruik als om implicaties voor de Noordzee.
- 6) Link naar ontwikkelingsprojecten in de Noordzee, die leiden tot gedeeltelijke verharding van de Noordzee.
- 7) Link naar internationale waterprogramma's.

Reflectie

We hadden het over vruchtbare delta's, die van graanschuren van de mensheid tot woon- en werkplaatsen worden, waardoor de grondgebonden landbouw intensiveert of naar marginale gebieden verdrongen wordt. Waarom dan niet de grondgebonden landbouw onder water? Waarom niet ook hier in plaats van alleen in China? We kwamen op "natlegging": een polder onder water als alternatief voor grondgebonden landbouw. De ontginning van de zee. Wat maakt het nu uit of ik de productiviteit van een stuk aarde verhoog door gradiënten en structuur aan te brengen onder water, of dat ik deze (eerst) droogpomp (en dan vistanks aanleg!). De doorbraak bij ons was het besef dat deze initieel lachwekkende noties niet alleen mogelijk kunnen worden, maar ook nog eens noodzakelijk lijken te zijn. We hebben ons inziens weinig keus. Onderwaterlandbouw zal een hoofdbron van de bio-economie worden.

Een tweede doorbraakgedachte was het besef dat landbouw en wegen waterbouw twee ijzersterke Nederlandse disciplines zijn, waarvan de combinatie nog heel veel mogelijkheden in zich draagt.

4.3 Bioport

Bioport 2025

De goederenstromen komen anno 2025 per schip naar de biofuel-installaties, alwaar de raffinage plaatsvindt en verwerking tot allerlei producten in de chemische industrie. De kostprijs van bioraffinage is door continue innovatie steeds verder verbeterd en ligt nu op hetzelfde niveau als die van olieraffinage.

Omdat de energie-inhoud van biomassa veel lager is dan die van olie, vindt een eerste eenvoudige bewerking plaats bij de plantage. Een proces dat onder meer in de cacao en met thee en koffie al lang wordt toegepast – markten waar Nederland ook een sterke marktpositie in heeft weten te verwerven. Hiervoor heeft één van de grote oliemaatschappijen mobiele fabriekjes ontwikkeld met het formaat van

een container. Deze beperken het onnodig transporteren van energiearme bestanddelen. De resterende pulp is voldoende energierijk om rendabel per schip naar de Tweede Maasvlakte te vervoeren, waar verdere verwerking en raffinage plaatsvinden. De geproduceerde oliën en ethanol worden per pijpleiding vervoerd naar de raffinagecomplexen, waar naast een minerale lijn nu ook een biolijn is ingericht.

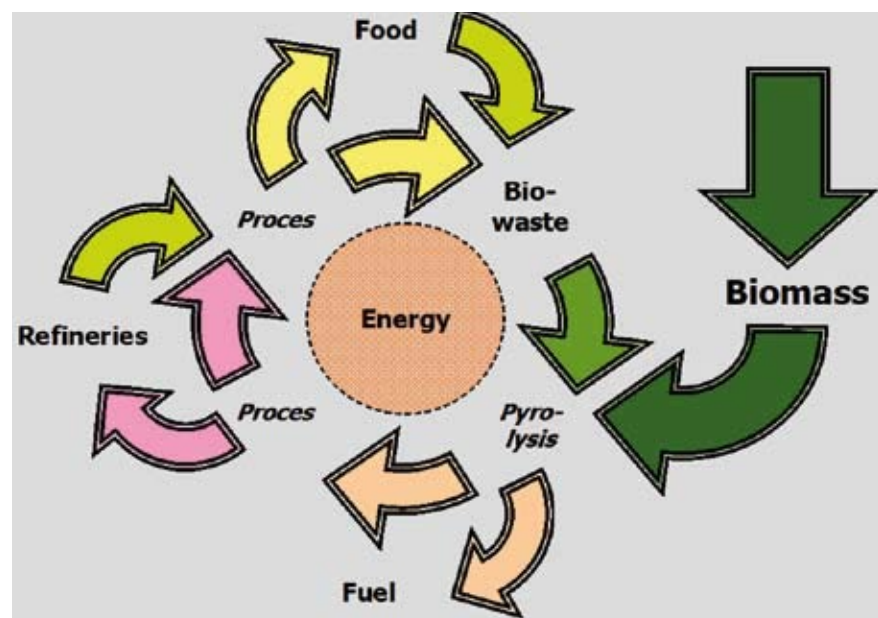
Bioport Maasvlakte heeft ook een rol als bio-energiedraaipunt met het achterland. Veel biomassa wordt decentraal in kleine centrales gestookt. De biobrandstoffen van bioport fungeren als buffer in het seizoen, door de grote opslagcapaciteit ter plaatse. In het groeiseizoen wordt ook biomassa van bos, publiek groen en landbouwgebieden verwerkt in Bioport. De lokale centrales verwerken producten met de pyrolysetechnologie (omzetting bij 300 graden zonder zuurstof, zie www.pyrolyse.nl) en wekken elektriciteit op met een deel van de pyrolyseolie. Deze olie kan ook vervoerd worden naar de bioport voor verdere verwerking tot hoogwaardige producten.

De hoogwaardige brandstoffen worden gebruikt voor transport (auto's) en in centrales waar of wanneer geen biobrandstof aanwezig is, bijvoorbeeld in de grote steden. Op het Europese vasteland wordt een deel van de benodigde energie decentraal opgewekt uit lokaal beschikbare biomassa. Overschotten worden verkocht aan de bioport, en bij tekorten wordt hoogwaardige brandstof gekocht. De bioport zorgt voor stabiele prijzen door het managen van voldoende voorraad. Dat is nodig omdat zowel het aanbod als de vraag fluctueert.

Enkele nieuwe partijen voortkomend uit de "traditionele" agro-industrie zijn inmiddels succesvol getransformeerd tot producent van bio-energie en biograndstoffen. Daarnaast is de Nederlandse veredelingsindustrie zeer betrokken bij het optimaliseren van productie van plantaardige oliën voor non-food gebruik.

Een plek onder de zon

De Rotterdamse haven is een van de grootste energiecentra ter wereld. Overslag en raffinageactiviteiten zijn nu geheel gebaseerd op fossiele

brandstoffen – vooral olie, maar ook kolen en gas. De prijzen van grondstoffen zijn de laatste tijd sterk gestegen, mede onder invloed van de snelle economische groei van China. De toenemende kosten van de grondstofwinning en de noodzaak van CO₂-reductie maken de inzet van biobrandstoffen als alternatief steeds aantrekkelijker. Voor Rotterdam zijn deze ontwikkelingen niet zonder risico. Het Rotterdams havencomplex leunt zeer zwaar op olie. Wat gebeurt er met de haven van Rotterdam wanneer deze ontwikkeling grootschalig zal inzetten? Kan Rotterdam zijn draaipunt in de Europese en wereldenergiemarkt behouden? Of gaan de nieuwe transportstromen anders verlopen? Welke rol gaat centrale verwerking in deze grotendeels decentrale markt spelen? Welke betekenis heeft dit ook voor de Nederlandse agromarkt?

De Nederlandse landbouw zal voor de energie- en grondstofvoorziening geen rol van betekenis spelen bij de productie van biobrandstoffen c.q. biograndstoffen. Indien productie in Nederland plaatsvindt, is het wel mogelijk *specialties* voor deze markten te produceren. De grote productiegebieden van biobrandstoffen liggen in Azië en Latijns-Amerika. De Brazilianen produceren ethanol uit suikerriet voor 20 cent per liter. Ook in Oost-Europa liggen grote landbouwgebieden van de ex-staatsbedrijven, waar vormen van energieteelt kunnen plaatsvinden.

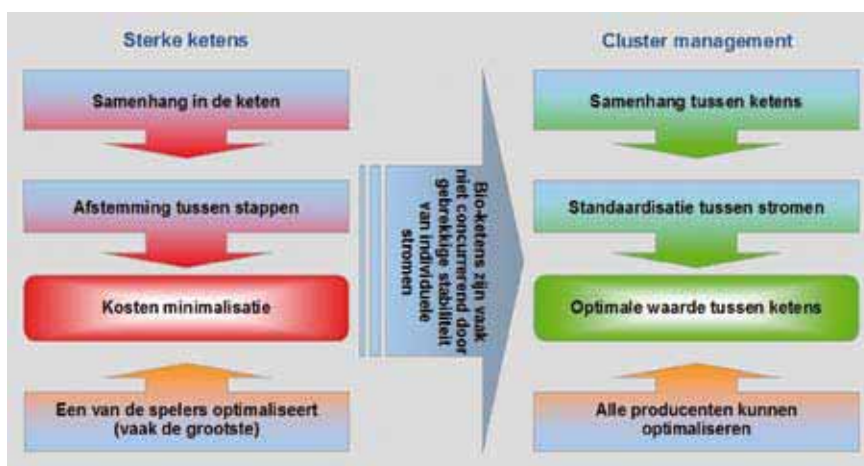
Reflectie

Het is daarbij van groot belang om ook na te gaan of ons nog grote verschuivingen te wachten staan. Wat gebeurt er met de productie ten gevolge van klimaatverandering: schuift de primaire productie op naar het noorden door het uitdrogen van Zuid-Europa, en wat betekent dit voor het grondgebruik? En wat wordt de rol van de zee in biomassaproductie? Krijgen we toch meer proteïne uit water (algen zijn zeer effectief) en hoe gaan we om met de druk op het grondgebruik?

Strategische acties

Ontwikkel een strategische alliantie Bioport

Gegeven de recente ontwikkelingen in de oliepijzen en de prognose dat deze hoog zullen blijven, lijkt een bio-economie minder ver weg dan tijdens het ontwikkelen van de “Schonelei”-scenario’s wellicht nog mogelijk leek. Een versnelde ontwikkeling, al was het maar als rem op verdere grote fluctuaties in klassieke brandstoffen, lijkt mogelijk. De haalbaarheid daarvan moet nu goed worden onderbouwd. Moeten

de Nederlandse havens nu al als veiligheid niet extra investeren in de ontwikkeling van nieuwe kansen? Expertise ontwikkelen rond biodiesel en lijnzaad, koolzaad, et cetera? Mede gegeven de interesse in de Tweede Maasvlakte en de toekomstige positionering van de groene mainport, moet een strategische alliantie nu gaan inzetten op de ontwikkeling van een masterplan voor een biohaven. Zo'n alliantie kan bestaan uit de haven van Rotterdam, ECN, Wageningen UR, een energiemaatschappij en een oliemaatschappij, en bedrijven uit de veevoeder- of suikerindustrie.

Zet in op patenten

Alle aandacht moet gaan naar het tot stand brengen van een serie innovaties met wereldwijde patenten. Samenwerken met het EZ-programma "Transitie Duurzame Energievoorziening".

Reflectie

Rotterdam wordt duurzaam. Het centrum van de traditionele energiewereld wordt groeipunt voor het grote duurzame alternatief. Het leek eerst lachwekkend, maar het werd serieuzer naarmate we er langer over doordachten. De Bioport als onderdeel van Rotterdam als vitale stad. Daarbij kwam het voor ons nieuwe inzicht dat juist een gedecentraliseerde bio-energiemarkt behoefte heeft aan grootschalige transitiepunten. Het lijkt een tegenstelling, maar blijkt te kunnen kloppen in een echte netwerksamenleving, waar meer decentraal ook meer centraal betekent. Net zoals meer draadloze telefonie leidt tot meer gebruik van kabel (om alle mastjes voor mobiele telefoons te verbinden).

Een derde inzicht betreft het inzicht dat een grootschalige organisatie als de Haven van Rotterdam waarschijnlijk niet snel genoeg op deze transitie zal kunnen inspelen. Grote omschakelingen gaan bijna altijd fout: denk aan IBM, aan P&O, dat niet in de luchtvaart ging maar marginalisatie accepteerde, aan Western Electric, dat de telefoon miste, en aan AT&T, dat er niet in slaagde de mobile en breedband-revoluties goed te managen – ook al zagen ze deze omschakelingen aankomen. Er is nu nog tijd om op de kansen in te spelen.

4.4 Microketens in vraaggestuurde voeding

Utrecht, 15 mei 2015

Vanochtend met Linda het nieuwe stadscentrum bezocht: "Utrecht City Centre". Fantastisch! Vroeger scharrelde grootmoeder hier met haar boodschappentas rond. En dan reden er ook nog treinen doorheen! Als 't vies weer was, moest oma met haar kromme reumaruggetje gewoon de gracht over. Nee, 't is achteraf toch goed dat het allemaal plat is gegaan. Maar de Domtoren hebben ze laten staan! Gewoon opgenomen in het nieuwe complex. Steekt er wel komisch bovenuit, als je van Leidsche Rijn komt aanrijden.

Ultramodern is het. Zowel qua uitstraling als in het aanbod. Alle nieuwe ontwikkelingen vind je er, terwijl je comfortabel het hele centrum rondzoekt. Gelukkig niet meer die geur van saucijzenbroodjes en vette friet, zoals in het oude Hoog Catharijne. In het pas geopende Food &

Health Centre kregen we verse jus. Vriendelijke mensen. Lijkt in niets meer op de wachtkamers van vroeger. De benadering is positief: “Wij helpen u fitter en gezonder de ouderdom door.” Gratis advies. Ongelofelijk maar waar. En niets is er gesubsidieerd!

Voor ik het wist had een aardige consultant, Jeanette, een paar huidplooimetingen bij me gedaan. M'n bloeddruk en gewicht had ze al bij het binnenkomen met zo'n richtapparaatje gemeten. Zo zaten we al gauw te praten over het nieuwe concept: hoe je met lekker en gezond de kwaliteit van leven kunt vergroten. Gelukkig geen preken, wel nieuwe ideeën over koken, ander brood, originele versnaperingen uit Zuidoost-Azië. En je hoeft niet eens op de hoeveelheid te letten!

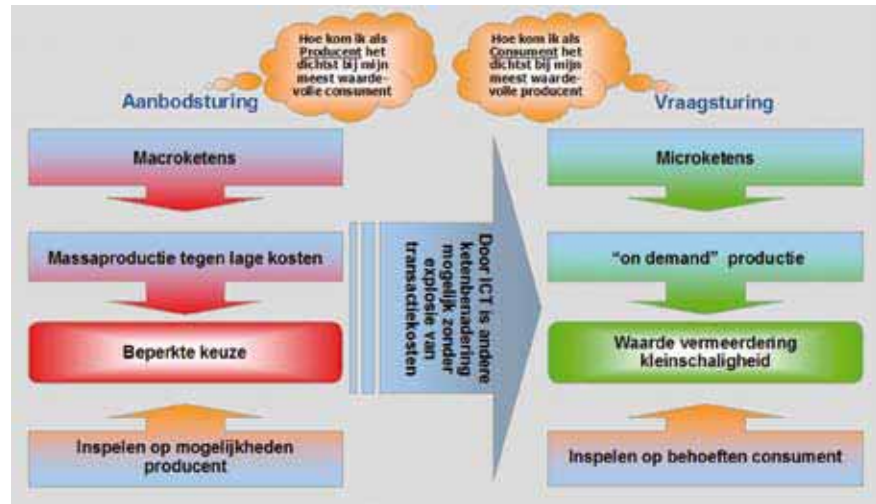
Jeanette raadde ons bijvoorbeeld aan de mineralenopname te verhogen, voor onze algehele fitheid. Daar is Teff een uitstekend middel voor. Dat is een heel oude graansoort met hoge gehalten aan mineralen en essentiële aminozuren. Teff is enkele jaren geleden via internetverkoop in Nederland geïntroduceerd. Wordt al in veel producten verwerkt. Door de korte weg van producent naar consument zijn de Teff-producten niet veel duurder dan andere kwaliteitsproducten in de supermarkt. We proefden een Teff-sportdrink en een Teff-mueslireep. Prima! We konden ter plaatse meteen een bestelling doen, waarbij we flink korting kregen omdat we meteen een leveringscontract van een halfjaar afsloten.

En Teff is maar één van de vele producten. We hebben met Jeanette afgesproken contact te houden. Dat gaat ook weer zo makkelijk, via internet! Al onze body data zijn live door haar te volgen. Vertrouwelijk, natuurlijk. Nee, daar hebben wij helemaal geen probleem mee. Op de valreep hebben we toch ook maar een afspraak voor een uitgebreidere medische check-up gemaakt. Dat kost wel wat, maar dan stellen ze een heel voedselpakket voor je samen, op basis van wat jij lekker vindt en wat jouw lichaam nodig heeft. En je kunt dat ook regelmatig komen aanpassen. Dat ze hier niet eerder op gekomen zijn!

Voedselketens

De huidige voedselproductieketens kennen minstens vier of vijf stappen, en elke stap heeft zijn marge. Door grootschalige organisatie van deze keten blijven prijzen redelijk voor de consument. De marges per schakel staan steeds meer onder druk, hetgeen leidt tot nog verdere schaalvergroting. De keerzijde van deze medaille is dat er in deze keten weinig plaats is voor kleinschalige producten van hoge kwaliteit. Discussies over de toekomst van een aantal vormen van landbouw in Nederland, zoals de intensieve veehouderij, lijken wel gevangen in deze spiraal, waarbij het nog slanker maken van de keten in een wedstrijd verward is met de veel goedkopere productie in landen zoals Brazilië. Kan het ook anders? We presenteren hier de microketen als alternatieve wijze van ketenorganisatie.

Wat is een microketen?

Onder een “microketen” verstaan wij een keten met één schakel, dus rechtstreekse levering van producent aan consument. De microketen is zo georganiseerd dat zowel de behoefte van de producent (voldoende afzet tegen een goede prijs) als de behoefte van de consument (gemakkelijke afname tegen een redelijke prijs) gediend zijn. De moeilijkheid om dit te realiseren, is tot nu toe het creëren van de markt geweest. Hoe organiseer je dit tegen lage kosten? De oplossing hiervoor lijkt, alweer, van internet te komen. Zoals bekend van alle advertentie- en veilingsites, maakt internet rechtstreekse transacties tussen producent en consument een stuk gemakkelijker. Op deze nieuwe mogelijkheid kunnen producenten inspelen, waardoor nieuwe mogelijkheden ontstaan.

Afzonderlijke microketens zijn op zich niets nieuws. Ze zijn op vele plaatsen al te vinden. Het voordeel voor de consument is dat deze een grote keuzevrijheid houdt of zelfs grotere keuzevrijheid krijgt, ondanks de trend naar meer efficiency in de keten. Zonder microketens loopt de consument het risico dat het aanbod steeds meer verschaalt. Denk bijvoorbeeld aan Aldi en Lidl, die in Duitsland de kwaliteits-supermarkt er praktisch uit hebben gedrukt.

Het voordeel voor de producent is dat een groot deel van de waarde in de keten bij hem terecht komt, en dat hij meer keuze van produceren heeft.

Naar een netwerk van microketens

Zou het mogelijk kunnen zijn dat deze kortelijneconomie geen uitzondering meer is maar de regel? We kunnen het ons moeilijk voorstellen, maar laten we het eens proberen.

Denk je eens in wat je als consument niet allemaal direct bij de producent zou kunnen bestellen! Groente? Bij de lokale allround tuinder bestel je jouw pakket. Hij kan zelfs zijn teeltplan op jouw wensen afstemmen als je een abonnement hebt. Korte keten, dichtbij, en lekker vers. Ok, maar hoe moet het dan met winkelen? Mensen zijn dol op winkelen, en houden ervan om verleid te worden door al het moois en lekkers achter de etalageruit. We willen spullen ook zelf zien, er met iemand over kunnen praten. Persoonlijk advies over een lekker gerecht krijgen, iets origineels om te koken voor een speciale gast.

Hoe zullen de huidige retailers inspelen op deze onstuitbare trend? Het is goed denkbaar dat zij de beleving en de service centraal gaan stellen, en deze in hun aanbod vóór het feitelijke kopen gaan plaatsen. Wellicht worden ze de logistieke afhandelaars van de vele transacties in de microketen, of een reëel en virtueel Google-achtig punt, waarlangs de producenten en consumenten elkaar gaan vinden. De supermarkt van nu wordt uw adviseur en regisseur van morgen. De talloze vierkante meters worden straks niet meer gebruikt om voorraden te stapelen waar u zich langs moet werken, maar worden prettige ontmoetingsplaatsen waar u geholpen wordt met het organiseren van uw beslissingen in het netwerk van microketens. De producenten betalen de adviseurs om in het adviesassortiment te komen, zoals bedrijven nu al bij Google betalen om gevonden te worden. Uw winkelen wordt prettiger, u wordt zelfs verwend met kleine cadeautjes, want elke beslissing die u neemt, is weer een ketenrelatie die duurzaam kan zijn en veel waard is. De logistieke afhandeling van het inkopen wordt via integrale distributiecentra geregeld, die op gezette tijden bij u langskomen. Niet meer sjouwen, en dat voor een heel betaalbare prijs.

Microketens: een nieuwe kans voor kleinschalig kwaliteitsvoedsel

Een speciaal effect van deze omwenteling is dat kleinschaligheid een nieuwe kans krijgt omdat de voordelen van grootschaligheid voor een deel wegvallen. Technologie maakt kleinschalig werken relatief efficiënter ten opzichte van grootschaligheid, marketing kan ook kleinschalig door internet, en ook distributie kan in een mix met distributie van andere producten betaalbaar zijn. Nu al tekent zich dit fenomeen af. Het is de moeite waard om dit verder te onderzoeken voor bijvoorbeeld de biologische keten.. Is daar een rendementssprong mogelijk, als deze keten niet de standaardketens hoeft te imiteren? Door koppeling van voedsel met gezondheid vanuit een echt vraaggerichte benadering, ontstaan perspectieven voor nieuwe allianties.

Reflectie

Microketens spelen in op de grote trend naar vers en eigen: broodmachines, keukenmachines, magnetrons, gourmetstellen, barbecue, et cetera. We krijgen steeds meer mogelijkheden om het eigen voedsel aan huis te bereiden. Dit is een trend die hand in hand gaat met meer take-out en fastfood: als je het thuis doet, doe het dan ook goed! De stap naar eigen voedselteelt thuis in de eigen geautomatiseerde kas is dan niet zo heel erg groot meer. Mits het maar gebruiksvriendelijk is en weinig werk vergt.

We spelen in op het toenemende belang van lifestyle brands. Voedsel dat hoort bij ons zelfbeeld als marathonloper, fietser, yogabeoefenaar, gabber of rapper. Via de site koop je dan niet alleen de kleding en attributen die bij die levensstijl horen, maar natuurlijk ook het eten. Astrologisch verantwoord eten, langzame koolhydraten (Teff), kosjer, vegetarisch met een twist, et cetera.

En rond gezondheid kopen de diabetici, kankerpatiënten en allerlei andere ernstig en/of chronisch zieken de aanbevolen gezonde oplossingen.

Winnaars worden de leveranciers die deze niches met op maat gemaakte producten kunnen bedienen. Dat vereist een grote variëteit aan recepten voor het product en het gebruik ervan. Oftewel kookboeken sites.

Strategische acties

Kom vanuit gebruikerskant tot nieuwe arrangementen

In plaats van microketens met de huidige intermediairs op te zetten, zou juist veel meer gekeken moeten worden met de gebruikers en vormgevers van de gebruikerskant hoe bepaalde producten toegevoegd kunnen worden om tot een verbreding van het aanbod te komen. Dan wel vanuit een aanbieder werken aan het zo breed mogelijk benaderen van een variëteit aan markten. Niet de fysieke logistiek, maar de afspraken er omheen (betalingen, zekerheden, productgaranties) zijn waarschijnlijk het lastigste te waarborgen.

Ontwikkel nieuwe handelsmechanismen

Het ontwikkelen van handelsmechanismen, waaronder een goede logistiek, is cruciaal voor het ontwikkelen van micromarkten. Direct van producent naar eindgebruiker is het ideaal. Dat vereist kleinmazig, efficiënt transport.

Voorkomen moet ook worden dat een of enkele site(bouwers) de ontwikkeling van deze markten kunnen gaan controleren. En er moet gewerkt worden aan een erkenningstelsel, zodat sites gewaarmerkt kunnen worden, om zo hogere kwaliteit mogelijk te maken.

Start met een prijsvraag

Via een prijsvraag kan extra aandacht aan deze ontwikkeling worden geschonken. Ook zouden leveranciers via de initiële resultaten van succesvolle ondernemers aangemoedigd moeten worden om versneld direct te gaan verkopen. En er is natuurlijk behoefte aan inzicht in de keuzes van bedrijven die uiteindelijk besluiten deze weg niet te in te slaan.

Reflectie

Bekend principe, maar niet/slecht toegepast in de landbouw. Toch altijd weer verbazend hoe moeilijk het blijkt om de ervaring van de wereld van sportschoenen, boeken, vakantie-reizen en muziek te vertalen naar weer een andere sector: voedsel. DoTanks ontketeningstoets is nu eens in de landbouw toegepast, in plaats van op onderwijs en zorg. Kiezen voor keuze en diversiteit in plaats van schaalgrootte en marktmacht. Voor marges in plaats van volume. Voor persoonlijke benadering in plaats van marketing en sales. Het vereist ontketening van de leveringsketens en resulteert erin dat voedsel verandert van commodity in persoonlijke dienstverlening, vergelijkbaar met vakanties, onderwijs en zorg. Het gaat hierbij ook om een fundamentele stelselwijziging: van een keten, waarbij volume en leveringszekerheid centraal staan, naar een sector waar passende dienstverlening, keuzemogelijkheden en maatwerk bepalend zijn.

4.5 Autarkisch onafhankelijk en mobiel

De Beverburcht, 21 mei 2025

Beste Bart,

Linda en ik zijn na mijn pensionering weggegaan uit Wageningen en hebben ons samen met een groep van 80 huishoudens ingekocht in “Compound De Beverburcht”. In de Achterhoek, zo’n 10.000 ha groot en goed beschermd. In totaal wonen er zo’n 5000 mensen. Allemaal zorgvuldig geselecteerd. Het complex is onderverdeeld in tien dorpen van ca 250 woningen. Elk dorp heeft zo z’n eigen identiteit; dat hebben ze heel aardig gedaan!

Onze zoon Arthur woont hier ook. Hij werkt in “Villa Bella Finis”, het dorp dat bedoeld is voor oudere senioren in hun laatste levensfase. Hij begeleidt daar de bewoners in hun prettige en minder prettige momenten. Daarbij heeft hij ook te maken met de naaste familieleden die vanuit alle streken in Noordwest-Europa naar Villa Bella Finis komen om voor kortere of langere tijd nog samen te kunnen zijn.

Onze kleindochter Flora heeft een heel leuke kamer in “ICT Village”. Daar woont ze met vrijwel alleen maar leeftijdsgenoten die allemaal via het internet studeren. Ze hebben daar fantastische coaches voor die jongelui! Ze worden wel scherp in de gaten gehouden, maar daar is in deze tijd niks mis mee. In ieder geval zorgen ze ervoor dat Flora een beetje verstandig omgaat met dat enorme wereldwijde netwerk van studiegenoten.

Linda en ik wonen met een groep andere oud-Wageningers in “Villa Natura”. Het centrale thema is hier natuur en landschap. Bij het design is veelvuldig gebruik gemaakt van elementen uit het landschap van de Achterhoek. En dat gecombineerd met een tuin van 5 ha, waar de je de halve Nederlandse flora kunt vinden en meer dan 100 soorten vogels! Heerlijk om te wandelen.

Verspreid over Villa Natura hangen schermen van 2 bij 3 meter, die wisselende beelden tonen van 25 toplocaties op natuurgebied. Schitterend: de Oostvaardersplassen, Serengetti, Kruger Park, et cetera. Zo leven we momenteel heel erg mee met twee veulentjes van edelherten in de Oostvaardersplassen: Gert en Bambi. De ouders dragen op afstand bedienbare camera’s, wat prachtige beelden oplevert. Mijn krant haal ik bij de lokale drukkerij om de hoek, die alles drukt wat je via internet bestelt. Wij lezen El Pais, onze burens de Washington Post.

Het meest onzeker vind ik de zorg. We hebben een redelijk gezondheidscentrum met goede apparatuur, maar er zijn geen medisch specialisten aanwezig. Dat gaat allemaal op afstand, en ik heb zo mijn twijfels over die internetoperaties. Ze zeggen dat nu al in meer dan

80% van de gevallen zo geopereerd wordt. Het voordeel is wel dat je met een beetje geld toegang hebt tot de top. En: all over the world! De besten opereren toch nog steeds vanuit de USA. Ze sturen de operatie aan, geholpen door de plaatselijke wijkarts hier in De Beverburcht. Apparatuur voor CT- en MRI-scans is wel door de Compound aangeschaft.

Als je een blik zou kunnen werpen op de ruimte tussen de dorpen, zou je schrikken. Er is weinig meer over van het oude coulisselandschap uit de Achterhoek. De meest bomenrijen staan er nog, maar we hebben alle grond in gebruik genomen voor onze voedsel- en energieproductie. Dit biedt de meeste zekerheid. Er staan flink wat kassen, waar we het hele jaar rond groente van betrekken. Je snapt dat ook de vleesproductie lokaal plaatsvindt. We eten meer vis uit de vijvers en minder vlees. Maar de kwaliteit is gegarandeerd goed!

De vroegere weilanden zijn omgevormd tot energielanden. Daar wordt nu Mammoetgras geteeld en vervolgens lokaal verwerkt tot vezels en veevoer. Uit de vezels wordt ethanol gewonnen, waarop onze auto's rijden. Ook al het organisch afval verdwijnt in de bio-centrale. Dat geldt dus ook voor het gras dat ik maai en de bladeren die ik in de tuin ophark. Nooit gedacht, maar het kwam financieel toch uit. Natuurlijk ook omdat we feitelijk veel minder reizen!

Even iets over ons bestuur. Compound De Beverburcht is ontwikkeld door RAM-Angstelland en voor 51% hun eigendom. Ze hebben een directie aangesteld die de Beverburcht bestuurt. Het gaat net als bij een onderneming; democratie heeft haar betekenis wat verloren. Zou ook een toestand worden, zoveel stemmen en ideeën! Via het aandeelhouderschap oefenen we eens per jaar invloed uit, tenminste: diegenen die zich dat kunnen veroorloven. Wij hebben een belang van 0,1% gekocht.

Alles overziend hebben we hier een goed leven: hoge kwaliteit en lekker overzichtelijk. Ik hoop dat het jou ook goed gaat.

Hartelijke groeten van Linda en Hans

De onderstroom

We leven in een globaliserende wereld, waar personen, goederen en kapitaal steeds gemakkelijker over onze planeet flitsen, en waar economische optima voor productie steeds minder locatiegebonden zijn. Het lijkt alsof deze beweging altijd zal doorzetten, met een Global Village als perspectief. Maar het zou niet de eerste keer zijn dat onze geschiedenis verrassende wendingen neemt. Is het voorstelbaar dat er weer een tijd komt dat we lokaal op ons zelf zijn aangewezen, of er zelf voor kiezen het lokaal zelf te gaan organiseren? En kan dat wellicht juist ook in een *global community*?

Minder grote gecentraliseerde infrastructures (infra-arm) en meer decentrale, zelfstandige oplossingen krijgen nieuwe kansen. Allereerst omdat door de ontwikkeling van informatietechnologie goede aansturing en controle van kleinere decentrale systemen mogelijk wordt. We zien dat overall om ons heen gebeuren: van pc's tot efficiënte elektronisch gestuurde automotoren. Gaat die trend ook in wonen domineren?

De tweede ontwikkeling heeft te maken met veiligheid: tegen terroristen. Centrale infra is een aantrekkelijk doelwit. Iedere luchthavenreiziger kan daarover meepraten. Decentrale organisatie is dan beter opgewassen tegen de dreiging van aanslagen.

Een derde ontwikkeling betreft de wens tot meer controle over onze eigen leefomgeving. In een samenleving met mondige burgers willen en kunnen we steeds meer regelen wat eerst centraal door overheden geregeld moest worden.

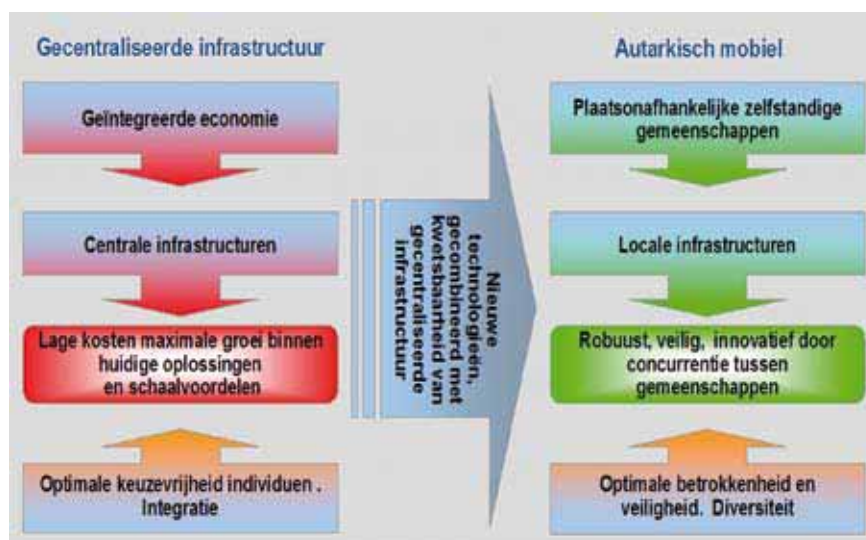
Deze ontwikkelingen zijn reëel, en ook de huidige tendensen in de maatschappij als reactie daarop zijn al op verschillende plaatsen zichtbaar. Denk maar aan de groeiende populariteit van *closed communities*.

Autarkische gemeenschappen in opkomst (de Volkskrant, 18 juli 2015)

Het aantal Verenigingen van eigenaren is de afgelopen twee jaar verdubbeld. Was deze rechtsvorm vroeger vooral bedoeld als oplossing om het schoonmaken van de portiek te regelen, de laatste jaren komen daar snel nieuwe functies bij. Een groeiend aantal verenigingen koopt gezamenlijk ICT en nutsvoorzieningen in en regelt zelf de infrastructuur vanaf de deur. In de nieuwbouwwijk Rijnenburg bij Utrecht hebben 500 nieuwe bewoners al tijdens de bouw de handen ineengeslagen en de woningen met een glasvezelnet verbonden. Zij onderhandelen nu met diverse aanbieders voor het leveren van ICT-services. Deze collectieve inkoop biedt hen een veel hoger serviceniveau tegen lagere kosten.

De vereniging van eigenaren bestudeert nu of zij gaat investeren in een biomassa-wijkcentrale. Theoretisch is dit rendabel, maar de vraag is of de bestaande elektriciteitsmaatschappij, die een monopolie heeft op energievoorziening, hen de ruimte wil geven, en of de overheid de nieuwe vereniging voldoende steunt.

Een collectief van internationaal werkende financieel dienstverleners sloot vorige week bij VGZ de eerste “wereldzorgpolis” af. Deze polis, ontworpen door de “Global Financials” verleent de polishouder een gegarandeerd zorgniveau in meer dan 400 steden over de hele wereld.

De verwachting is dat VGZ voor het eind van het jaar 10.000 polissen zal hebben verkocht. De rol van VGZ verschuift naar die van ondersteuner van de uitvoering.

Autarkisch onafhankelijk: hoe ziet het eruit?

Autarkisch onafhankelijk biedt in een veilige samenleving comfort, kleinschalig contact met gelijkgestemden, en daarmee een hoge kwaliteit van leven, die in de *public communities* niet of heel moeilijk realiseerbaar is.

In een onveilige omgeving biedt het een veel hoger beschermingsniveau, omdat controle ontstaat over een groot aantal onderdelen van het dagelijks leven. Naast de feitelijke voordelen speelt perceptie hier een belangrijke rol. Een fysiek voelbare veilige omgeving dichtbij huis in een onveilige wereld. *Security* als lifestyleproduct, in plaats van de onprettige associatie van nors kijkende beveiligingsbeambten en de sfeer van fouilleren.

In een welvarende samenleving biedt autarkie de ultieme luxe, bereikbaar voor iedereen met een redelijk gevulde portefeuille. In een verarmende maatschappij biedt autarkie een vorm van nieuwe bewust gekozen sociale cohesie (idee van de woongroepen), waarbij door een goede sociale organisatie met beperkte middelen en milieubeslag, een heel prettig en rijk leven mogelijk is.

Autarkisch mobiel: een andere insteek

In deze variant wordt de autarkie juist bereikt door mobiel te zijn en in de voorzieningen onafhankelijk van de woonplaats (zie tekstkader over Jacques Attali, hieronder).

In dit concept worden semi-mobiele gemeenschappen steeds belangrijker. Nu al overwinteren talloze oudere Nederlanders aan de kusten van warmere streken en brengen ze hun zomers door in een appartement in Nederland. Duizenden studenten vestigen zich vanuit elders in Europa of daarbuiten in Nederland, en komen hier een aantal jaren leren en leven. Andersom brengen grote groepen oudere migranten uit Turkije en Marokko langere tijden in hun geboorteland door, en gaan voor zorg terug naar Nederland. En natuurlijk de grote aantallen *expats* die nu voor enkele maanden tot enkele jaren in Nederland wonen als werknemers van de internationale organisaties. Zij hebben eigen clubs, eigen scholen, kerken en buurten en zij vormen het prototype van de autarkisch ingestelde nieuwe burger.

Zij gaan vanuit hun mobiele levenswijze hun behoeften organiseren. De behoeften zijn dan juist niet meer plaatsgebonden (zoals in autarkisch onafhankelijk) maar doelgroepgebonden en mondiaal toepasbaar. Met de toename van hun aantal en koopkracht zal dit de komende tien tot twintig jaar een belangrijke tendens worden.

Decentrale kleinschalige oplossing binnen twintig jaar dominant

Een belangrijke reden waarom wij geloven dat autarkisch onafhankelijk realiteit kan worden, is de niet te stuiten trend naar kleinschaligheid bij technologische oplossingen. Hieronder diepen we deze trend verder uit.

Jacques Attali en mobiele autarkie

Attali is schrijver en was van 1981 tot 1990 speciaal adviseur van de vroegere Franse president François Mitterrand. Ook was hij de oprichter en eerste directeur van de “European Bank for Reconstruction and Development”. In z’n boek “Millennium” (1990) schetst Attali het concept van de “nomadische samenleving”, om een schets te geven van de aard van de toekomstige beschaving.

Stel je een wereld voor die uiteen is gevallen in twee groepen rondzwervende wereldburgers: enerzijds de steenrijke nomaden die her en der veel geld uitgeven, en anderzijds de arme sloebers die eeuwig op weg zijn om hun kostje bij elkaar te scharrelen, meestal met weinig succes. Zo stelt Attali zich de toekomstige wereldorde voor.

In een recent artikel legt hij uit dat zo’n nomadische wereld het eindpunt zal zijn in de ontwikkeling van de vrije markteconomie. En wat erger is: zo’n wereld staat op gespannen voet met het principe van democratie. Democratie kan namelijk alleen maar bestaan onder bevolkingen die zich ergens vestigen, die zich aan een bepaalde plaats en aan elkaar binden. Enerzijds vraagt het vrije verkeer van goederen, geld, ideeën en mensen er dus om grenzen overboord te zetten. Maar om tegelijkertijd democratisch te blijven, zal een samenleving die grenzen juist moeten handhaven, zodat duidelijk blijft wie stemrecht heeft en wie niet.

Zouden de nomaden van de toekomst ook bindende gemeenschappen kunnen vormen? Misschien in ruimte van elkaar gescheiden, maar met elkaar verbonden door een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid? Zouden de reizende volkeren een stabiel element kunnen worden van een democratische wereldeconomie? Attali ziet het somber in, maar wie weet.

http://www.leadingauthorities.com/18663/Jacques_Attali.htm

De afgelopen jaren is al duidelijk geworden wat de invloed van ICT op de traditionele technologie is. Omdat de kosten van ICT steeds dalen en de mogelijkheden toenemen, zien we dat de meeste regelsystemen steeds meer ICT gedreven worden. Zo worden auto’s uitgerust met steeds meer ICT, waardoor ze optimaler gaan functioneren. Hetzelfde geldt voor energiecentrales. Hierdoor neemt de optimale grootte van bijvoorbeeld een energiecentrale af. Tot nu toe werd vooral voor grootschaligheid gekozen, vanwege de hoge kosten van geavanceerde besturing.

Op het moment dat er kleinere centrales komen, zal daar de technologische ontwikkeling sneller gaan. Immers, er zijn veel kleine centrales, waardoor meer leerervaringen worden opgedaan dan bij grote centrales, waar er maar weinig van zijn. Dit effect versterkt zichzelf, omdat meer leerervaring ook leidt tot hogere rendementen, waardoor weer meer partijen kiezen voor kleinschalige oplossingen, et cetera. De *economy of scales* gaat nu uit de aantallen komen en niet uit de omvang.

Decentralisatie zal niet volledig worden doorgevoerd. Maar het centrale netwerk zal vooral een verbindingsnetwerk worden tussen lokaal geoptimaliseerde gebruikersnetten met eigen opwekking. Het centrale deel

zorgt voor de stabiliteit van het netwerk, en om regionale overschotten en tekorten te vereffenen, et cetera. Vergelijk het met de mainframes vroeger, naar de pc's en nu naar combinatie van pc's en servers op internet.

Padafhankelijkheid houdt vernieuwing tegen

De belangrijkste rem op dit soort van ontwikkelingen is de padafhankelijkheid. Dit wil zeggen dat we geneigd zijn verder te gaan op de weg die we zijn ingeslagen, ook al is een andere weg veel beter. Innovatiesubsidies gaan naar grootschalige biomassaverbranding, omdat we georganiseerd zijn via energiemaatschappijen, die belang hebben bij grootschalige oplossingen. Zolang dat pad geen echt doodlopende weg wordt, zullen gevestigde partijen zorgen dat die paden bewandeld worden. Alle organisaties, besluiten, middelen, et cetera, worden zo ingericht dat ze voortgang over dit pad ondersteunen.

Kleinschalige systemen: om beter te overleven in een onveilige wereld (Natuur en Techniek, januari 2025)

Kleinschaligheid: het ruikt nog een beetje naar bietjes en rode kool, maar niets is minder waar. Hightech maakt kleinschalige oplossingen steeds effectiever. Waarom zijn we ooit aan grootschaligheid begonnen? Dat was in een tijd dat schaalvergroting tot efficiencyverhoging leidde. Achteraf zeggen we: de kleinschalige systemen, zoals de motoren van auto's in het begin van deze eeuw, waren vooral inefficiënt.

Na de doorbraak van de brandstofcel konden ook met kleinschalige verbranding hoge energierendementen gehaald worden, waardoor het voordeel van grootschaligheid sterk afnam. Dit werd versterkt door de grote toename van aanslagen op de grootschalige nutsvoorzieningen, die slecht te beveiligen bleken tegen steeds professioneler opererende terroristische organisaties.

Na zeven aanslagen binnen drie dagen in 2016 in Europort ging – veel te laat – eindelijk ook het beleid van het ministerie van EZ om, dat altijd de grote industrieën en technologieën was blijven steunen.

Sinds 2016 is het beleid nu gericht op het bevorderen van technologieën die de maatschappij minder gevoelig maken voor ontwrichtingen. Het opheffen van de trein was een dramatische beslissing die moest worden genomen, omdat de ontwrichtinggevoeligheid van dit supercentrale systeem niet meer van deze tijd was; alle moderne technologieën ten spijt. Het betekent ook een drastische uitbreiding van het wegennet. De komende tien jaar moet het aantal omrijdmogelijkheden zijn verdubbeld, en de maximale verstoringkracht (het zogenoemd maximaal disruptief vermogen) van de dagelijkse aanslagen moet zijn gehalveerd.

Tegelijkertijd wordt sterk ingezet op autarkische regio's. Wie niet hoeft te reizen, blijft tegenwoordig in de eigen beschermde omgeving, waar dankzij de nieuwste technologieën een hoge levensstandaard kan worden gehandhaafd. Onlangs is in het streekziekenhuis de eerste openhartoperatie geheel via internet succesvol uitgevoerd.

De dominante partijen investeren soms wel in alternatieve paden, maar dan met de bedoeling om deze onder controle te kunnen houden. Immers, als je er niets aan doet, kan de concurrent het oppakken. De recente aankondigingen van een aantal energieleveranciers om weer te gaan investeren in grootschalige centrales, laten zien hoe dit

(Advertisement)

Living the good life at senior RV parks

Escape the ravages of winter for camaraderie under the sun!

After too many years of gazing at pallid gray skies and watching countless snowflakes fall, vast numbers of RVers every year decide to fly the coop and become snowbirds. For an increasing number of seniors, escaping winter's doldrums means choosing an active adult RV resort in the Sunbelt, particularly Florida, Arizona, and the Rio Grande Valley of Texas.

Entering one of these resorts, you soon realize they're much more than ordinary campgrounds. The only similarities are the full hook-ups provided for those living in their RVs.

These gated communities with named, paved streets contain lots

instead of standard sites. Driving around, you discover a combination of park models (permanent RVs similar to small manufactured homes attached to a site), fifth wheels, and motor homes. You don't see folding trailers, truck campers, travel trailers, motorized RVs under 21 feet, and tents. They are simply not allowed. In some places, RVs older than 10 years are not permitted.

Almost all these resorts require at least one family member be age 55 or older. Park model owners are often older residents who return year after year. They have established friendships and regard these communities as their second homes. Long-term residents are the pioneers who moved in when their RV resort was new. Some live in these resorts year-round, while many escape the summer heat and head north.

gaat. Uit zorg marktpositie te verliezen, investeren deze bedrijven nu opnieuw in centrale opwekkingscapaciteit, in plaats van in te zetten op alternatieven. Energie uit de kas, lokale biomassa, et cetera, kunnen nu al veel doen, maken geleidelijk meegroeien met de vraag mogelijk, maar worden toch niet gekozen.

Een ander voorbeeld is gallium-arsenide. Bekend is en erkend wordt dat dit een veel betere grondstof voor microchips is dan silicium. Toch worden alle middelen ingezet op R&D Silicium chips, zodat daar de meeste voortgang geboekt wordt en het alternatief een zieldogend bestaan blijft leiden.

Soms zie je dat padafhankelijkheid wordt doorbroken. Dat gebeurt momenteel in de telecommunicatie. Na jaren van monopolie op het vaste net, gaan alternatieve ontwikkelingen nu zo hard dat KPN gedwongen is mee te gaan, en gaat KPN ook Voice-over IP aanbieden. Wanneer doorbraken naar kleinschaligheid maatschappelijk gewenst zijn, moet met name stevig gestuurd worden om de remmende krachten van de padafhankelijkheid het hoofd te bieden. Stuwende krachten richting kleinschalige innovatie zitten voldoende in de markt.

Hoe kan de transitie op gang komen?

Op dit moment worden de meeste producten en diensten, zoals gas, water, elektra, ziekenzorg, kranten en tijdschriften, grootschalig georganiseerd om product en dienst efficiënt op één locatie af te leveren. Tot voor kort behoorde telefonie ook tot deze voorzieningen. Maar er is wat aan het veranderen. Wat vijf jaar geleden nog ondenkbaar was, gebeurt nu. Mensen zeggen hun vaste abonnement op en nemen een mobiel nummer, waardoor ze overal bereikbaar zijn. Waarom zou deze ontwikkeling beperkt blijven tot telecommunicatie?

Microwarmtekracht zou een dergelijke doorbraak in het domein van de energievoorziening kunnen betekenen. We wekken zelf onze energie op vanuit ons huis en laden de auto vol met waterstofgas. Omgekeerd dient de brandstoftank van onze auto als extra voorraadtank voor wanneer we thuis tijdelijk energie tekortkomen.

Er zijn lokale korte voedselketens ontstaan, eerst als nicheaanvulling op de goedkope producten uit de supermarkt. Maar een aantal jaar later gaat deze keten zo efficiënt werken dat deze gaat concurreren met die van grootschalig voedsel. En langzamerhand ontstaat een netwerk van kleinschalige initiatieven dat regio's een nieuwe vorm van onafhankelijkheid verleent.

In een onveilige wereld, die ons best eens te wachten kan staan, is autarkische onafhankelijkheid een overlevingsstrategie, waarbij technologie ons helpt ook in isolement een hoge kwaliteit van leven te handhaven. Ineens blijkt kleinschaligheid een strategische overlevingsfactor te zijn die minder gevoelig is voor verstoring dan het geval is bij de grote systemen.

Strategische acties

- 1) De herziening van de bouwcode kan een belangrijke stimulans voor autarkisch wonen en werken worden. Tot nu toe vereisen bouwvoorschriften veel op infrastructureel gebied, waardoor autarkische besparingen vaak theoretisch blijven.
- 2) Nu al lopen er bij InnovatieNetwerk diverse projecten met autarkische potenties, zoals "Energie uit de Kas", "Energieweb" en "Zonneterp". Die verlopen merendeels moeizaam. Koppeling van initiatieven zal de projecten versterken, bijv. een link tussen de projecten "OPEK" (zie punt 4 hieronder) en "Zonneterp".
- 3) De lancering van het concept "nieuwe dorpen" door InnovatieNetwerk was ook een stap in deze richting. Dit heeft perspectieven voor verder uitwerking in twee richtingen: a) De vorming van nieuwe gemeenschappen met overeenkomsten in levensstijl, en b) Het creëren van veiligheid en geborgenheid in *password villages*.
- 4) Het stimuleren van ontwikkelingen in het project "OP Eigen Kracht" (OPEK), waar organisatorische oplossingen worden gezocht voor zelfstandige lokale energienetwerken. Denk hier ook aan de bestaande EZ-projecten "Nieuw Gas" en "Nieuwe Energie". Bijzondere aandacht voor de mogelijkheden om de padafhankelijke krachten te doorbreken, is daarbij essentieel!

- 5) Maatschappelijk zijn er al ontwikkelingen gaande richting meer zelf-organisatie en vraagsturing, zoals de introductie in de zorg van persoonsgebonden budgetten. De kabinetsreactie op het buurtconcept van Winsemius/WRR kan een indicatie worden voor de ruimte die dit soort initiatieven kan gaan krijgen.
- 6) Studie naar de opkomst van *closed communities*, de organisatorische keuzes, de invloed op welzijn, de inrichting van bewaking. Dit ook in wereldwijd perspectief. Wellicht kunnen we leren van landen zoals Israël en Irak. Niet direct roepen dat we dat niet willen, maar leren van de arrangementen en vervolgens gebruiken wat we waardevol vinden.
- 7) Nieuwe organisatievormen voor lokale gemeenschappen ontwikkelen. Hoe regelen we gezamenlijk eigendom beter, zoals in de Angelsaksische *condominiums*¹?

¹ Definitie: "A block of flats of which each is owned by the people who live in it" (Bron: Longman Dictionary of Contemporary English).

Reflectie

Autarkisch kenden we al van de micro-energie wereld. De kwetsbaarheid van gecentraliseerde infrastructuur is gesneden koek voor elke New Yorker. En dat globalisering tot tribalisation zou leiden, was ook bekend.

Maar de combinatie van dit alles is nieuw. En ineens ook actueel, zoals bleek uit de berichtgeving over de "pensionades" aan de Spaanse Costa's die hun Nederlandse zorg willen behouden. En de grootstedelijke getto's, waar de angst regeert en waar de politie met handgranaten wordt bekogeld.

Hoe ver zijn we nog af van Zuid-Afrikaanse toestanden? Gescheiden circuits voor de rijken en de armen, voor de vergrijsde babyboomers in hun campers, maar ook voor de honderdduizenden in Nederland die hun schotelantenne permanent op Al Jazeera, Amerikaans voetbal of Pakistaans cricket gericht hebben. Die straks ook hun onderwijs, zorg, verzekeringen en nutsvoorzieningen overal ter wereld willen kunnen gebruiken.

Opeens werd sommigen onder ons duidelijk hoezeer we alles locatiegericht hebben georganiseerd, en welke aardverschuiving plaatsvindt wanneer bewoners daar geen genoeg meer mee nemen, en hun vraag plaatsonafhankelijk gaan organiseren. Het egoïsme ten top, niet iets wat ons trekt, maar wel iets wat zich aan het ontwikkelen is.

4.6 Overbruggend eten

Het multiculti eetfeest

Tijdens het multiculti eetfeest neemt elke deelnemer een gerecht uit eigen cultuur mee. De uitnodigende partij regelt de locatie en zorgt ervoor dat er ruimte is voor de ceremonies van alle deelnemers. De code is: je biedt elkaar eten aan, en vertelt elkaar over de gerechten en de betekenis in jouw cultuur. Zelf wacht je tot jou eten wordt aangeboden. Zo wordt eten een feest!

Tijdens het eten kun je praten over de gerechten, maar ook over allerlei andere zaken. Samen eten schept ruimte om elkaar op een ontspannen en leuke manier te leren kennen op basis van volledige gelijkwaardigheid. Samen eten is laagdrempelig, toegankelijk voor iedereen die geïnteresseerd is in de ander en die een bijdrage wil leveren.

Een variant van multiculti eten is bij andere culturen aan tafel aanschuiven. De gemeenschap heeft een eigen rituele maaltijd, en nodigt enkele gasten uit om mee te doen. Wie wil niet eens meedoen aan een Joodse Paasmaaltijd, of aan de Ramadan en het Suikerfeest na afloop.

Er zijn al veel initiatieven en gebruiken op dit terrein. De Pasar Malam van de Indische gemeenschap is voor iedereen toegankelijk. In wijkcentra in de grote steden wordt multicultureel gekookt. Iedereen kan zich aanmelden. De Hindoe geloofsgemeenschap “Vaidiek Sanatan Dharm” houdt eens per maand een bijeenkomst met na afloop een gezamenlijke maaltijd. Iedereen is welkom en het eten wordt gedeeld tussen de aanwezigen.

Het integratiedebat

Het kabinet kiest voor een harde lijn in het integratiebeleid. De maatregelen roepen in veel kringen weerstand op, met name door de eenzijdigheid. De grondtoon is er een van “Allochtonen dienen de Nederlandse normen en waarden te kennen en zich aan te passen”. Deze benadering heeft een tegenovergestelde uitwerking: nieuwkomers in Nederland zonderen zich af. Dit is niet alleen slecht voor die nieuwkomers, maar ook voor de Nederlandse samenleving als geheel. Meer dan ooit dreigen wij collectief in onze schulp te kruipen. De recente onlusten in Frankrijk getuigen ervan dat een dergelijk beleid ook veel spanningen met allochtonen en hun nazaten oproept.

Minderheden met hun eigen cultuur verdienen een plaats in onze samenleving en ons respect. Andersom mogen we van nieuwkomers verwachten dat zij meedoen met de Nederlandse samenleving. Maar hoe zorg je ervoor dat respect ontstaat? Afdwingen via wetten en regelgeving helpt niet. Er zal wettelijke interesse moeten ontstaan in elkaar. Samen eten helpt om verschillen te overbruggen.

Strategische acties

- 1) Voedsel als een middel om tot integratie te komen, is door InnovatieNetwerk overgenomen.

- 2) Een succesvolle ontwikkeling van dit thema vereist een sterke multidisciplinaire aanpak: het bij elkaar brengen van diverse groepen burgers in Nederland is op zichzelf al een uitdaging. De grote vraag is hoe groot de potentie is om door samen eten ook daadwerkelijk wederzijds begrip en sympathie te laten ontstaan, en vervolgens verdergaande initiatieven. De kansen lijken aanwezig en moeten verder verkend worden door professionals met expertise op integratiegebied.

Reflectie

Multiculti voedsel: het leek zo simpel, maar bleek heel krachtig. Het meest krachtige aan dit idee is misschien nog wel dat multiculturele ontmoetingen op deze manier een feest zijn, en nu eens niet zo serieus van toonzetting. Geweldig eten, veel verhalen over oma's, feesten, verre reizen waar je iets gevonden hebt, nog meer lekker eten ... Feesten zoals het hoort.

Multiculti voedsel als feestelijk beleid: durven we dat aan in ons calvinistische landje?

4.7 Nature at your fingertips

Eropuit

Je parkeerde je auto aan de rand van het natuurgebied. De motor uit. Stil. Even bleef je als verdoofd zitten. Via de spiegels ving je een glimp op van de bosrand achter je. Het doel van vandaag. Een zucht. De stress van de dag begon al weg te vloeien. Je klikte je PDA van het dashboard en stak 'm in je binnenzak. Vandaag geen gezelschap. Struinen en kijken wat er komt. Met een vloeiende beweging stapte je uit, drukte het portier zachtjes achter je dicht en koos behoedzaam het zandpad richting de Oude Toren.

Na twee minuten begon je PDA geheimzinnig te blieden. Even checken: ja, buizerd binnen 100 m! Je tuurde de bosrand af en ... daar zat ie, ietwat verscholen, boven in een oude eik. Terwijl je langzaam

Bron: GPS GmbH Gräfelfing

Magische natuur

Albatrosrace van start
Gepubliceerd op dinsdag 03 mei 2005
Gokliefhebbers hebben er een nieuwe gokmogelijkheid bij: wadden welke albatros als eerste de migratieroute naar Zuid-Afrika aflegt

Slechtvalken live te zien
Gepubliceerd op zondag 22 mei 2005

Africa Web Cams open a unique window on the elephants and animals of Africa.

naderde keek hij je recht aan. Nog een stapje dichterbij, nog eentje... Zo was het blijkbaar genoeg. Met voorname slagen wiekte het beest van z'n tak, over de boomtoppen en weg. Een schelle gil in het voorbijgaan. Je keek op de display: de geluidssample was geregistreerd. Het icoontje lichtte op: "mannetje, 4 jaar oud, Baltische kust", kwam in beeld. Fascinerend!

Inmiddels zit je op je hurken aan de voet van de Oude Toren. Inderdaad, ze waren er. Tientallen Grootoor-vleermuizen, netjes hangend aan de balken. Zonder je PDA zou je niet geweten hebben dat die beestjes zelfs in rusttoestand nog sonar uitzonden. Een prachtig gezicht, zoals het scherm steeds weer oplichtte met een vuurwerk van kleurige signalen. Straks, als het donker wordt, zal het helemaal een kakofonie van onhoorbare geluiden zijn! Maar zolang kun je deze keer niet wachten.

Voldaan kniel je neer bij een zwak spoor in het mulle zand. De PDA flitst, en daar verschijnt de info: 81% match met een vossenspoor, 18 uur oud, richting open heide. Nieuwsgierig geworden druk je op het scherm voor nadere info. Het blijkt dat hier veel vossen voorkomen. Er wordt in dit bos niet gejaagd. Leuk voor de kinderen, denk je. Als ze mee waren, zouden we er vast achteraan gegaan zijn. Even kijken... nee, nog geen melding van iemand anders uit die richting. Jammer dat het al zo laat is. Je moet weer terug.

Als je uiteindelijk weer terug bij je auto komt, zoemt de boswachter in je jaszak om aandacht. "Hoe was 't? Nog tips? Zou je het leuk vinden om zaterdag met de kids aan een elektronische vossenjacht mee te doen? WILDzoekers heet die club. Je maakt € 2,50 over en krijgt dan een halfuur lang streaming info op je scherm over waar de vos zich bevindt. Binnen een straal van 100 meter kun je 'm infrarood zien. Dichterbij komen mag niet. Doe je dat toch, dan krijg je eerst een waarschuwinglampje, vervolgens een boete. Natuurlijk ontbreekt na afloop ook de kortingscode voor het pannenkoekenhuis niet...". Als je wegrijdt richting huis, heb je al besloten: zaterdag zijn we hier weer!

Virtualisering

Een van de belangrijke mogelijke ontwikkelingen is dat de belevingswereld van mensen verder gaat virtualiseren. Via National Geographic raken we eraan gewend om bijzondere planten en dieren van vlakbij te zien, waarbij de mussen en meeuwen van park en strand toch wat schril afsteken. Via Flight Simulator, en meer recentelijk Google Earth en andere satellietprogramma's, krijgen we een hele nieuwe kijk op ontwikkelingen in de wereld om ons heen. En we besteden daar meer tijd aan dan aan gesprekken over ruimtelijke ordening in de lokale gemeenteraad. Deze ontwikkeling maakt onderdeel uit van de bredere virtualisering van onze maatschappij die al tientallen jaren aan de gang is.

Welke kansen biedt deze ontwikkeling voor een hernieuwde betrokkenheid bij natuur en landschap? Voor nieuwe waarden? Bijvoorbeeld door landschap en natuur mee te laten virtualiseren? Of door de spanning van Discovery Channel ook in je directe omgeving mogelijk te maken?

Ver-van-mijn-bed-show

Landschap- en natuurontwikkelaars zien de virtualisering van de wereld vooral als een bedreiging: nog even en dan zijn echt landschap en de

echte natuur even belangrijk als de lokale harmonie of de eigen piano is voor het genieten van muziek. Dan zijn het virtuele raam met uitzicht op de Grand Canyon en de eigen geadopteerde panda even normaal als thans een cd- of MP3-speler is voor het genieten van muziek. Als leven “in The Matrix” met alle mogelijkheden die dat biedt straks normaal wordt, is dat dan het einde van het belang van de natuur?

Onze zintuigen raken steeds meer gewend aan beelden en geluiden via de elektronische media. De National Geographic-natuur – mooi, spannend en met één druk op de knop beschikbaar – wordt steeds meer de meetlat waarlangs we de echte natuur gaan bekijken, in plaats van andersom. De afstand met informatievoorziening en inspiratie uit de reële natuur wordt steeds groter. In de reële natuur zijn informatiepanelen en excursies op afspraak nog steeds de maat der dingen. In de reële Nederlandse natuur zijn de kleuren regelmatig grijs, het weer Hollands, de dieren ver weg of slecht zichtbaar.

En het gat wordt steeds groter. Hoe meer mensen zich wenden tot de virtuele natuur, des te meer aanbieders daarin investeren, en hoe groter deze markt en de beleving worden. Virtuele natuur is een groeimarkt, en de echte natuur wordt steeds meer een ver-van-mijn-bedshow. Illustratief daarvoor zijn de resultaten van een recent onderzoek van Motivaction, waaruit blijkt dat onder jongeren een groot draagvlak bestaat voor natuur terwijl men ook aangeeft zelf niet graag meer in diezelfde natuur te vertoeven.

In het concept “*Nature at your fingertips*” werken we de mogelijkheid uit om ICT in te zetten om natuurbeleving daadwerkelijk dichterbij de burger te brengen, en tevens nieuwe marktkansen te creëren.

Onder handbereik

Kunnen we gebruik maken van de sterke aantrekkingskracht van nieuwe ICT-mogelijkheden om de beleving in de reële natuur te versterken, waardoor ook het maatschappelijk draagvlak toeneemt? Wij zijn daarvan overtuigd! De uitspraak “*the medium is the message*” gaat zeker op bij natuurbeleving. Een veld met veel laaghangend fruit. Het concept “*Nature at your fingertips*” speelt daarop in.

Het is niet moeilijk om je voor te stellen dat de grenzen tussen beleving, onderwijs, beheer en onderzoek gaan vervagen. Dat nieuwe kwesties onderwerp van gesprek gaan worden: mag een vossenjacht met een gemerkte vos? Eén ding is daarbij zeker: natuur komt weer een stuk dichterbij. En het Nederlandse bedrijfsleven heeft nu de kans om op dit gebied mondiaal voorop te lopen. We hebben nog enkele jaren speelruimte; die moeten we benutten.

De grenzen tussen de traditionele sectoren onderwijs, beleid/beheer, business en entertainment zijn binnen *Nature at your fingertips* vervaagd. Er zijn gezamenlijke ICT-structuren waartoe verschillende gebruikers in afstemming met hun eigen behoefte toegang hebben.

In 2015 kunnen we dieren zenderen met micro-elektronica, bijvoorbeeld op te brengen als verf. Dit biedt veel meer dan nu de mogelijkheid om dieren te volgen, of zelfs opnamen te bekijken die door een microcamera door het dier zelf gemaakt worden.

We kunnen dan het leven en het wel en wee van specifieke dieren gaan volgen. Laat uw fantasie eens de vrije loop over wat dan mogelijk wordt.

Op stap met Gert het Hert door de net geopende robuuste Verbindingszone tussen Oostvaardersplassen en Veluwe.

Vliegen met de Wilde Ganzen naar Siberië, met de Grutto naar Afrika. Maar ook het neerschieten van trekvogels door jagers op de trekroute wordt live vastgelegd...

Hongermonitor Hekrunderen voor beheerder Oostvaardersplassen, waardoor nieuwe vormen van bijsturing mogelijk worden.

Barrières

Bij het ontwikkelen van een strategie is een aantal barrières te verwachten:

- 1) De combinatie van virtueel & reëel heeft tot nu toe nog maar weinig opgeleverd. Dat is blijkbaar lastig. Ontwikkelaars moeten daar niet al te gemakkelijk overheen stappen. Denk aan films met combinaties van animatie en realiteit. Pas bij een hoog niveau van kwaliteit kan een combinatie goed werken ("The Lord of the Rings" is een goed voorbeeld – de eerste poging was te vroeg en flopte, later was het een groot succes).
- 2) Er dreigt een groot risico van onderinvestering: men wil voor een dubbeltje op de eerste rij zitten, er komt te veel gefröbel waardoor het niet echt goed wordt, waardoor het mislukt, er is geen bereidheid om er drie generaties ontwikkeling in te steken. Een typisch voorbeeld hiervan: het onderwijsproject "Comenius" ontwikkelt voor nog geen miljoen euro twintig onderwijs-ICT-programma's en distribueert ze naar alle scholen in Nederland – waar veel van de programma's niet worden gebruikt. Ongeveer in dezelfde tijd werd het mysteriespel "MYST" ontwikkeld. Een spel dat zo'n \$5 miljoen heeft gekost en vier versies heeft gekend. Een ongekend succes.

Reeds lopende acties

- In onderwijs, in het beleid, bij beheersorganisaties, en in de toeristische sector stelt men zich de vraag hoe de burger en consument meer bij natuur kunnen worden betrokken, hoe de binding kan worden versterkt, en hoe leer-, recreëer- en consumptiepatronen kunnen worden beïnvloed.
- In Nederland wordt jaarlijks voor tientallen M € uitgegeven aan voorlichting en educatie op het gebied van natuur. Vergelijkbare bedragen worden uitgegeven aan research en development in de velden die hieraan raken.
- Nederland heeft ICT-bedrijven die grensverleggend werken op een aantal deeltechnologieën.
- Er zijn recente ervaringen met gezenderde dieren, zoals de valken op een wolkenkrabber in New York, die veel teweegbrengen.

Strategieën en acties

- 1) Verken mogelijkheden voor het maken van een PDA²-natuur, het zenderen van dieren als natuurambassadeurs en mogelijkheden voor het opzetten van een SIM-landschap.
- 2) Breng de navigatie- & natuurwereld bij elkaar. Willen de Tom-Toms van deze wereld praten met natuurorganisaties? Groot project

² Personal Digital Assistent, een soort zakcomputer.

van ESA is “Galileo” – het alternatief voor GPS. Waarom gaan we niet met hen praten over nieuwe applicaties? Google Earth is juist begonnen de hele wereld in beeld te brengen. Kunnen we overlays bouwen die de toekomst in beeld brengen? Zou geen probleem moeten zijn, gegeven wat ze nu al kunnen.

- 3) Breng studenten en whizzkids uit de computerwereld en bedrijven bij elkaar en stimuleer gezamenlijke initiatieven tot vernieuwing.
- 4) Benader Staatbosbeheer met het voorstel hierin een leidende rol te nemen. Zorg ervoor dat dit wordt ondersteund door het contract met de rijksoverheid.
- 5) Mobiliseer verbeeldingskracht – hoe kunnen we de magie terugbrengen in de natuur? Kan een kind weer dromen van de toekomst in het echt, in plaats van in een virtuele wereld?
- 6) Virtuele wereld, *Database mining*. Hoe maak je scholieren, beleidsmakers en anderen wegwijs in de wonderere wereld van Google Earth, SIMS, et cetera? Kunnen we ze helpen die weg te vinden?
- 7) Belangrijke financier zou de website van de makelaars kunnen zijn. Die zoeken steeds naar betere manieren om te visualiseren. Hoe ziet het groene hart eruit als het straks half is volgebouwd en bebost? Hoe is het om te wonen aan de nieuwe blauwe gordels? Hoe verandert het uitzicht van de woning in de komende twintig jaar?

Reflectie

“The Matrix” is bij velen van ons thuis een bestseller – zeker deel 1. Zou het zo kunnen zijn dat we er zelf voor kiezen om in die “Matrix” te gaan wonen? Om een verlengstuk van de processor te worden, en natuur alleen nog maar virtueel te beleven? Voor sommigen onder ons was het inzicht schokkend dat de natuur zelf helemaal geen probleem heeft als mensen natuur alleen nog virtueel beleven. Natuur heeft zelfs baat bij burgers die hun huis niet meer uitkomen. Dat is alleen geen opwekkende gedachte.

We werden enthousiast toen we het omkeerden. Virtualisering die de natuur weer interessant maakt om reëel te beleven. Weten waar de vossen in het park uithangen. Weer weten wat wat is tijdens je wandeling door de natuur. Natuur die weer gaat leven doordat hij virtueel toegankelijk wordt gemaakt. Het sprak ons aan. Het is spannend, maar vooral ook belangrijk. Want de “Matrix” mag dan zo onvermijdelijk lijken als “global warming” of vergrijzing, we moeten er toch het beste van maken.

4.8 Waardevol sterven

Weggaan

Daar gingen ze. De jonge kinderen vrolijk roepend en zwaaiend. Vooruit, dartelend naar de horizon om even later weer op een heuveltje stil te houden, terug te kijken. Even verzonken in gedachten, dan weer vrolijk lachend, roepend, verder weg alweer. De ouderen erachteraan. Beladen met huiden, stokken en ander inventaris. Nog een keer achterom kijkend. Rustig. Een blik van verstandhouding. Zo is het goed. Zo is het altijd geweest.

Met het gedruis van de afgelopen uren nog in z'n hoofd keek hij hun na. Hij had ze allemaal grootgebracht. En nu hadden ze hem met eerbied hier neergezet. Van gras en twijgen hadden ze een hut gevlochten. Opening naar het Noorden, zodat Orion zich vannacht over hem zou ontfermen. En ze hadden gezongen. Gedanst en gezongen. Geklapt, gedanst en gezongen! En gejeeld, geratel met de kalebassen, geijingjongd met de mondharpes ...

En toen was het tijd. De zon begon te zakken. Eén voor één kwamen ze langs, pakte z'n hand, knikten elkaar toe, druppelden langzaam weg. Ingetogen. De mannen 't laatst. Daar gingen ze. Nu en dan hieven de vrouwen een lied aan. Even maar. Alsof de wind opstak. Aarzelend, tussen de droge doornstruiken, om zich toch maar weer neer te vleien op het rode zand. Daar gingen ze. In het melkachtige licht van de winter.

De schaduwen lang over de duinkam. De geluiden steeds verder weg. Even nog tekende de troep zich af tegen de verte. Een gebaar, een blik achterom en dan ... weg!

Het zand begon al koel aan te voelen, maar was nog aangenaam. Zacht als sorghummeel. Weldadig om in weg te zakken, je voeten te begraven. Oude voeten. En handen, rimpelige handen. Straks zou het kouder worden, het zand zou hem nog koesteren. De schoot van de aarde, waaruit zij allen voortkwamen. Lang geleden.

Stil was het nu. Soms een zucht van de wind. Een onhoorbare piep van een muis. Een kreun van een kromme acacia. En dan weer stil. Als straks de zon achter de einder zou wegzakken, zou het gemauw van de jakhals klinken. In de verte zou het antwoord klinken, van nog verder weg. En de geuren van het veld zouden zich mengen met de kille avondlucht. Stil, aards, eeuwig.

Hij zou slapen. Rustig slapen. Flonkerende Orion zou hem roepen. De Kalahari-winternacht zou hem meevoeren. Zijn geliefden zouden hem gedenken. Hij zou altijd bij ze zijn. En wat achterbleef behoorde de aarde toe. De jakhals en de gieren. De vleesetende vlinders, de kevers, de mieren. En straks als het weer zomer wordt, zal het jonge gras de springbokken tot feestmaal zijn. En die op hun beurt weer het jachtluipaard... De cirkel rond. Tijd om te gaan.

De laatste stappen

Onze toenemende controle over vele elementen van ons leven roept nieuwe vragen op. We kunnen op het einde van het leven steeds langer in leven worden gehouden. Maar dat heeft een keerzijde. Vegeteren aan het eind van intraveneus voedsel wens je niemand toe. Zwaar gehandicapt verder door het leven gaan, zware behandelingen van vroeger dodelijke ziektes zoals kanker en HIV vereisen nu permanente behandeling en leveren niet altijd een aanvaardbare kwaliteit van leven op. De toegenomen controle over het einde van het leven roept vragen op over de grenzen van het leven en wanneer het tijd is om te gaan. Het Groningse protocol en de pil van Drion zijn alleen de laatste mijlpalen in die discussie, waarbij de grootste zorg is om nodeloos lijden te voorkomen. Als de naaste dan is overleden, komt dat vaak als een schok, en velen maken enkele uren na het overlijden aan tafel bij de begrafenisondernemer snel nog even de keuze voor de invulling van het afscheid.

Hij was op reis naar Amsterdam. Vanuit Houston, met zijn hele gezin. Iedereen wilde mee op deze laatste reis. Hij was er al eerder geweest. Voor de operatie aan zijn lever. En daarna voor de chemokuren. De nieuwe behandeling die in Amsterdam was ontwikkeld, was ook in New York beschikbaar. Maar hij had gekozen voor het VU Ziekenhuis.

En maar goed ook. Want na de tweede behandeling was het genoeg. Zijn kansen waren slecht. Verdere behandeling was erg zwaar en met weinig kans op succes. Ze waren open tegenover hem geweest. Dagen of weken, meer had hij niet. Vandaar dat de familie nu meevloog.

De hospice was in het bungalowpark. Met schitterend uitzicht op de Oostvaardersplassen. Omringd door vogels en schitterende natuur. Met het warme zomerweer konden de patiënten naar buiten. Voelen, zien en horen. De medewerkers waren behulpzaam. Ze spraken zelfs met een zuidelijk accent. En de dominee kwam uit Tulsa. Hij kende hun kerk, wist de juiste toon te raken. Hij was aanwezig bij de levensdienst. Een moment om nog te horen wat iedereen wou zeggen.

De planning van de uitvaart en de crematie was emotioneel. Maar ook heel mooi. Ruimte voor laatste woorden. Niet lang, want de pijn nam toe en hij was nu nog maar nauwelijks bij bewustzijn. Afscheid nemen gaat zoals het gaat.

Ruimte voor eigen invulling

Voor velen is de laatste levensfase veel meer dan het vermijden van lijden. Het is echter ook een tijd van afscheid nemen, van relaties naar de volgende en vorige generaties, verbintenissen herkennen en benoemen met hogere of bredere waarheden. Een tijd om te ontmoeten en afscheid te nemen. Om zaken op een rij te zetten.

Hospices en crematoria spelen op die trend in. Meest recent was het voorbeeld van een Duitse organisatie die bezoeken aan Nederlandse crematoria organiseerde om geïnformeerd te worden over mogelijkheden om zelf invulling te geven aan het afscheid. Mogelijkheden om de as in de natuur te verstrooien. Overdenkings- en gebedsruimtes waar tijd was voor viering en rouw.

Begraven wordt ook een steeds meer persoonlijk ritueel, met vele mogelijkheden, en niet alleen religieus geïnspireerd. Het taboe lijkt langzamerhand ook in Nederland af te gaan vallen van het doodgaan. Vers in ons geheugen staat de ceremonie van André Hazes in de Arena, een enorm festijn. *Life celebrations* rond het doodgaan zijn groeiende events.

Sterven hoort bij het leven

Uitgebreide aandacht voor het proces van sterven is niet van gisteren. In de geschiedenis zien we hoe eerder culturen grote delen van hun nationale inkomen aan dit soort momenten, ceremonies en monumenten uitgaven. De huidige, door medicalisering ontstane afstand en ontkenning van het komende afscheid zijn daarbij eerder uitzondering dan regel. In Bali is een begrafenis nog steeds een meerdaagse gebeurtenis, zeker vergelijkbaar in uitgaven met een huwelijk. Uitgaven van een jaarsalaris zijn daarbij niet ongewoon. Virtuele relaties naar de overledene zijn wellicht nog belangrijker: *memorial halls* zijn een

belangrijk deel van het leven in Amerika. Egypte, de Maya's en Paaseiland laten allemaal zien hoe eerdere culturen grote delen van hun middelen uitgaven aan sterven.

Waardevol sterven: het idee verder uitgewerkt

Wellicht dat Nederland door zijn combinatie van liberale wetgeving met een variëteit aan waardestelsels rond sterven juist hier innovatief kan zijn. We hebben het hier dan over een zinvolle invulling geven aan de terminale fase van het leven. We hebben het over een integratie van zorg voor de patiënt en het proces van sterven, met bijbehorende rituelen. Over aandacht voor de stervende én de betrokken familie, vrienden en bekenden. De laatste levensfase kan al ingaan lang voordat de dood in zicht komt. Denk aan bejaarden die weer dicht bij hun kinderen kunnen gaan wonen in ondersteunde behuizing. Of die juist nog een tijd lang met leeftijdgenoten actief willen zijn. Die rust zoeken in de natuur, maar ook dicht bij "het leven" van dorp en stad willen blijven. Gemeenschappen met een variëteit aan behuizingen, ruimte en goede voorzieningen. Maar ook verschillende culturen: godsdienstig, cultureel of juist gericht op de recente favoriete vrijetijdsbesteding.

Hoe zouden we *memorials* kunnen inrichten voor mensen die een erfenis willen nalaten in de vorm van een stichting, foundation, gebouw, organisatie? Kan Nederland daar het voortouw nemen? Kunnen we daar ruimte aan geven? Ook het begraven kan een veel uitgebreidere invulling krijgen. Begraven worden op het oude Ajax-veld, of naast je favoriete huisdier, in de vrije natuur onder je favoriete boom, of juist bij de familie in huis. Urnen velden, Chinese begraafplaatsen of grote monumenten waar de kunst of de kennis van de overledene wordt gevierd. De variatiemogelijkheden zijn potentieel eindeloos.

Waardevol Sterven: markt en ruimte

Uitgaven in de laatste levensjaren bedragen zo'n 20-30% van de totale zorgkosten, terwijl ziektekosten zo'n 10% van ons BBP bedragen. Jaarlijks wordt in Nederland dus 10-15 miljard euro aan ziektekosten in deze fase uitgegeven (BBP 2004 bedroeg € 490 Mld).

Aan het sterven zelf (de uitvaart) wordt jaarlijks een klein deel van dit bedrag uitgegeven, orde € 1 Mld. Zakelijk gezien is er een grote groeipotentie in deze markt. Denk aan een levenseindeweek met een tiental betrokkenen per overlijden. Groei met een factor 2 tot 5 lijkt haalbaar.

Door de vergrijzing zullen de komende decennia jaarlijks meer mensen sterven. De aandacht voor het ritueel neemt sterk toe. Wanneer de budgetten die nu worden besteed aan de laatste fase van het leven ook zouden kunnen worden aangewend voor een waardevol sterven, dan is deze markt nog groter.

Een mooie natuur kan een uitstekende omgeving bieden voor het beleven van de laatste fase. De markt van hospices in een mooie omgeving, crematie en begraven, is groeiend. Het is daarmee interessant eens na te gaan welke behoeften aan natuur en landschap in deze sector leven, en wat daarvan vanuit deze sector gefinancierd zou kunnen worden. Wellicht dat de uitvaartsector een deel van het nieuwe groen rond de stad (mee) zou kunnen financieren.

En wellicht dat mooie nieuwe parkachtige gebieden denkbaar zijn,

Strategie

- 1) Benoem het belang van de eindelevenssector: eindelevenszorg en overlijden.
- 2) Ga aan het werk met een aantal spelers in die markt om het dienstpakket optimaal in te vullen, in plaats van via definities van verzekeraars en regelaars. Doe waardeconceptplanning met hospices en crematoria.
- 3) Leg een link naar de internationaliserende gezondheidsmarkt. Die wordt nu door Nederland nog nauwelijks bediend, maar Nederland zou net als Singapore, de Golf en de grote Amerikaanse onderzoeksziekenhuizen een regionale rol moeten kunnen gaan vervullen, vooral voor langdurige ziektes als kanker en hart- en vaatziekten. Daarbij speelt de zorg rond het levenseinde en de mogelijkheid om dat in een vertrouwenwekkende omgeving mee te maken, een potentieel belangrijke rol.

Reflectie

“Belachelijk”, dachten we eerst. “Dit kan bijna niet.” Bovendien leek het idee weinig robuust, maar dat was het dus niet. Zeker in combinatie met zorg blijkt het opeens een nu al belangrijke sector. Het land van de euthanasie kan ook het land van het goede levenseinde worden. Geen van ons had daar ooit eerder zo over nagedacht. Als je dan net een operatie van één van je ouders hebt meegemaakt, dan weet je dat het om een heel belangrijk onderwerp gaat, en een “maatschappelijke markt” waar nu nog nauwelijks aanbod is. Echte toegevoegdewaardemogelijkheden waar je warm voor kunt lopen. Zo wil ik het ook wel meemaken! Geen angst voor de dood, maar diepe viering van leven.

Voor het ruimtegebruik wordt dit pas interessant als we het gat zien dat er internationaal op dit punt bestaat. Ook dat was even wennen, mooi doodgaan als nieuwe business, waarin Nederland kan excelleren. Het kostte ons even moeite, en de ironische grollen, zoals de website www.mooiedood.nl (nog vrij), waren niet van de lucht. Taboes doorbreken kan nieuwe waarde brengen als je er goed mee omgaat. Maar we gingen het zien: CenterParks die tientallen CareParks worden, ziekenhuizen die met hospices gaan samenwerken, verzekeraars die levenseindeverzekeringen mogelijk maken. Bereidheid om te betalen is nu nog beperkt maar kan gezien ervaringen elders makkelijk groeien.

4.9

Waardegedreven financiële arrangementen

Gebiedscoöperatie Amstelland

In Amstelland staat het open veenweidelandschap onder druk. De landbouw rendeert niet meer. Toch willen alle partijen het gebied groen houden en de karakteristieke veenweidestructuur behouden. Het gebied heeft een belangrijke groene functie voor Amsterdam en de omliggende gemeenten.

Drie partijen gaan nu concreet onderzoeken of een gebiedsfonds opgericht kan worden onder de naam Gebiedscoöperatie Amstelland (GCA). De partijen zijn: het project Zuidas, het Nationaal Groenfonds en een aantal particuliere boeren in Amstelland. Voor de Zuidas is het open gebied een internationaal visitekaartje om bedrijven naar de zuidvleugel van Amsterdam te halen. Het Groenfonds bemiddelt niet alleen in publieke gelden, maar ook in fondsen die in groen beleggen. Als de GCA een groenverklaring krijgt, kan in elk geval 10 jaar lang groen geld worden aangetrokken. Burgers kunnen straks beleggen in dit gebied. Bij de oprichting wordt een missiestatement ondertekend, waarin aangegeven staat hoe de partijen de ontwikkeling van het gebied zien. Er is ruimte voor andere partijen, waaronder publieke partijen, om later ook mee te doen. De GCA koopt grond en verpacht die weer. Dit gebeurt dan wel onder bepaalde voorwaarden. Zo zal het gebied meer ontsloten gaan worden voor wandelaars, fietsers en kanoërs. De pachter betaalt een laag bedrag, maar levert daarvoor dan ook een aantal groene diensten.

De GCA krijgt ook een directe relatie met een vereniging: “Vrienden van Amstelland”. Deze heeft tot doel de maatschappelijke binding van stedelingen met het gebied en zijn bewoners te versterken. Doordat agrariërs en stedelingen samen aan het stuur staan, is een geleidelijke transitie mogelijk naar een ander groen landschap waarin stedelijke middelen direct gekoppeld zijn aan een gebiedsorganisatie. In 2006 worden de eerste grondtransacties verwacht.

Groen geld

Een belangrijke handicap bij het realiseren van innovaties in de groene ruimte is de cultuur van het denken in termen van kosten. We zijn er in Nederland rotsvast van overtuigd dat natuur en landschap alleen geld kosten. De subsidieregelingen voor agrarische ondernemers zijn altijd op basis van gederfde inkomsten of gemaakte kosten. We kijken dan het liefst alleen naar het perceel waar het om gaat en praten alleen met diegenen die iets te zeggen hebben over dat perceel.

Wat we niet zien, of waar we geen rekening mee houden, is de omgeving van het perceel. Daar houden ook andere belanghebbenden zich op, met eigen wensen, maar ook met eigen middelen. De meeste landinrichtingsprojecten zijn nog steeds niet goed in staat de wensen vanuit de stad voor een gebied te articuleren. Omgekeerd zijn de meeste steden niet goed in staat om hun behoeften in het buitengebied adequaat te organiseren.

Maar het kan wel degelijk anders. De voorbeelden liggen voor het oprapen. De mogelijkheden voor financiering van de groene ruimte nemen sterk toe!

Nieuwste economie eindelijk volwassen

(De Telegraaf, 31 maart 2015)

Morgen wordt een speciale beurs voor innovatiefondsen geopend in Amsterdam. Met 25 miljard aan vermogen vormen de 200 Valley-fondsen een nieuwe kracht. Vanuit de hele wereld komen internationale partijen naar Nederland om de relatie tussen overheden en deze maatschappelijke innovatiefondsen beter te begrijpen. Wereldwijd wordt de ontwikkeling van deze fondsen als een van de echte doorbraken van het Balk-beginsel gezien. De brede netwerken van fondsontwikkelaars, projectvoorbereiders, sleutelplatforms en maatschappelijke conceptontwikkelaars worden gezien als het Nederlandse antwoord op Finland en Silicon Valley. Vernieuwing van ruimtegebruik, voedselvoorziening, natuur- en groenfondsen, verhandeling van milieurechten, bio-energie ontwikkelaars, zorgarrangementen, mobiliteitsconsortia en levenslangleren-arrangementen hebben zich bewezen als de nieuwste economie. Geruchten doen de ronde dat dit keer door de ontwikkeling in de publieke sector de conjunctuurgolf echt tot het verleden behoort. De net benoemde president van de Europese Ruimtebank, Wijn, spreekt dit tegen met verwijzing naar de “bubble burst” uit de tijd dat hij nog beginnend kamerlid was..

In essentie komen Waardegedreven Financiële Arrangementen op het volgende neer:

- Ruimte geven aan andere gebruikers met andere waardeconcepten rond natuur en landschap, in plaats van beperking tot het vaste circuit van instanties dat nu over subsidies beslist.
- Vertrekken bij de waarden die bedrijven en burgers in de stad articuleren: waarde huizen, vestigingsklimaat, vermindering overstromingsrisico, gezondheid, marketing van de stad, compensatieruimte voor ontwikkelingen elders, recreatie.
- Werken met nieuwe maatschappelijke verbanden, zodat uitgesleten paden vermeden worden en nieuwe vormen van financiering en dienstverlening gaan ontstaan.
- Het initiatief privaat nemen met participatie van overheden.
- Een heel duidelijke doelstelling voor het gebied formuleren, met kwaliteiten en kaartbeeld, die als grondafpraak tussen alle partijen geldt.
- Subsidiariteit: alles wat je op een lager niveau kunt regelen, geen onderdeel van het arrangement maken.
- Businessplan maken op basis van investeringen en waardecreatie: natuur en landschap als investering.
- Financiële constructies gebruiken uit de wereld van de *haute finance*.

Strategische acties

- 1) Wanneer de pilot “Amstelland” werkt, kan dit model verder worden uitgebreid en toegepast in andere gebieden.
- 2) Wanneer groen beleggen in de Ecologische Hoofdstructuur van de grond komt, kan dit een verschuiving in gang zetten waarbij maatschappelijke partijen zelf in natuur en landschap gaan investeren, en de overheid meer de rol krijgt van marktregulator.

- 3) De Gebiedsfondsen staan onder supervisie van de Rijkslandschapsbank. De Rijkslandschapsbank intervenueert in de grondmarkt, om de markt beter te laten functioneren (zoals de Nederlandse Bank dat op monetair gebied doet). Verwerving van grond zou dan geheel door de gebiedsfondsen kunnen plaatsvinden. De beschikbare overheidsmiddelen voor verwerving hoeven dan alleen ingezet te worden voor de knelsituaties. Dat maakt de inzet een stuk effectiever. Een gedifferentieerd instrumentarium zorgt voor een stabiele hoogwaardige ontwikkeling van natuur, landschap en blauwe diensten in Nederland.

Reflectie

Nieuwe financieringsvormen. Net als andere proceselementen is dit een verdere ontwikkeling op bestaand denken. Uiteindelijk hangt de kwaliteit van onze oplossingen minder af van de kwaliteit van het oorspronkelijke idee dan van onze mogelijkheid om het idee te ontwikkelen. De vorige concepten waren groots en ver van de huidige realiteit. We praten over meer dan het volledig ombouwen van de agrosector. Ook transport en dienstverlening moeten op de kop: 20-30% van de economie zal in 2030 heel anders in elkaar zitten.

Dat bereik je niet met overheidssubsidies. De omvang van de taak vereist een herbezinning op de relatie tussen overheid en (maatschappelijke) investeerders, waarbij een groot deel van de investeringen in ons land maatschappelijk relevant en innovatief besteed kan gaan worden. Niet een experimentje hier of daar maar een echt nieuwe aanpak. Met dus nieuwe passende financiële modellen en instituties. Voor enkelen onder ons was het nieuw om natuur en landschap als investering te zien. Wat zijn we toch gewend geraakt aan het denken in kosten, inkomenscompensatie, et cetera. Als we daar eens van af konden komen!

4.10 Covenant society

Samenleving van de toekomst

Covenant society is een maatschappijvorm die gebaseerd is op afspraken en overeenkomsten, op basis van gedeelde waarden. De afspraken krijgen vorm in gelaagde structuren. Je zou het een moderne variant van het poldermodel kunnen noemen.

Onze samenleving van de toekomst is een antwoord op de in onze ogen doorgesloten samenleving van nu, met al haar regels en contracten. Ook in de covenant society zijn er natuurlijk regels en contracten, maar deze zijn vooral bedoeld om afspraken vast te leggen die in vertrouwen gemaakt zijn. Ze helpen partijen hun gedeelde waarden te beheren en verder te ontwikkelen.

De covenant society is dus niet gebaseerd op controleren maar op exploreren! Het is een echte netwerksamenleving waarin een veelheid aan individuen en organisaties voor korte of langere tijd verbindingen met elkaar aangaan, dwars over grenzen heen. Maar het is geen vrijblijvende samenleving, want het missiestatement wordt zeer serieus genomen. Het gaat

om gedeelde doelen en gedeelde principes, en vandaaruit om gedeelde waardeontwikkeling: de constitutie.

De constitutie bepaalt of je je bij het netwerk wilt aansluiten, en aan welke rechten en plichten je je wilt committeren. Ballotage is een algemeen verschijnsel. Maar waar in het poldermodel de zuil bepaalde tot welke netwerken je behoorde, bepaal je dat in de covenant society zelf. Deze bewuste keuze, en de verbinding die je aangaat, zijn een antwoord op de doorgeschoten individualisering die thans nogal eens gepaard gaat met opportunisme.

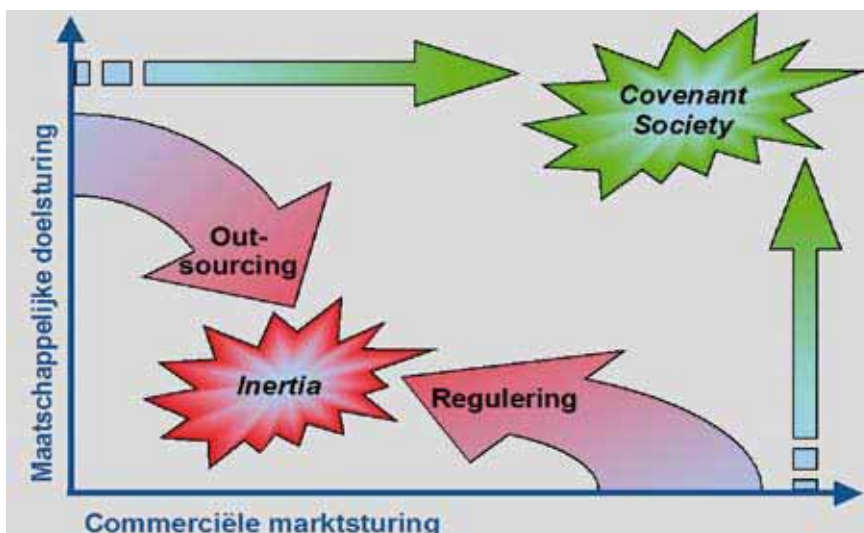
De covenant society stimuleert iedereen om deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer, of het nu sport, cultuur, entertainment, maatschappelijke activiteiten of werk betreft. De samenleving heeft een gelaagde structuur, waarbij elk doel steeds op het kleinste mogelijke schaalniveau wordt georganiseerd in een logisch netwerkverband met grotere structuren.

De covenant society is ook een antwoord op de steeds ingewikkelder wordende samenleving. Contracten waarin elk risico wordt dichtgeregeld (contractmaatschappij) blijken steeds minder effectief te zijn om de samenleving adequaat te besturen.

covenant <zn> overeenkomst => Verdrag, verbond, (plechtige afspraak, convenant, beding (clause in bindend contract)

covenant <onov.ww> een overeenkomst aangaan, <ov.ww> schriftelijk beloven

Bron: Van Dale Woordenboek (1989)

Waardegedreven

De *covenant society* is een moderne mengvorm van maatschappelijke doelsturing en commerciële marktsturing, met constituties van gelaagde netwerken als kern.

Covenant society bouwt voort op een aantal krachtige kenmerken van het poldermodel (Rijnlandse model). Daarbij zijn we ons ervan bewust dat het begrip “poldermodel” momenteel een connotatie heeft van “slappe compromissen”. Maar zo bedoelen wij het hier niet. Bij het realiseren van de ambities voor het landelijk gebied is het concept van de *covenant society* een krachtig voertuig:

- **Een gezamenlijke constitutie** heeft de plaats ingenomen van talloze regels. Respect en bestuurlijke verbinding zijn het uitgangspunt, belangentegenstellingen worden binnen deze waarden opgelost, omdat vertrouwen de dominante waarde is. Netwerkverbanden zijn belangrijke eenheden om verbindende afspraken te maken. Contracten bestaan binnen op vertrouwen gebaseerde afspraken.
- **Nieuwe waardegedreven organisaties** hebben een centrale rol bij het realiseren van overeengekomen uitdagingen, of het oplossen van gezamenlijke problemen. melkveehouders en woningcorporaties hebben zo bijvoorbeeld snel nieuwe samenwerking kunnen opzetten.
- We zijn goed in staat rond nieuwe doelen en waarden effectief **nieuwe constituties** te bouwen rond de driehoek mens, organisatie en fysieke omgeving. Vertrouwen is het belangrijkste coördinatiemechanisme. *Covenant society* is een krachtig organisatie-model voor het landelijk gebied omdat het een antwoord is op het *Prisoner's Dilemma/Tragedy of the Commons* en het *Free Riders*-probleem

De huidige problemen in de visserijsector zijn een goed voorbeeld van het Prisoner's Dilemma: controle werkt, maar alleen als iedereen meedoet. Een waardegedreven aanpak volgens het covenant-principe zou hier een oplossing kunnen zijn.

Een mooi voorbeeld is de rock lobster-industrie in West-Australië. In 1965 werd een adviescommissie opgericht, getrokken door de visserij-industrie zelf. Deze commissie adviseert de overheid omtrent vangstquota. Het ministerie zorgt vervolgens voor de naleving. De zelfregulerende taak van de adviescommissie is uiterst succesvol gebleken. Dit is af te lezen aan het constante niveau waarop men 40 jaar lang de vangstquota heeft weten te handhaven.

Covenant society wordt maatschappelijk ervaren als een 21e-eeuwse invulling van het eeuwenoude poldermodel waar we als Nederlandse samenleving mee vergroeid zijn.

Waarom covenant society?

Bovenstaand diagram geeft aan hoe onze huidige contractmaatschappij vooral gericht is op het realiseren van een laag afbreukrisico. In dit proces zijn twee mechanismen bepalend:

- 1) **Marktmechanismen** krijgen steeds meer invloed op de sturing

van onze samenleving. **Wetten en regels** moeten de markt in toom houden, met wantrouwen als dominant coördinatiemechanisme. Met het centraal stellen van regels worden geboden en verboden richtsnoer voor het individueel handelen. We regelen liefst zoveel mogelijk in contracten tussen afzonderlijke juridische entiteiten. Daarbinnen moeten agrarisch ondernemers het zien te rooien. Individuele keuzevrijheid is het grootste goed, dat verder geoptimaliseerd wordt met een toenemend aanbod, ook in de groene ruimte.

- 2) **Overheden** hebben nog steeds een centrale rol bij het organiseren van plattelandsvernieuwing, waarbij deelnemers zich een weg banen door een woud aan **subsidierregels en -voorwaarden**. Bij het reconstructieproces is regelmatig de teleurstelling te horen, dat de gerealiseerde plannen te weinig vernieuwend zijn, en dat de uitvoering moeizaam gaat. Wel wordt er veel geëxperimenteerd met nieuwe vormen van samenwerking tussen overheden en ontstaan in het veld vele initiatieven van maatschappelijke partijen zie zich verenigen rond nieuwe doelen, zoals agrarische natuurverenigingen, gebiedsfondsen, et cetera. De bestaande waardegedreven organisaties uit het verleden, zoals coöperaties, overleven door stabiele relaties (bijv. zuivelcoöperaties en veehouders). Ze zijn een goed voorbeeld van de historische waardegedreven structuren, maar niet op voorhand de meest kansrijke kiem voor vernieuwing.

Deze mechanismen leiden tot hoge transactiekosten, beperkte innovatiekracht en achterblijvende kwaliteit. Onvrede hierover kan de transitie naar een *covenant society* op gang brengen.

Opzetten nieuwe constituties is lastig

Het bouwen van nieuwe constituties wordt als lastig ervaren. Voorbeelden ontbreken, competenties op dit gebied zijn nog dun gezaaid, en bestaande instituties voelen zich in hun macht bedreigd, en houden soms welbewust vernieuwing tegen. Ook kunnen voorbeelden uit het verleden niet zomaar gekopieerd worden: je kunt (en wilt) de verzuiling niet overdoen. Maar wel kunnen we leren wat zo'n model succesvol maakt. Daarbij is het interessant om de historie van Artikel 23 uit de Grondwet eens te evalueren. Dit artikel, dat de vrijheid van onderwijs regelt, voorziet blijkbaar in een vorm van vrijheid voor constitutionele organisaties om aan de maatschappij keuzes aan te bieden.

Je zou zelfs van de Artikel-23-maatschappij kunnen spreken, als symbool van ruimte voor maatschappelijke marktwerking. De recente discussies over dit artikel laten ook zien dat de nodige tegenkrachten voortdurend aanwezig zijn, inclusief de tendens om dit soort vrijheden af te schaffen ten behoeve van meer overheidscontrole.

Een ander interessant voorbeeld is “The Chaordic Commons”, opgezet door Dee Hock, die eerder oprichter van VISA was. De chaordic commons combineert een aantal organisaties en een organisatiemodel dat streeft naar waardegedreven manieren van werken: <http://www.chaordic.org/>

Four Conditions for Catalyzing Institutional Change

1. **Creation of a dozen or more examples of new, successful chaordic organizations.** Ideally, these organizations will span such

diverse areas as education, government, social services, commerce, and the environment, to demonstrate that chaordic concepts have universal applicability. Develop methods and resources to help both existing and new institutions through the process of reconceiving themselves.

2. **Development of visual and physical models of chaordic organizations** so that people have something to examine, experiment with, and compare to existing organizations. The models must contain the ethical and spiritual dimensions generally lacking in current models. In addition, computer simulations will need to be created to allow people to quickly see how clarity of purpose and principles allow institutions to self-organize, evolve over decades, and link in new patterns for an enduring constructive society.
3. **Development and dissemination of an impeccable intellectual foundation for chaordic organizations.** The intellectual foundation must integrate the economic, scientific, political, historical, technical, social, and philosophical rationale for such organizations and establish the common language and metaphors necessary for widespread understanding of chaordic concepts.
4. **Creation of a global institution,** itself a successful example of chaordic organization, for the sole purpose of developing, disseminating, and implementing chaordic concepts of organization, linking individuals, institutions, and groups of all kinds committed to institutional and societal reconstruction in a vast web of shared learning. It must enable people to pursue new organizational concepts in unique ways, on any scale, at anytime, for their own reasons.

Poldermodel exit

Het poldermodel lijkt op zijn einde te lopen. "Gepolder" is zelfs de misprijzende term geworden voor slap overleg zonder bestuurlijke daadkracht, in de context van een samenleving met verzakelijking en individualisering als dominante waarden. Toch heeft het poldermodel als waarde- en doelgedreven overlegcultuur de Nederlandse samenleving veel goeds gebracht dat thans in de vergetelheid dreigt te raken. Sterker nog: onbewust handelen maatschappelijke partijen nog steeds sterk volgens de codes en gedeelde waarden van het poldermodel. Het zit in onze cultuur, alleen kunnen we er nog niet goed een nieuwe draai aan geven.

Strategieën en acties

Wat moet er gebeuren om *covenant society* op de maatschappelijke agenda te krijgen?

- 1) **Identificeer zaken die nu in het landelijk gebied vastlopen en die met de covenant society losgetrokken kunnen worden.** Een mogelijk voorbeeld is het ILG: het investeringsbudget landelijk gebied. Welke kansen biedt het model bij het maken van afspraken tussen rijk en provincies over doelen en resultaten? Welke potenties biedt het concept bij het invullen van integrale gebiedsontwikkeling? Kan de nieuwe landelijke buurt voor haar eigen omgeving gaan zorgen? Welke rollen spelen de nieuwe eigenaars/gebruikersgemeenschappen daarin? Links naar andere concepten zijn duidelijk – financieringsmodellen bijvoorbeeld.

2) **Expliciteer hoe covenant society kan werken:**

- Maak een uitgewerkt en aansprekend verhaal;
- Leer van de successen in het verleden en vertaal deze naar kansen voor de toekomst;
- Betrek nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen in dit verhaal.

3) **Richt kennisnetwerken op voor covenant society.** Geen monopolie maar ruimte voor hen die dit willen doen. Een mogelijke rol is weggelegd voor het transitienetwerk.

Het kennisnetwerk bevordert het snel leren van ervaringen, het expliciteren en formaliseren van kennis en het verspreiden binnen en buiten het netwerk. De leden leren hoe zij kunnen zorgen dat belanghebbenden kiezen voor nieuwe sets aan gezamenlijke waarden. Bij de competenties horen in elk geval het kunnen definiëren en begrenzen van sets aan doelen, het met betrokkenen kunnen opzetten van te doorlopen stappen (procesarchitectuur) en het inrichten van nieuwe organisatievormen. Voorbeelden zijn ruimschoots beschikbaar.

Reflectie

Het concept dat het minst echt nieuw is, en dat tegelijkertijd wel eens de meest cruciale doorbraak zou kunnen zijn. Zonder vertrouwen geen innovatie. Vernieuwing krijg je als er vertrouwen is, als mensen daardoor durven om fouten te maken. Maatschappelijke innovatie zou wel eens bepaald kunnen worden door hele oude ideeën als “weten waar iemand voor staat”, gedeelde waarden, en ceremonies en processen om dat te expliciteren.

Covenant society vereist gedeelde visie – weten waar je samen voor wilt staan. Het lijkt allemaal zo utopisch, maar is tegelijkertijd ook zo noodzakelijk. Voor onszelf en de generaties na ons mogen we de lat niet lager leggen, als we niet willen afzakken naar het niveau van een Argentinië of Indonesië. Als we mee willen blijven doen met op veel vertrouwen gebaseerde samenlevingen zoals Japan en Singapore. We worden moe van steeds meer afspraken en harde doelen, met matige resultaten en eindeloos gezwartepiet als ze toch weer niet gehaald worden. Waarom niet gewoon gaan voor wat je belangrijk vindt? Aangeven dat we het onmogelijke dromen, en daar dan zo dicht mogelijk bij proberen te komen. Niet gedreven door angst, maar door de hoop dat wat we doen zin heeft.

Verrassend was de respons: de provincie Utrecht gaat ermee aan het werk. Vooraanstaande vernieuwers bij Shell, DSM en binnen de overheid vinden dat het hier vooral om gaat. Het is ook een nieuwe invulling van het debat over waarden. Niet in abstracto, maar heel concreet werken aan de vraag hoe we “high trust communities” kunnen scheppen, die daarom innovatief durven te zijn.

Het is een onderwerp van alle eeuwen, omdat we makkelijk vooral voor onszelf opkomen en onszelf via heldere afspraken beschermen. Maar het herbouwen van vertrouwen en gedeelde waarden tussen mensen vergt altijd veel tijd en is een lastige combinatie van leren van het verleden met inspiratie voor de toekomst.

5.

Naschrift

Er zijn tientallen concepten besproken gedurende de looptijd van “Schonelei” (zie hierna). Sommige waren totaal nieuw en nog zo ver van de werkelijkheid dat het moeilijk was er voldoende energie rond te mobiliseren. Andere lagen al dicht tegen reeds bestaande concepten aan en gaven een impuls voor verdere ontwikkeling, zoals zeelandbouw en de vele lopende initiatieven op dit gebied die uit “Schonelei” voortkwamen.

Duidelijk is dat het oppakken van deze initiatieven meer energie vergt dan het projectteam of zelfs InnovatieNetwerk ter beschikking heeft. De nieuw ontwikkelde focus op onconventionele initiatieven zou natuurlijk wel betekenen dat juist de extremere ideeën beter in beeld worden gebracht.

Echter, de belangrijkste conclusie is dat er veel meer mogelijk is dan we op het eerste gezicht zouden denken. We worden daarbij enerzijds beperkt door onze mogelijkheden om te zien wat er kan gaan gebeuren en anderzijds door onze mogelijkheden om voldoende middelen te mobiliseren om wat we zien ook te gaan realiseren. Bij dat laatste gaat het zeker niet alleen om geld, maar vooral ook om teams die in staat zijn ondernemerschap, een visionaire blik, financiële expertise en communicatievaardigheden te combineren – net als dat bij “Schonelei” het geval was .

De oorspronkelijk rare vraag – “Wat ga je doen als delen van de landbouw uit Nederland verdwijnen?” – bleek zeer productief. In de eerste plaats voor de landbouw, die met Bioport en Zeelandbouw beter voorbereid is op een nieuwe toekomst. In de tweede plaats voor de Nederlandse Ruimtelijke Ordening, die tijdig aandacht kan gaan schenken aan nieuwe financiële en organisatorische arrangementen voor de

groene ruimte. Maar het “Schonelei”- proces leverde ook nieuwe gezichtspunten op voor combinaties met onderwijs, zorg en strategische advisering. Al die partijen kunnen inspiratie opdoen uit de resultaten van dit werk.

Het team zelf bleek onverslaanbaar. Zelfs na maanden vertraging bij de uitwerking van het rapport bleef men actief meedenken en meedoen. En bleef men de *lessons learned* op allerlei plekken uitdragen.

Bijlage I: Overzicht van overige concepten

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
1. Zeehouderij	Verzameling van een aantal nieuwe concepten voor proteïneproductie in zee (kip uit zee), al dan niet gelinkt aan ontwikkelingen van “zeeteelt” op het land. Ambitie is dat de zee net zo productief zou moeten kunnen worden als het land. Dat vereist vergaande innovatie en nieuwe waardeontwikkeling waarbij ervaring met teelt van land ook op zee toepasbaar moet worden.	Vraagstellingen Innovatiefonds visserij, productie-beperkingen, uitkoop kokkelvisserij, beperkingen mosselvisserij, vangstquota en koude saneringen van de visserijvloot.	LNV (Aad Smaal) Kokkelvisserij, mosselvisserij, Gasunie, DHV.	Gesprekken met potentiële partners gevoerd, initiële belangstelling en basis voor nieuwe waarde ontwikkeling.	PL, HS	4, Insula Dei
<i>1.1</i> <i>Gas voor vis</i>	Onderdeel van zeehouderij.	Contacten met Gasunie. Zijn er mogelijkheden voor samenwerking?		Niet doen. Pijpen worden begraven		2, Diamond Dogs
<i>1.2</i> <i>Verharding Noordzee</i>	Gebruikmaken van (bestaande) verharding op de zeebodem voor kweken van mosselen, etc. Hierbij o.a. kijkend naar bestaande zeeleidingen van de Gasunie en/of windmolens, off shore activiteiten.	Mosselvisserij zijn op zoek naar nieuwe gronden voor zaad. Elke harde ondergrond helpt daarbij.	Zie bovenstaand. Ook DHV gesproken. Die denken vooral aan toepassingen in het Verre Oosten. NL is te klein voor dit soort zaken.	Grootste opties toch rond windmolens in de zee.		2, Diamond Dogs

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
1.3 <i>Sport mosselen</i>	Benadruk hoge proteïnecontent van mosselen. Mogelijkheden om door voeding gekweekte mosselen gespecificeerde waarden te realiseren.	Vangstbeperkingen lijken het zinvol te maken om te verschuiven van "neolithische jacht" naar moderne teelt onder water.	Sportscholen, websites, mosselaars, kwekers van land die kennis onder water willen toepassen.	Lijkt wel wat op TEF in de marketing. Follow-up vereist met mosselaars. Ontwikkel dit soort projecten met de ondernemers en beweeg vervolgens onderzoekers om te ondersteunen (niet andersom).		
1.4 <i>Ocean desert</i>	Doel is waardecreatie met zeeteelt op het land: naar analogie van de Ocean deserts (www.oceandesertenterprises.com). In Mexico worden zeeteelt producten op het land verder gekweekt (of omgekeerd). Koppeling van steeds beperkte zeepductie (quota) en mogelijk vrijkomend land en bestaande expertise van kweken op het land.		LNV, vissers, landbouwers.	Idee, moet nog verder uitgewerkt worden.	PL, GE, GB	2, Diamond Dogs
1.5 <i>Kas onder water</i>	Kassen zorgen voor een controleerbare en afsluitbare omgeving voor kweek. Kan zo'n omgeving ook onder water gecreëerd worden, bijv. door gekoppelde kweekvijvers? Is afdekking zinvol bijv. uit het oogpunt van energiewinning? Kunnen we door het bouwen van een "kas onder water" leren hoe we onder water beter kunnen kweken?					2, Diamond Dogs
1.6 <i>Amazone in de Noordzee</i>	Kan ontwikkeling van de Noordzee voor proteïneproductie een alternatief zijn voor de afbraak van bijvoorbeeld tropisch regenwoud voor goedkoop vlees uit Brazilië? Kunnen we een evaluatie tool ontwikkelen om die afweging mogelijk te maken.?	Totale focus bij innovatieprojecten is op de effecten op Nederland. Internationale effecten kunnen een belangrijke motivatie zijn om hier toch een aantal ontwikkelingen op gang te brengen om groter kwaad elders te voorkomen.	Ministerie van ontwikkelings-samenwerking (e.g. Bij het overnemen van rassen zoals TEF is ook concrete actie in het land van genetische herkomst vereist.).	Meenemen in zilte landbouw project, met focus op zeearmen?		(middels een ander traject ontwikkeld)
1.7 <i>Zilte zeearm ontwikkeling</i>	Zilte landbouw project kijkt naar mogelijkheden om productiviteit van het brakke gebied te verhogen. Kan een ontwikkeling van zeeland rond de zeearmen worden gerealiseerd, met meer productiviteit op de rand van water en land en herverkaveling van land tot kleinschaliger landschap en achterland voor de grootschalige zeearmen?	Verzilting van de zoete landbouwgebieden lijkt het de moeite waard te maken om met zeearm ontwikkeling als startpunt de hele structuur van de landbouw in Zeeland opnieuw te bezien.	Provincie Zeeland, delta, waterbedrijf (hoge kosten van zoethouden van het gebied), niet agrarische bewoners. V&W. Zie ook overstroombaar wonen in de buitenwaarden.	Binnenkort gesprek met delta.		(middels een ander traject ontwikkeld)

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
2. Zoethouderij	Projecten gericht op visproductie en proteïneproductie in zoetwater. Kunnen we door telen de productiviteit van waterproductie sterk verhogen? Wat kan onze ervaring met telen en veredeling betekenen? Kunnen we in het water de fouten vermijden die op land gemaakt zijn? Kan dat ook extensief, oftewel in een open systeem, zodat de kwetsbaarheid van de huidige productie op land vermeden wordt?	In plaats van intensieve veeteelt over te stappen op grootschalige/ extensieve vishouderij.		Geen actie anders dan gesprek met RIVO en waterpartnership. Meer interesse in zilt. Overleg met Charles.	Charles	4, Insula Dei. Waterbouw als duurzaam en ecologisch alternatief voor landbouw. In 2 verdwijnen boeren van het land, en zoeken de ruimte van de meren op.
<i>2.1</i> <i>Natlegging Markerwaard</i>	Grootschalige en extensieve vishouderij in Markerwaard tegen beheersbare lage kosten. Afgeleide is ontwikkeling van technologie voor het productiegewijs kweken van steeds meer soorten vis. Feitelijke uitvoering in China.	Innofisk-project waarbij maximumkosten € 10,- per kuub bedragen.	Visser, bedrijven voor ontwikkeling techniek viskweek, DHV, waterpartnership.	Waterpartnership kijkt naar nieuwe projecten, niet gericht op voedsel maar op infra. Wellicht mogelijkheid voor synergie. Guus Berkhout in contact brengen met Charles.	PL, GB, Charles?	3, Leren telen onder water als alternatieve startplek voor kashouders. Halfnat, helemaal nat? 2, Diamond Dogs
<i>2.2</i> <i>Gas uit kadavers/ Paling op karkas</i>	In plaats van vernietiging van kadavers uit de veeteelt kunnen deze gebruikt worden voor het kweken van paling en/of gasproductie. Verwerking van kadavers wordt dan een energieneutrale of zelfs producerende activiteit in plaats van een energieconsumerende activiteit.	Gas uit kadavers; geïntegreerde energie opwekking.	Verwerkers van karkassen? Machinebouwers?	Bijvoederen met karkassen blijkt al met tuna in de Middellandse Zee te gebeuren. Grote ziekterisico's???	geen	2, Diamond Dogs ging om de vergassing van de Markerwaard - grootschalig dumpen van biomassa en opvang van gas. "Åfschuw-wekkend idee"
3. Bio-energie	Recycling van biomassa en productie van biomassa als nieuwe Kyoto- neutrale niet fossiele energiebron.. Doel is concepten te ontwikkelen door nieuwe partners bij elkaar te brengen en te komen tot gerichte productie en sturing. Nieuwe partners komen zowel uit agrohoek als uit recycling en chemie.	Nederland (en EU) halen bij lange na niet de doelstelling van 2% brandstof uit bio-energie.	DSM, Van Gansewinkel, AVB, Provincie Groningen, havens Delfzijl en/of Rotterdam Mogelijk automotive, en Electrabel. Verschillende ondernemers.	Electrabel doet dit zelf. Zeer strategische vraag. Samenwerking in het kader van energietransitie en energy valley. Contact met EZ? Lijkt erg dubbelop. Beter direct met onafhankelijke ondernemers.	PL, Nico?	3, The Business of Happiness.
<i>3.1</i> <i>BioPort 2</i>	Omvorming van de Rotterdamse haven als grootste fossiele energiehaven naar een bio-energie gerelateerde haven. Daarbij rekening houdend met ontwikkeling, uitbouw en invulling van Maasvlakte (daarbij inspelend op behoefte aan tijdelijk land en tijdelijk water).	Vraagstelling over invulling en flexibele bouw van Maasvlakte gerelateerd aan vraagstelling van Electrabel om nieuwe vastestofcentrale in NL te bouwen. Ook interesse vanuit ROTEB en Gansewinkel in ontwikkeling biobased.	HbR, Electrabel, ROTB?	Voorstel rond ketenregie wordt besproken met Jan en Herman de Boon. Mogelijk vraag uit DSM?	GB, HS, JdW	3, The Business of Happiness Bio energie en biomassa ook in NL als de landbouw uit Nederland verdwijnt. Houden/ krijgen wij regie in de grote bioketens?

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
3.2 <i>Autarkische energie</i>	informatisering maakt het mogelijk om decentraal veel effectiever complexe voorzieningen te regelen, waaronder schone elektrische energieopwekking (Nox probleem?), water filtering, etc. Dat is niet alleen duurzaam maar ook minder kwetsbaar. Organiseer gebruikers communities (zakelijk en particulier) om lokale netwerken te organiseren die hun eigen infra gaan regelen. Begin met energie+B40,	Bouw van nieuwe grote centrales e.g. door Electrabel wordt minder aantrekkelijk als decentraal een echt kosteneffectief alternatief gaat bieden. Nieuwe groei van vraag naar energie en ontwikkeling grote nieuwe woonlocaties biedt gelegenheid tot experimenten.	Uitwerking micro-wkk besproken met Wolters/ Electrabel, met Aedis, met Gasunie en verschillende kleinere partners.	Lnk organiseren met energieweb. Potentiële verbreding van de mogelijke partners. Naast kosten en duurzaamheid is ook veiligheid een argument.		Scenario 2 vanwege de onveiligheid, die centrale infra kwetsbaar maakt.
3.3 <i>Infra-structuur arm ontwerpen</i>	Informatisering maakt het mogelijk om decentraal veel effectiever complexe voorzieningen te regelen, waaronder schone elektrische energieopwekking (Nox-probleem?), waterfiltering, etc. Dat is niet alleen duurzaam maar ook minder kwetsbaar. Organiseer gebruikers communities (zakelijk en particulier) om lokale netwerken te organiseren die hun eigen infra gaan regelen.	Van algemene naar lokale infrastructuur. Vermindering kwetsbaarheid van gecentraliseerde systemen door weakly coupled local systems als alternatief.	NGI (next generation infrastructures) was medeoprichter DoTank. Veiligheid als driver is daar nog niet echt bekeken. Ruimtelijke dimensies krijgen weinig aandacht.	Fundamentele wijziging in architecturen. Ver van het bed voor Innonet?		2, Diamond Dogs
4. <i>Nieuwe publieke bossen en natuur</i>	Ontwikkeling van nieuwe concepten en relaties tussen SBB en stakeholders, hierbij inspelend op scenario's dat in de toekomst veel grond beschikbaar komt voor natuur of tijdelijke natuur.	Strategische heroriëntatie van SBB op veranderende omgeving en daarbij de vraag hoe beheer van gronden en natuur in de toekomst het beste kan geschieden in het belang van de stakeholders.	SBB, Natuurmonumenten.	Eerste gesprekken met SBB gevoerd. Wordt intern besproken in relatie tot andere ontwikkelingen. Scenario 2 werkte zeer inspirerend en behoefte tot samenwerking bestaat.	HS, GE, GB	In scenario 1 ontstaat een situatie waar burgers zich niet langer betrokken voelen bij de natuur en die laten verwilderen. Wat kunnen we daaraan doen?
4.1 <i>Nieuwe innovatieve financiering</i>	Voortbouwen op resultaten project "Amstelland" e.a. opstarten van nieuwe innovatieve projecten voor bijvoorbeeld nieuwe rivieren in combinatie met zandwinning en woningbouw opgezet als een film-CV. Doel is te komen tot gericht voorbeeld projecten van geslaagde landschapsinnovaties met geheel nieuwe financieringsconstructies.	Vaak zijn financiële middelen op zich wel beschikbaar (of vormen deze geen beperking) maar komt de beperking door aanpak van het project, de wijze waarop de middelen kunnen worden ingezet of het partiel denken van participanten (enkel gericht op eigen winst). Waarde creëren met groen is uitdagende nieuwe stap, waar doorbraak mogelijk is.	Private financiers (banken, verzekeraars). Zandwinning, bestaande grondeigenaren,	Amstelland als project loopt, andere concepten als nieuwe rivieren zijn als concept uitgewerkt maar lopen vast op financieringsconcepten. Contacten tussen partijen bestaat door regie van Innonet.	GB, HS	1, Nederland - onderland. Doorgaan met de huidige financiering leidt tot grote problemen. Wat zijn de alternatieven?

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
4.2 <i>Zoet water</i>	Vrijgekomen landbouwgronden bewust gebruiken in combinatie met water. Dit kan door onder water zetten (voor recreatie, bewoning, berging, wonen), maar ook ontwikkelingen van concepten met tijdelijke natlegging en tijdelijk droog, variabele benutting van gebieden en natuur.	Waterberging zal in toenemende mate extra aandacht vergen. Naast lopende ontwikkelingen als blauwe stad etc. zullen concepten ontwikkeld moeten worden als natuur als verzekeringspolis tegen water, tijdelijk nat, etc.	Waterbedrijven (Vewin), waterschappen, Bouwondernemingen, verzekeraars, gebiedsbeheerders	Idee, opstart sessie met verschillende partijen is vereist om concepten verder uit te werken en vorm te geven. Dit in combinatie met nieuwe financiering en gebiedsbenutting (tijdelijke natuur of tijdelijk rood)	PL, GE, GB	(middels een ander traject ontwikkeld)
4.3 <i>Community supported Agriculture</i>	Flexibel landgebruik in woonwijken en aan de rand van de stad. Vraaggestuurde productie van groenten aan huis of op volkstuinachtige boerderijen aan de rand van de stad. De bewoners bepalen zelf welke groenten en fruit op hun grond worden verbouwd, werken daaraan mee of besteden dit uit. Daarmee kwalitatief hoogwaardige productie direct bij de consument (producent is consument).	Afstand natuur, landbouw en burger in de voedselketen is zeer groot; daarnaast is perceptie van voedsel en kwaliteit wisselend. Bepaalde scenario's geven aan dat voedsel productie weer dichterbij de community moet plaatsvinden.	Nader te bepalen.	Idee. Te koppelen aan lopende projecten zoals Wageningse Eng 4D.	GE, HS	1, Nederland - onderland Reactie op de verwilderde burgers in hun omgeving.
4.4 <i>Activering/vitaliteit als leidmotief</i>	Nieuwe concepten en structuren ontwikkelen gericht op gezond blijven in plaats van bestrijden ziekte. Diverse initiatieven lopen (zoals OLC-initiatief). Windtunneling met "Schonelei" en uitbreiding partnership gericht opleiden tot versnelling en creatieve nieuwe concepten (o.a. functional foods)	Verbreden sleutelgebieden aanpak rond voeding, menswetenschappen en sport. Mogelijke koppeling aan ex SOL.	DSM, Philips, Unilever, Heineken, Innonet., Gezocht wordt naar nieuwe partners.	Groep bestaat en is met elkaar in contact om zaken op te zetten.	PS	3, The Business of Happiness Hoe houden we vitaliteit als groei-business kunnen positioneren

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
4.5 <i>Magische landschappen</i>	Vergelijk de elektronische rondleiding in een museum, maar nu in een landschap, inclusief teksten, toelichting, gedichten en evt. in 3D- bril merkwaardige projecties. "een samenwerking tussen SBB of NM, Joop van den Ende en de makers van SIMS. Het gaat om de combinatie van de rust, ruimte etc. van natuur met Vrouw zoekt boer/Paris Hilton op de boerderij/ Robinson Crusoe en ICT-toepassingen zoals bij SIMS. Onze achtertuin wordt zo interessant en spannend dat we niet meer op survival hoeven naar Thailand, etc. In deze samenwerking wordt de waarde van natuur door de makers van deze tijd in combinatie met ICT'ers, ontwikkeld tot een hoogwaardige verblijfplaats. Volgens mij is dit een combinatie die nog niet wordt geëxploiteerd en waar wel kracht in kan zitten.	Andere beleving van natuur dicht bij huis, hierbij gebruikmakend van multimediaconcepten, waardoor natuur bezocht, thuis gevolgd en ontdekt kan worden. In scenario 2 zal deze vorm de link zijn tussen de gated community en de natuur. Webcam in het nest, melding als er iets gebeurt, etc.	ICT-bedrijven, entertainment-bedrijven (Endemol of Joop van den Ende), etc.	Ideevorming. Gesprekken met potentiële partners hebben nog niet plaatsgevonden (een dergelijke combinatie is wel al eens voor luchthavens verkend).	IMI	1. Als de virtuele werkelijkheid de standaard voor entertainment wordt, dan moet de natuur wel mee virtualiseren.
5. <i>Dierlijke producten zijn hoogwaardig</i>	Dieren (en dierlijk voedsel) worden beschouwd als hoogwaardig voedsel in vergelijking tot plantaardig. In de productie, de winkelschappen en benadering van de consument komt dit onvoldoende aan de orde. Doel is in te spelen op de hoogwaardige beleving als basis voor nieuwe concepten.	Zie onderstaand bij 3.1.	LNV	Contacten met relevante directies via Adriaan van der Schans.	AS, GE	4, Insula Dei
5.1 <i>Troetelslachterij/ microketens</i>						(middels een ander traject ontwikkeld)
5.2 <i>Geautomatiseerde veearts</i>						4, Insula Dei
5.3. <i>"Schonelei" ultra centrifuge voor veehouderij</i>	Windtunneling van innovatie voorstellen (intensieve) veehouderij, hierbij voortbordurend op scenario's, werkwijze en samenstelling van "Schonelei" -team, met als doel oprekken van innovatie kracht van ingediende voorstellen.	Binnen LNV is een bedrag van circa 20 mio euro beschikbaar voor innovatie van (intensieve) veehouderij. Sector wordt uitgenodigd te reageren.	LNV	"Schonelei"-team is beschikbaar en op elkaar ingespeeld om deze rol te vervullen. Mogelijk nog iets verdere balanceren van het team (o..a inbreng vrouwen).	PL, GE, AS	(middels een ander traject ontwikkeld)

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
5.4 <i>Duizenden dierenbeheersystemen</i>		Dan moet je grote aantallen dieren en daarbij behorende ziektes kunnen beheren en beheersen. Vereist modulaire aanpak à la ontwerp van microchips.				4, Insula Dei zoekt naar diversiteit in open systemen.
5.5 <i>Zelfsturende dieren/elektronische afsluiting</i>	Gebruik elektronica om dieren niet meer op te sluiten maar vrij rond te laten lopen. GPS bepaalde locatie. Direct door vergelijking met kaart kan worden bijgestuurd.	Goedkoper wordende elektronica gaat dit mogelijk maken. Nu al gebruikt bijv. bij otters. Later steeds meer dieren en steeds meer gebruikers.				4, Insula Dei
5.6 <i>Geit in de kist</i>	Horroroptie uit scenario 2. denkbaar en wellicht uitvoerbaar in andere landen. Lijkt potentiële concurrent. Daarom wellicht toch doorleren. I.e. Geen kistkalveren, maar half of geheel in slaap/coma gehouden dieren die optimaal gevoed worden, niet bewegen, etc.	Opkomst van vleesproducenten met veel minder beperkingen rond onderzoek en ontwikkeling.				2, Diamond Dogs
6. <i>Maatschappelijke innovatie</i>	Technisch is reeds veel mogelijk. Daarnaast wordt nog veel tijd, geld en energie gestoken in de ontwikkeling van nieuwe technieken en concepten (zie bijv. ook aandachtspunten innovatieplatform kabinet). Echter, veel nieuwe technische concepten vragen ook nieuwe maatschappelijke concepten om daadwerkelijk in praktijk succesvol te kunnen worden toegepast.	Het ontbreken van goede c.q. geschikte maatschappelijke concepten als driver voor invoering van nieuwe technische concepten en innovatie.		Toepassingen in concepten worden onderstaand toegelicht		1, Nederland - Onderland
6.1 <i>The convenanted society of de verbondsmaatschappij</i>	Ontwikkeling van nieuwe samenwerkingsverbanden (coöperaties) gebaseerd op vertrouwen en kleinschalig bottom-up georganiseerd. Deze zijn gericht op het learning community uitvoeren van projecten en nieuwe productieconcepten (niet als bulk voor de wereldmarkt, maar juist hoogwaardig voor eigen lokaal gebruik). Uitgangspunten gezamenlijkheid, verantwoordelijkheid en commitment.	Het ontbreken van afdoende lokale samenwerkingsverbanden waarbij partijen coöperatief kunnen samenwerken in plaats van verdere overname, schaalvergroting en bureaucrativering. Uitstralen naar andere sectoren als onderwijs waar scholen nu proberen .	Prov. Utrecht (H. Sietsma), Prov. NH en Stroming (Braakhekke) RMNO heeft hier vast belangstelling voor	Idee, met enthousiasme begroet door griffier prov. Utrecht, die trekker wil worden. Slaat ook aan binnen landbouwpartijen bij gesprekken over toekomstverkenningen. Directe relatie met nieuwe financieringsvormen.	PL GE	4, Insula Dei

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
6.2 <i>bedrijfs- matige publieke gebieds-managers</i>	Management van gebieden door taakorganisaties met een heldere structuur en heldere petten, maar wel met een maatschappelijke taak. Winst is middel, geen doel. Oftewel Schiphol -achtige BVs en NVs die verantwoordelijk zijn om bijv. het groene hart open te houden, delen van de EHS te realiseren dan wel het Wieringermeer te ontwikkelen. BV.NV onderhandelt naar overheden en private partijen over haalbaarheid en uitvoerbaarheid van haar activiteiten.		Provincies rond groene hart, veenweide-reconstructie etc.			(middels een ander traject ontwikkeld)
6.3 <i>Constitutionele innovatie-allianties</i>	Bedrijven leren om publieke mechanismen te gebruiken om met vertrouwen samen te werken, bijvoorbeeld rond innovatie.	4th generation R&D	DSM, Shell			(middels een ander traject ontwikkeld)
6.4 <i>Nieuwe initiaties voor maatschappelijke betrokkenheid en duurzaamheid</i>	Jongeren (via maatschappelijke stage?), nieuwe werknemers, betrokkenen bij grote maatschappelijke initiatieven worden (opnieuw) via uitgebreidere ceremonies geconfronteerd met de consequenties van keuzes en gevraagd daarin positie te kiezen.	Nieuwe invulling burgerschapslessen. Leerlingen worden gevraagd zich over maatschappelijke issue uit te spreken en posities te kiezen. Anoniem of juist als trekker	OCW?			(middels een ander traject ontwikkeld)
6.5 <i>Voeding als gate voor communicatie</i>	Inspelen op de ontwikkeling als de 'dag van de dialoog' waarbij dan gesprekken tussen allochtonen en autochtonen over voeding (en wellicht ook voedselketen) centraal staan. Locatie van gesprekken kan zijn bij mensen thuis of in de (allochtone) winkel, etc. Doel van de gesprekken is bevorderen integratie, sociale cohesie en bewustwording maar ook sturing van beleid LNV door in te spelen op een gedifferentieerde maatschappij met onderscheiden voedselproductie en consumptie patronen.	Noodzaak tot verdere integratie van allochtonen en autochtonen en uitstraling van deze problematiek naar voedselsector, voedselkwaliteit en productie.	Min. VROM, LNV, Justitie, maatschappelijke organisaties, grote steden	Idee/conceptstadium. Gedacht wordt aan gesprekken tussen jongeren en ouderen, waarbij de organisatie geschiedt door een groep van 50 studenten om deze gesprekken op te zetten en te ontwikkelen.		4, Insula Dei

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
6.6 <i>Changing the rules of the game</i>	Systeeminnovatie vereist om in ongebruikelijk radicale zin te breken met bestaande routines, veronderstellingen en regels. Dit besef bestaat wel, maar is nog niet tot wasdom gekomen (emperie ontbreekt). Noodzaak om te komen tot testen van systeeminnovaties in regionale praktijk.	Besef tot noodzaak bestaat (zie ook publicaties Grin). Vertaling van inzicht naar praktijk ontbreekt.	Nader te bepalen	Nader te bepalen	GE	(middels een ander traject ontwikkeld)
6.7 <i>Foodtary/ kwekerskringen, combinatie van twee ideeën die ook ieder voor zich waarde hebben</i>	Mensen vormen de sleutel. Individuele benadering van mensen om te komen tot innovatie en verandering. Opzetten van kringen met verschillende disciplines en achtergronden (vgl. Rotary) om te komen tot gedeeld inzicht en het creëren van veranderingskernen (precompetitief). Sluit aan op zoektocht naar nieuwe structuren en samenwerkingsverbanden.	Huidige keukentafelgesprekken in landbouw gaan over landbouw. "Schonelei" gaat juist over vertrek landbouw, managen van leegte en ontwikkeling van groene ruimte. Dit kan lokaal door ontwikkeling van lokale kringen verder opgezet en ondersteund worden.	Nader te bepalen	Opzet hetzij in gesprekken met 500 individuele ondernemers gericht op innovatie (dus veel breder dan bestaande keukentafel-gesprekken) of leren van voorbeeld als Rotary en het succesvolle concept van kwekerskringen.		(middels een ander traject ontwikkeld)
6.8 <i>Alternatief gebruik en ervaringen groene ruimte</i>	Geheel van concepten gericht op optimaliseren van ervaringen op platteland, markeren van keerpunten in het leven of nieuwe vormen om creatief met landschap of natuur om te gaan. Opzetten van bouwstenen voor Vitaal Landschap. Plattelandsmariniers, nieuwe rituelen, Sterke Vrouwe Landdrost, eindeloos Creatief Magisches Natur Theater, nur für Verrückten, Wijk adopteert het land, Natural Death Centers, Bewegend Nederland, Electornisch boerderij arrest, "New-Eden concepts (USA)".	Het willen sluiten van het gat tussen beleving van de burger in dorp of stad met beleving van platteland en creëren nieuw landgebruik als landbouwgrond vrij gaat komen. Bouwt voort op kwetsbare vanzelfsprekendheden.	Nader te bepalen	Overzicht van ideeën (zie bijlage).		(middels een ander traject ontwikkeld)

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
6.9 <i>Interactieve campagnes</i>	Uit onderzoek blijkt dat waarden veranderen in een dialoog. Een communicatiecampagne die gericht is op gedragsverandering, en niet meer is dan eenrichtingsverkeer, zal slechts marginaal effect hebben. Beter is een grootschalige interactieve campagne, waarbij bijvoorbeeld aan mensen gevraagd wordt na te denken over dilemma's, of vragenlijsten in te vullen die de inconsistenties in het eigen denken en handelen inzichtelijk maken. Dat kan ook grootschalig via krantenpagina's.	De tijd is voorbij dat een oekaze van boven - "Gij zult uw aankoopgedrag veranderen" - voldoende was voor een gedragsverandering. Mensen moeten de noodzaak hiervan van binnen voelen. Ze maken zich iets eigen door reflectie op het eigen handelen, door vormen van dialoogvoering. Daarbij kan ook rekening gehouden worden met het mechanisme dat waarden veranderen door indringende ervaringen. Door iets mee te maken wat je raakt tot in je ziel, kan je fundamenteel anders gaan denken over dingen, en daar ook naar handelen.	Nader uit te werken	idee	IMI	(middels een ander traject ontwikkeld)
7. "Schonelei" - scenario's	Toekomstbeelden van "Schonelei" afronden in publicabele vorm, en zorgen voor verspreiding van de uitkomsten 1. Een overzicht wordt gegeven van "Schonelei" -aanpak/methodiek (emotie-/coalitiegedreven & padonafhankelijk) 2. Vier voorbeelden van emotievolle toekomstbeelden worden gepresenteerd, inclusief passend beeldmateriaal, 3. . een cd'tje is toegevoegd met demo van interactieve 3D-experience, op basis van voorbeeld toekomstbeelden uit brochure.	Toekomstbeelden zijn opgesteld en kunnen bijdragen aan het denken over de toekomst binnen landbouw; daarbij loskomend van bestaande werkelijkheden/	"Schonelei" - partners	Draft -status. Basis is gereed. brochure:	JT, AvS, PL	Niet voortkomend uit scenario, maar gaandeweg opgekomen. Is meer een methodologie om dingen gedaan te krijgen.
7.1 <i>SIM-demo</i>	Computerspel gericht op duurzame ontwikkeling van landbouw en landschap (voorbeelden SIM, Rollercoaster). Doel om brede groepen (vooral ook jongeren, maar ook bestuurders) spelenderwijs te betrekken c.q. te leren welke factoren een rol spelen bij duurzame ontwikkeling van natuur en wat de consequentie kan zijn van bepaalde keuzes	Noodzaak tot uitdragen ervaringen en toekomstbeelden. Betrekken en aan het denken zetten van de toekomstige generaties bij het duurzaam ontwikkelen van natuur, landschap, etc	Nader uit te werken	idee	PL, GB JT	(middels een ander traject ontwikkeld)

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
7.2 <i>Emolator, powered bij GBV</i>	Theoretische onderbouwing van emotie gedreven verkenningen, coalitie gedreven en padonafhankelijk.	“Schonelei” -aanpak is vernieuwend, maar vraagt om gedegen theoretische onderbouwing en verder verdieping om ook in andere situaties en omstandigheden succesvol te kunnen worden toegepast.	Transforum	Idee en ervaringen vanuit “Schonelei” tot nu toe	PL, PS, HS, GE	(middels een ander traject ontwikkeld)
7.3 <i>Events</i>	Zie voorstellen om scholen te betrekken bij uitwerking en verdieping toekomst beelden, alsmede voorstellen om nader onderzoek naar emoties en natuur ontwikkeling.		Echte Welvaart , Floor Basten		PL	(middels een ander traject ontwikkeld)
8. <i>Lifestyle wonen</i>	Van golf tot paarden , van leren tot oud worden, van ziek tot sport.					
8.1 <i>Corporate towns</i>	Disney town, Shell colonies, Ferrari wonen.					(middels een ander traject ontwikkeld)
8.2 <i>Wonen werken en recreëren combineren buiten de stad</i>	Vergelijkbaar met de nieuwe woon/werktorens in Rotterdam, Amsterdam, etc.					(middels een ander traject ontwikkeld)
8.3 <i>Tijdelijk wonen</i>	Tijdelijk ruimtegebruik door nieuwe nomaden. Grote groepen ouderen, studerende en werkende leven maanden- of jarenlang op een locatie en trekken dan verder. Nu gebeurt dat in kolonies in Spanje, op campussen en in company towns. In de toekomst heeft dat ook effecten voor de gemeenschappen waar ze vandaan komen. Time sharing in NL.	Tijdelijk gebruik van vakantiehuisen. Nieuwe alternatieven voor woningbouw.				(middels een ander traject ontwikkeld)
8.4 <i>Het blauwe hart</i>	Drijvend wonen met waterteelt onder het huis.	Alternatief voor landbouw in het groene hart. Wonen in het moeras. Of bij grote meren.		Geen. Lijkt op lopende initiatieven - Blauwe Stad. Etc.		Scenario 1/2 grote wateroverlast zonder oplossingen.
8.5 <i>Zorg en onderwijs als mega ruimtegebruikers</i>	Ziekenhuiszorg en hoger onderwijsmarkt internationaliseren snel. Kan Nederland daarin een rol spelen? Kunnen wij voor tienduizenden langdurig zieken en studerende hoogwaardige faciliteiten en mensen bieden? Vergelijk met opvang NL-bejaarden in Spanje. VS-bejaarden in NL. Kankerpatiënten in het Antoni van Leeuwenhoek-ziekenhuis met nabehandeling. Vraag naar ruimte zit vooral in de opvang buiten de directe dienstverlening - vestigingsplaatsfactor.	India (high care-zorg), de VS (hightech zorg) en Singapore (onderwijs) zijn ons al voorgegaan. Meedoen of achterblijven!. E.g. Rond kankeronderzoek geen internationaal verzorgingsalternatief. Kan ook doorbraak geven in financiering zorg door behandelaars minder afhankelijk te maken van NL overheid en meer gericht op gebruikersbehoeften.		Geen. Was niet direct belangstelling voor.		3, The Business of Happiness

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
9.						
Ballenbak						
<i>Waardevol sterven</i>	Waardevol sterven. Creëer locaties en diensten voor mensen die naar Nederland willen komen om in een vertrouwde omgeving hun leven af te sluiten. Met waarborgen voor pijnloos einde, etc.	Sterven als groeibusiness. Natural death centers. (Engeland)				4, Insula Dei
<i>Gezondheidsstimulatoren als alternatief voor ziekenzorg</i>						3, The Business of Happiness
<i>Impact ICT op ruimte-lijke ordening</i>	Huidige ICT wordt gratis	Alle huidige ICT wordt gratis in de komende 40 jaar. Wat gaan we doen met gratis plasmaschermen, idem mobiele bereikbaarheid voor van alles. Minder ruimte nodig als virtuele beleving gaat domineren.	KPN, grote communicatieleveranciers. Doordenken effect op ruimte en compenserende maatregelen.	geen		4, Insula Dei
<i>Enter the Matrix</i>	Denk aan recreatie, oplag, huisvesting.	Wordt ICT straks onderdeel van het drugsbeleid?				1, Nederland - Onderland
<i>Geauto-matiseerd beveiligd transport</i>						Scenario 2 en 4 bewegen tussen onveilige locaties.
<i>Kas aan huis</i>	Van energie uit de kas naar kas aan huis, waar met een volledig geautomatiseerd systeem wordt geproduceerd en warmte wordt opgewekt	Steeds lagere kosten beheersystemen.				4, Insula Dei. Duurzaam gedrag vereist ook duurzaam gedrag naar mensen
<i>Overstroombare dijken</i>	Bestaande oplossing uit competitie water.					scenario 1/2 vereist oplossing voor overstroming met beperkte middelen.
<i>Over-stroombare buurten</i>	Bouwen buiten de dijken of in gebieden die zelden overstromen. Vergelijkbaar met bouw in KL. Veel plavuizen, stenen muren, elektriciteit afsluitbaar, etc. Kan het huis meters water weerstaan.? Kan een huis zo ook verzekerd blijven bij evacuatie?	Plannen voor overstroombare buurten, Estuarium ontwikkeling in zeeland, Zee bouw. Verzekerbaarheid woningen bij toenemend risico van overstromingen. Is dit een goedkoper alternatief. Initiatief rond Water plan discussie		Geen		Scenario 1/2 grote wateroverlast zonder oplossingen.
<i>Tijdelijk infrakaden</i>		tijdelijk gebruik van de Maasvlakte. Nieuwe methodes om tijdelijk met containers zeebouw en werklocatie te combineren?				(middels een ander traject ontwikkeld)
<i>landschap als toneel ontwerpen</i>						4, Insula Dei
<i>Woestel gevaarlijke natuur</i>	Natuur als bescherming, vol met ziektes die door opwarming aarde naar het noorden verschuiven.	Aandacht voor nieuwe en resistente ziektes.				2, Diamond Dogs

Project	Omschrijving	Aanleiding	Potentiële partners	Status	Trekkers	Scenario
<i>Economie zonder geld</i>	Nieuwe maatschappelijke organisaties die vertrouwen en wederdiensten weer centraal gaan stellen.					4, Insula Dei
<i>Plattelands-mariniers</i>	Vergelijk stadsmariniers in Rotterdam.					(middels een ander traject ontwikkeld)
<i>Flexibel landgebruik</i>	Creëer in gemeenten tijdelijke maatschappelijk bestemde gronden. Afhankelijk van de actuele behoefte gebruiken.	Nieuwe wet RO 2007.	Zuid-Holland, VNG, Gebruikers, verenigingen, kleine ondernemers.			3. The Business of Happiness
<i>Opheffen waterschappen</i>	Waterschappen hebben nu een omvang bereikt waarbij ze beter door provincies kunnen worden overgenomen. Creëert dan ruimte voor lokale schappen die water en natuurbeheer vorm moeten geven.					Scenario 4 - schappen als vernieuwingsmechanismen tijdens initiele groei. Daarna opgaan in hiërarchieën.
<i>Opheffen subsidies</i>	Huidige subsidies conserveren en concentreren op kosten ompensatie. Subsidies vervangen door borgstellingsfondsen, innovatiefondsen, etc. Moet bijdragen aan vergroten van het innovatievermogen van ruimte en landbouw.					1, Nederland - onderland
<i>NL bagger economie</i>	Wij lossen de problemen van de landen om ons heen op. Wij hebben daar de middelen voor (scen. 4) dan wel we kunnen niet beter (1/2).					1, Nederland - Onderland
<i>Landdrost/sterke vrouw</i>	Regievorming en besluitvorming door sterke vrouw /zware beambte die weer kan kiezen. Dialoog en daadkracht.					(middels een ander traject ontwikkeld)
<i>Voeding als gate voor communicatie</i>	Samen eten als begin van een gesprek tussen verschillende bevolkingsgroepen	Grote maatschappelijke spanningen				4.,The Business of Happiness

Bijlage II:

Toekomstbeelden

Om de toekomst van Nederland zonder delen van de huidige landbouw zo breed mogelijk te benaderen, zijn vier toekomstbeelden ontwikkeld door vier teams met een diverse samenstelling.

- Team 1: DOTank: Geert Boosten. Achtergrondonderzoeken landschapgebruik en financiering binnen vigerend beleid en ervaringen bij ontwikkeling van infrastructuur.
- Team 2: Wing/Alterra: Henk Smit en Joost Tersteeg. Ruime ervaring in landbouw- en natuurontwikkeling; link kennis en ervaring van Wageningen.
- Team 3: Peter Schütte. Oud-Shell en als consultant o.a. gewerkt bij DSM en Unilever. Kennis en ervaring in het werken met scenario's.
- Team 4: IMI: Guido Enthoven en Tom Egedy. Ervaring in het opzetten van nieuwe maatschappelijke projecten en initiatieven.

Ieder teamlid heeft het betreffende scenario vanuit zijn eigen vakgebied benaderd, waardoor concepten zijn voortgekomen uit de toekomstbeelden die betrekking hebben op zeer veel aspecten van de Nederlandse maatschappij. Van de haven in Rotterdam als 's werelds grootste biomassadoorvoerhaven tot natuurbeleving via je interactieve behang aan de muur. Van begin af aan werd duidelijk dat het antwoord op de hoofdvraag vooral afhankelijk is van HOE de landbouw verdwijnt en WAT er nu precies uit Nederland verdwijnt.

Vier toekomstbeelden voor Nederland zonder landbouw

Per toekomstbeeld zijn concepten ontstaan die het verdwijnen van de landbouw kunnen opvangen.

Toekomstbeeld 1: Nederland – Onderland (boosheid)

Door door te gaan met het huidige beleid, proberen we de grondgebonden landbouw wanhopig in stand te houden, maar slagen daar

juist niet in. Niet alleen de landbouw zelf verdwijnt hier, maar als gevolg van dit beleid weten de bijbehorende ketens zich niet meer over-eind te houden. Zoals overigens veel bedrijven in de luchtvaartsector wel hebben kunnen doen na het verdwijnen van Fokker.

Concepten

Nieuwe innovatieve financiering, omdat doorgaan met de huidige financiering tot grote problemen blijkt te leiden.

Voortbouwend op resultaten van bijvoorbeeld het project “Amsteland”, heeft dit concept tot doel, het door waardecreatie met groen komen tot nieuwe financieringsmethoden van ruimtelijke ontwikkelingen.

Community supported agriculture, reactie op de verwildering en desinteresse van burgers in hun omgeving.

Flexibel landgebruik in woonwijken en aan de rand van de stad. Om kwalitatief hoogwaardige voedselproductie direct bij de consument te krijgen, wordt deze door de consument zelf verbouwd of in overleg uitbesteed. Bewoners bepalen zo zelf welke groenten en fruit er worden verbouwd.

Toekomstbeeld 2: Days of the Diamond Dogs (afschuw en weerzin)

De ruimtelijke ordening in Nederland wordt opgeheven en we laten de marktkrachten hun werk doen. Landbouw verdwijnt omdat we, al dan niet via de marktwerking, de voorkeur geven aan ander grondgebruik, zoals ruim wonen, veilig wonen, etc. Voor intensieve grootschalige landbouw is geen plaats meer.

Concepten

Infrastructuur arm ontwerpen, informatisering maakt het mogelijk om decentraal veel effectiever complexe voorzieningen te regelen, waaronder schone elektrische energieopwekking.

In dit toekomstbeeld wonen welvarende Nederlanders in zogenoemde “gated communities”. Onafhankelijke en zelfregulerende woon-, werk- en leefzones. Om deze onafhankelijkheid te kunnen waarborgen, moet ook het energiesysteem geheel los staan van het huidige centrale systeem met hoogspanningsmasten door het hele land.

Verharding Noordzee, samenwerking tussen partijen die op het eerst gezicht nauwelijks iets voor elkaar lijken te betekenen.

De gebieden buiten de “gated communities” zijn verwilderd en gevaarlijk voor de welvarende Nederlander. Hierdoor is het noodzakelijk om voor voedselproductie uit te wijken naar de zee. Het gebruiken van (bestaande) verharding op de zeebodem (pijpleidingen, windmolens, e.d.) voor het kweken van schelpdieren zoals mosselen biedt hiervoor goede kansen.

Toekomstbeeld 3: The Business of Happiness (verzakelijking maar ook droefheid/angst)

De grondgebonden landbouw verdwijnt uit Nederland omdat de

voedselvoorziening niet langer het huidige oppervlak aan land nodig heeft en zich terugtrekt op maximaal enkele tienduizenden hectaren hoogwaardige grond. Hierdoor verdwijnt de grondgebonden landbouw zoals we die nu kennen.

Concepten

Bio-energie, milieubewust gedrag zet in dit toekomstbeeld echt door, en als maatschappij handelen we er ook naar.

Doel is concepten te ontwikkelen door nieuwe partners bij elkaar te brengen en te komen tot gerichte productie en sturing. Belangrijk hierbij is het inzicht dat de haven van Rotterdam tijdig moet inzetten op overslag van biobrandstoffen, daar waar ze nu veel fossiele brandstoffen doorvoert (BioPort).

Vitaliteit als groeibusiness, nieuwe concepten en structuren ontwikkelen gericht op gezond blijven in plaats van het bestrijden van ziekte.

Toekomstbeeld 4: Insula Dei (hoop en inspiratie)

Na enkele grote catastrofes door het huidige beleid, leren we van onze fouten en maken samen een duurzame samenleving. Plaats voor de huidige landbouw is er dan niet meer, omdat die te veel risico's met zich meebrengt voor bijvoorbeeld de voedselveiligheid. Maar is een duurzame samenleving wel zo fantastisch als we nu denken?

Concepten

Zoethouderij, waterbouw als duurzaam en ecologisch alternatief voor landbouw.

Projecten gericht op visproductie en proteïneproductie in zoetwater. Hoe kunnen we onze ervaringen met veredeling en het telen van gewassen op land inzetten voor teelt in en op zee?

De Verbondsmaatschappij, Nieuwe samenwerkingsverbanden (coöperaties) gebaseerd op vertrouwen en kleinschalig bottom-up georganiseerd.

II.1

Campfire story in een ONDER- gelopen Land

Nederland - Onderland

“Zo stom zullen ze toch niet zijn; dit gaat echt niet gebeuren, er wordt op tijd bijgestuurd.” Dit waren de bezweringsformules die de bestuurders en vooral de burgers in Nederland jarenlang geuit hebben om naderend onheil af te wenden. De verteller kijkt naar de verbaasde en deels beteuterde gezichten in de kring rond het kampvuur.

De ouderen onder ons kunnen het zich nog wel herinneren: bestuurders werden gezien als rationeel handelende mensen die als het nodig was de onderlinge verschillen op zij konden zetten en de juiste besluiten namen om het land voort te sturen in de vaart der volken.

De ontredderde situatie van het land nu in 2040 en de gevoelde machteloosheid van de luisteraars roept vragen op als “Waar ging het

mis?”, “Waarom hebben we niet tijdig bijgestuurd?”, “Wat moet er nu van ons komen?”. Het kleine landje, ooit onttrokken aan het water, heeft nu de grootste moeite om het hoofd boven water te houden.

Nederland was een wereldnatie.

Met gepaste trots verhaalt de verteller over de grote zaken die deze natie in het verleden heeft gedaan. Hij verwijst naar de meer dan 1500 jaar oude traditie in handel en transport; de Nederlanders staan bekend als handelaren en transporteurs. Tot aan het begin van deze eeuw sprak men over de gehele wereld nog van de Nederlandse *main-ports* (een Engels woord uitgevonden door Nederlanders om aan te geven hoe goed onze infrastructuur en transport was) die tot lichtend voorbeeld werden voor de ontwikkeling van plaatsen als Singapore, Hong Kong, New York – Nederland managede zelfs een *airport* in deze wereldstad. Rotterdam was de grootste haven in de wereld waar enkel in superlatieven gesproken werd over nieuwe ontwikkelingen.

Hoe was dit toch mogelijk in deze delta?

De basis ligt, zo gaat de verteller voort, in de Gouden Eeuw. Nederland als leider van de wereld zette de toon in handel, scheepvaart, ontwikkelde de eerste NV ter wereld, maar was ook toonaangevend in cultuur en vooral de schilderkunst. De Nederlandse meesters uit die tijd zijn nog steeds vermaard. Het in de Gouden Eeuw vergaarde vermogen vormde, samen met aardgasbaten uit de vorige eeuw, een belangrijke basis voor het succes van Nederland in de 20e en begin 21e eeuw.

Wat was nu het geheim achter dit succes? Vragend kijkt de verteller de kring rond. Een oude stem murmelt “het poldermodel”. De verteller knikt instemmend. Besluiten werden genomen na eindeloos overleg totdat iedereen instemt; “polderen” werd en was een werkwoord en tegelijkertijd een gemeenschapsspel; zonder polderen geen besluit. Het absolute hoogtepunt was toen premier Kok aan president Clinton van de VS voor het oog van de wereld mocht komen uitleggen hoe die dekselse Hollanders dat toch doen. Het woord “gedogen” kreeg een magische klank en werd evenzeer typisch Nederlands als de spreekwoordelijke gezelligheid.

Het poldermodel

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond in Nederland een overlegeconomie waarin naast de overheid de werkgevers- en werknemersorganisaties een grote rol speelden. Halverwege de jaren negentig werd de overlegeconomie hervormd en ontstond het succesvolle poldermodel. Gaandeweg is de term “poldermodel” weer steeds meer synoniem geworden voor de overlegeconomie.

De beschreven organisaties kunnen deel uitmaken van de overheid, ofwel als hoog college van staat, ofwel als onderdeel van een ministerie, ofwel als rechtspersoon met een wettelijke taak (zoals zelfstandige bestuursorganen). Onder de beschreven organisaties zitten echter ook particuliere organisaties.

Tussen de organisaties en de overheid en tussen de organisaties onderling bestaan vaak tal van verbanden. Bijvoorbeeld omdat mensen uit

de ene organisatie vertegenwoordigd zijn als bestuurder, adviseur of toezichthouder in de andere organisatie, of omdat mensen uit de ene organisatie overstappen naar de andere organisatie. Ook zitten vertegenwoordigers van organisaties dikwijls gezamenlijk in andere organisaties, zoals bij de Sociaal-Economische Raad (SER).

Daarna ging het goed mis met het poldermodel. De achtereenvolgende premiers, Balkenende (3x), Bos, Rutte en Hille slaagden er niet in het poldermodel een nieuw leven in te blazen. De polder liep letterlijk en figuurlijk onder. Het gedoogbeleid van de zachte paarse heelmeeesters heeft stinkende wonden veroorzaakt. Het streven naar consensus (de kern van het poldermodel) maakte plaats voor paternalisme en bevoogding door beleidsmakers, ambtenaren, belangengroeperingen. In de landbouw zagen we dit naar voren komen in de beleving van het platteland en de natuur, de voedselveiligheid en de voedselketen.

Managers hebben te weinig waardering voor technologie

Poldermodel sloopte innovatiekracht

"De Nederlandse consensusstructuur was funest voor de innovatieve kracht van ons land", stelde professor Henk Volberda in de toespraak waarmee het Nationaal ICT Event afgelopen dinsdag werd geopend.

De pers zorgde iedere dag weer voor verrassingen over zaken die fundamenteel fout dreigden te lopen. Politici liepen hijgerig aan de leiband van de pers. Ad-hocbeleid en overreageren op ontwikkelingen zorgden voor een vicieuze cirkel waarbij zwalkend beleid resulteerde in steeds grotere uitschieters en heftiger reacties van bestuurders. De terroristische aanslagen aan het begin van de 21e eeuw versterkten dit beeld. De oorlog tegen het terrorisme werd de eerste oorlog die niet leidde tot nieuwe innovaties maar die enkel resulteerde in repressieve maatregelen tegen de bevolking die juist beschermd moet worden: uw vrijheid wordt bewaakt door *big brother*.

Het kampvuur knettert en bij de ouderen zien we de restanten van het poldermodel nog terug, de discussie laait op welk blok nu op het vuur gegooid moet worden.....

De verteller verhaalt verder over het einde van het poldermodel. De voor het oog van de camera zo daadkrachtige politici zijn niet in staat richting te geven aan de beleidsmakers en beleidsuitvoerders. De regelgeving werkt zo verlamdend dat veranderingen niet mogelijk blijken. Dit wordt nog versterkt door de angst voor Brussel, dat streng kijkt of Nederland alle directieven wel goed invoert. De bevolking reageert inert, de opkomst bij verkiezingen neemt af en er is nog weinig echte interesse in wat onder de Haagse Kaasstolp geschiedt. De Haagse bestuurders raken het fundamentele contact met de bevolking kwijt. Mensen en groepen in de samenleving maken hun eigen keuzes, en iedere vorm van regie, toch voorheen een sterke eigenschap van de Nederlandse samenleving, ontbreekt. Het bestuur verkeert in een continue patstelling, waarbij doorgaan op de in het verleden ingeslagen weg het enig haalbare blijkt te zijn. De verteller verhaalt van een land

dat ooit vooraan stond in ontwikkeling, innovatie en moreel besef, maar dat nu achter de feiten aanloopt en moet hopen op tijd te kunnen blijven aansluiten bij vernieuwingen in de wereld. Het opgeheven domineesvingertje wordt langzaam het opgestoken vingertje om iets te mogen vragen aan de grote jongens.....

Naast de teloorgang van het poldermodel heeft ook het waarden- en normenoffensief het niet gehaald. Eens was er een minister-president die vond dat we met z'n allen weer moesten werken aan waarden en normen. "Ach, die waardeloze normen bedoel je", roept iemand uit de groep, en onderstreept daarmee dat asociaal gedrag zoals vertoond in tv-series als "De Probleemwijk" en "De Tokkies" kennelijk door grote groepen is overgenomen.

In dezelfde tijd raken de natuurbewegingen steeds meer leden kwijt. Voor de tweede keer loopt de kerk in Nederland leeg; het geloof in natuur en behoud van het milieu loopt sterk terug, en vooral de bereidheid om daarin te blijven investeren en actie te voeren.

Door de steeds lager wordende steun van de EU aan de boeren verliest deze sector steeds meer terrein aan Oost-Europa en landen buiten Europa. In deze landen kan met inzet van moderne technologie en innovaties wel concurrerend worden gewerkt. Dit was de tijd dat de initiatief rijke boeren uit Nederland zwaar investeerden in de ontwikkeling van de landbouw in Oost-Europa. De overgebleven boeren werden steeds ouder en de behoefte bij jongeren om boer te worden in een afkalvende sector ontbrak. In het begin van de 21e eeuw is zelfs nog geprobeerd om in televisieprogramma's als "Boer zoekt vrouw" het boerenbestaan te romantiseren, maar zeg nu zelf: wie wil er nog boer worden? En de verteller kijkt de kring rond en ziet enkel vragende gezichten.

Het platteland wordt overgenomen door de steden. Er ontstaat een nieuwe vorm van plattelandseconomie die gebaseerd is op recreatie en vooral paarden. De witte hekken vormen het nieuwe beeld buiten de stad. De stadsranden worden steeds rommeliger en het domein van de paardenliefhebbers.

Concurrentie bestaat nog enkel uit de volkstuinders die hun kans nemen en proberen op grote schaal volkstuinen aan te leggen. Dit leidt soms tot conflicten met de paardenliefhebbers.

De andere bewoners uit de steden verliezen hun interesse in het platteland. Men ziet het steeds meer als een onaangenaam terrein waar men doorheen moet, op weg naar een andere stad of een ander dorp. Grote ergernis ontstaat door de file van paardentrailers die met lage snelheid de wegen in het platte land bevolken en enig normaal verkeer onmogelijk maken.

De landbouw zelf zakt steeds verder in en de stoppende boeren proberen nog een goede prijs voor hun grond te krijgen door verkoop aan eenieder die deze grond wil kopen. Wie kan zich nog de tijd herinneren dat van iedere m² in Nederland de bestemming voor dertig jaar vaststond? Een gepensioneerd medewerker van de provincie steekt zijn vinger op, maar bedenkt zich dan weer.

Bron: <http://philip.greenspun.com>

De eens zo sterke landbouwkenniseconomie zakt met het verdwijnen van de landbouw in Nederland verder in. De kennisvoorsprong is weg en wetenschappers zijn de boeren gevolgd naar andere landen. Dit geeft een goed beeld van onze economie. In Europa is het zwaartepunt van de economie in zuidoostelijke richting verplaatst. Wie weet nog wat een *mainport* is? Nederland was een groot doorvoer en transport land, maar nu liggen Rotterdam en Schiphol als spookhavens aan de rand van het netwerk.

Wie weet nog dat de Betuwelijn ooit is gebouwd om iedere dag grote hoeveelheden containers naar Duitsland en andere landen te brengen? Een kind antwoordt dat deze lijn toch gebruikt wordt om ons voedsel naar Nederland te brengen!?

De Nederlandse economie komt tot stilstand en verval. Na jaren achtereenvolgende kortetermijnsucces en bonussen nagejaagd te hebben, zijn de bedrijven en dienstverleners van binnen uit uitgehold omdat noodzakelijke investeringen niet gedaan zijn. Een soort kamikaze management heeft in een recordtijd de opgebouwde reserves uit de Gouden Eeuw, aardgasbaten en pensioenen verbrand (een hoge *burning rate*). De economieën in Oost-Europa, China, Zuidoost-Azië en Zuid-Amerika groeien snel en hebben grote aantrekkingskracht op de jongeren in ons land. Goede jonge mensen verlaten Nederland om in het buitenland te gaan leren en werken. De jaren vijftig van de vorige eeuw herleven. “Wie van jullie heeft er niet familie in het buitenland werken?”, vraagt de verteller. Vrijwel iedereen in de kring steekt zijn hand op.

Het buitenland noemt Nederland intussen een vervallen Eerste Wereldland; een netto-exporteur van goede arbeidskrachten die worden opgeleid op dependances van buitenlandse universiteiten in het land. Deze instellingen geven alleen les; onderzoek en ontwikkeling geschiedt in het buitenland. Spaans en Chinees zijn de twee meest gedoeerde vreemde talen in ons land.

De Rotterdamse haven heeft in dit geweld nog een lange tijd standgehouden als een soort vrijhaven in de achtertuin van Europa. De Chinezen spraken dan ook over *Rom-Kong*, waar goederen goedkoop konden worden bewerkt en verder worden getransporteerd naar de grote markten in Europa. Het is warm deze avond, zoals zovele avon-

den. De klimaatveranderingen zetten zich door en Nederland kampt met grote problemen van een zakkende bodem en een stijgende zeespiegel. Het falend publiek bestel en de lege bedrijven slagen er niet in om goede maatregelen te nemen. De eens zo begeerde Nederlandse kennis in watermanagement wordt nu ingezet om de rijke landen te behouden voor overstromingen; de weinige Nederlandse bedrijven die over zijn, doen hier goede zaken.

Voor Rotterdam betekent dit dat de Maasvlakte niet te behouden is en afhandeling in de haven steeds moeilijker wordt. De kosten voor het verhogen van kademuren, et cetera, zijn niet meer op te brengen. Rotterdam verliest de unieke positie als vrijhaven en de bedrijvigheid trekt weg.

De groep rond het kampvuur denkt nog een keer aan de tijd dat ons land een grote natie was. Nu hunkert men naar aansluiting en een beetje erkenning van de grote landen uit de Eerste Wereld. Het gemis van familie in het buitenland voelt zwaar aan. De strijd tegen het water lijkt hopeloos; iedereen moet meedoen in het schema van permanente dijkbewaking. We zijn niet in staat om nieuwe oplossingen te verzinnen, en sommigen spreken zelfs al van een tactische terugtrekking in Zeeland om andere gebieden beter te kunnen beschermen. Het beeld van het jongetje met een vinger in de dijk is onlangs door protesterende bezorgde burgers vervangen door een forse basketballer die nog net zijn vuist in het gat kon steken. De aldoor polderende politici keken toe, namen een petitie in ontvangst en beloofden in de media meteen stevige actie te ondernemen..... Daarna hoorden we alleen het klotsen van het water tegen de dijken.....

II.2

Days of the Diamond Dogs

A Future History

2048 - De Nederlandse doeners

Gated communities. Kleurige huizen, zwembaden en golfbanen. Het kost wat om hier te wonen, maar dan heb je ook wel wat! Bescherming, om maar eens wat te noemen. Veiligheid in de natuur. Elektronica op elke vierkante meter. En geborgenheid natuurlijk, want er wordt voor je gezorgd. Van de wieg tot aan het graf. Tenminste, als je je aan de regels houdt. Of als je genoeg geld meebrengt, want dan zit je vooraan in de Vereniging van Eigenaren. Kun je zelf aan de knoppen draaien. De anderen, die moeten hun plek weten. De burgermeesters doen tenslotte veel voor hun gemeenschap, en daar

hoort wat tegenover te staan. De meeste inwoners werken erg hard om niet onder de loongrens terecht te komen. Dan val je niet meer onder de patronage van je bedrijf. En dat betekent verbanning naar de randgemeenschappen of zelfs de steden. Met alle risico's nog verder af te zakken.

Ook als het wel goed gaat, is er weinig dat de buitenwereld aantrekkelijk maakt. In de eerste plaats is er de sociale controle: je moet natuurlijk wel loyaal zijn en dat laten merken. Wek niet de indruk anders te zijn, het anders te willen of belangen buiten de *community* te hebben. En dan: wat zou je ook buiten te zoeken hebben? In de *townships* stropen knokploegen van de maffia rond. De wildernis herbergt vele geheimen waar je maar beter geen weet van hebt – zoals nieuwe ziektes die vroeger alleen in de tropen voorkwamen. Het grotere buitenland is ontoegankelijk, arm en onveilig tenzij je je relaties hebt en in de verbonden gemeenschappen terecht kunt komen. Nederland doet daar goed in mee – vooral de oudere generatie heeft goede toegang tot de rustplaatsen aan de Middellandse Zee.

En feitelijk voorziet zo'n *community* ook in alles wat een mens nodig heeft: woonruimte, voeding, werk, onderwijs, sociale contacten, cultuur, veiligheid, rust, sport en recreatie, gezondheid en zorg, liefde en aandacht. Totale levensvervulling. Een in hoge mate autarkische gemeenschap met energie uit de kas en vlees uit de incubator. Het enige wat in de meeste gevallen ontbreekt, is historie. Maar ook daar is iets op gevonden: via minutieus uitgewerkte thema's wordt een illusie van authenticiteit gecreëerd. Oudhollandse Hanzestadjes, Veluwe tabakschuren, Brabantse kerkdorpen. Of juist betrokkenheid bij de bredere wereldgemeenschap: Disney-dorpen, Phuket-parken en Harvard-leergemeenschappen. Internationaal soms nog verbazingwekkend goed verbonden.

Geborgenheid en kansen zijn te koop – voor wie genoeg heeft.

De Randstad

De verloedering. De stinkende modder en het rotte vuil. Waar de rivier niet meer binnen de oevers kan worden gedwongen. Waar de zee zich tegen de hoge buitendijken drukt en zilte kwel het groen laat afsterven. Ooit noemden ze dit de Randstad. Wat rest zijn vervallen steden. Smerige, van gaten en kuilen vergeven wegen. Eén onafzienbare poel van natte derrie en dichtgetimmerde woonwijken. Afgewisseld met vervallen logistieke centra, fabrieksterreinen, opslagtanks en afgebladderde *shopping malls*.

Afgeleefde mannen en vrouwen worden met walmende dieseltrucks van hun werk teruggevoerd. Natgerend en vuil. Waar de truck stopt, glipt men schichtig weg tussen de huizen. De avond valt. Straattuig verzamelt zich op hoeken en kruisingen. Penozebakken patrouilleren door de buurt. Plotseling schoten, over en weer! De argeloze enkeling die zich nog op straat bevindt, schiet weg. Lichten doven. Het is alweer stil.

Verschoppelingen

De Turan-clan is verzameld in de achterkamer. Familieberaad. Fluisterend gaat men bij kaarslicht verder. Straks zal de imam zich melden. Via

de achterdeur, want de Bikkels houden de buurt in de gaten. Sinds de Onthechting van 2012 is het afgelopen met de pluriformiteit. “Rechtvaardige Assimilatie”. In gewoon Nederlands: oprotten of aanpassen. En ’t werd pas goed ernst toen ze twee jaar later de Ontrechtingswet invoerden. De grote Essalaam-moskee in Rotterdam ging het eerste onder de sloophamer. Al dat marmer en die kleurige mozaïeken. En nog maar een paar jaar ervoor in gebruik genomen!

“Allochtonen” werden ze destijds genoemd. Wie zich dat kon permitteren, koos ervoor niet te blijven. Anders was het verplicht Nederlands spreken, ook thuis. Geen hoofddoekjes en huwelijkspartners meer uit ’t moederland. Toch raakten ze de binding met Turkije nooit helemaal kwijt. Met die van Marokko ging dat heel anders. Dat was indertijd ook zo’n grote gemeenschap. Nu vind je ze nauwelijks meer terug. Grotendeels weer weggetrokken. En voor de rest opgegaan in de amorfe groep van voormalige Afrikanen, Aziaten en Oost-Europeanen. Met clannamen als Ocheda, Serbinov en Vandamme. De Bikkels niet, die komen oorspronkelijk uit Almere-Zuid. Van blank bloed, zogenaamd.

De veilige wildernis

Sommigen slaagden er toch in aan de verkrotting te ontsnappen. Zoals de Gumusch-clan. Harde werkers. Begonnen hun eigen *community*. In het blauwe hart – wonen op het water. Ook erg veilig. Met steun van de juiste mensen uit het moederland en het nieuwe vaderland kregen ze de ruimte. Ze hadden de middelen en werkten hard.

Natuurlijk zaten ze niet zo hoog en droog als de andere *communities*! Daar, ver van de noodoverloopgebieden is het groener, de bodem nog niet verzilt. In de verte kun je hier en daar zelfs bossen zien. Als stedeling kun je er weinig. Overall heb je passen voor nodig. Zelfs voor de toiletten. En stedelijke passen werken niet in de *communities*. Als je het toch probeert, heb je zo een wagen van de beveiliging achter je aan.

Ooit was dit welvarend landbouwgebied. Met koeien in de wei. Nu is het voor de buitenstaander een afwisseling van beveiligde buurten met veel gevaarlijke natuur. Vol besmettelijke ziektes, zoals de nieuwe ma-

laria. En natuurlijk elke tien kilometer een nieuwe corridor waar je tot stoppen wordt gedwongen. Veiligheidsmaatregelen. Identiteitsbewijzen, vergunningen, gezondheidsverklaringen. En fouilleren. Tot op het bot. “Visiteren” noemen ze dat toepasselijk.

Blijkbaar is dat nodig. Regelmatig gaan er geruchten over zelfdetonators, menselijke bommen die tot diep in *communities* weten door te dringen. Afgekeken van de Mujahedin uit de vorige eeuw. Het heeft iets te maken met geloof en normen en waarden. 't Schijnt daarmee niet pluis te zijn in de *communities*. Althans, dat wordt gefluisterd. En dan hoor je wel eens wat over puristen. Die daar dan weer tegen strijden.

Voorgeschiedenis, 2000-2015

Hoe is het zo gekomen? Wat is er gebeurd met het Nederland van begin deze eeuw? Het Nederland van koeien in de wei en “Adopteer een appelboom”. Het Nederland van de Ecologische Hoofdstructuur en het agrarisch natuurbeheer. Van het smulbos en de zeehondencreche. Het polderland met z'n Sociaal-Economische Raad en Koningin. Dat onschuldige landje. Zo aandoenlijk en naïef.

Voedingsbodem

Om te beginnen was er de aanslag op het WTC in New York. De eindeloos herhaalde beelden op tv lieten een diepe indruk na. Plotseling was men niet meer veilig in eigen huis, stad en land. De illusie was aan splinters geslagen. Het kwaad was tot in het hart van onze samenleving doorgedrongen. Angst greep om zich heen. De politiek keek de andere kant op. Er volgden moorden en aanslagen. Op de politicus Pim Fortuyn. Op de kunstenaar Theo van Gogh. Op het Rijksmuseum. Later volgden er nog veel meer, maar de toon was al gezet. De terreur was definitief onder ons.

De gevestigde elite was verlamd. Terwijl de steden brandden, bespeelde men onbezorgd de fluit. Sociale onrust en vervagende normen. Bouwfraudes en Betuwelij. Zuiderzeezweeftrein en Tweede Maas-

vlakke. De massa's kookten, gevoed door populistisch rechts en links. De verkiezingen van 2007 markeerden de omslag. De Hollandse Doeners grepen de macht.

De nieuwe minister-president Deders maakte meteen een eind aan het tandeloze tijdperk. Duidelijke standpunten. Daadkrachtig optreden. De stem van het volk tot norm verheven. Geen overheidsgeld in bodemloze putten. Geen CAO's en geen sociaal vangnet voor wie het niet redt. Wel veel beveiliging en infrastructuur. Maar geen staatsbemoeienis met bijvoorbeeld de Ruimtelijke Ordening. "Ruimte moet je geven, niet inperken." Dus vooral veel ondernemerschap. Ook voor ministers. Zij gebruikten hun brede netwerken voor het vaderlands belang. Of was het omgekeerd? Onder president Berlusconi van de EU werden veel "beperkende regeltjes" afgeschaft. "Nederland werkt weer", was de slagzin waarmee Deders de verkiezingen won.

En het werkte. Voor de Doeners, althans. Die konden de vraag naar wonen in Nieuwe Dorpen en aan Nieuwe Rivieren maar nauwelijks bijbenen. Doeners waren ook de boeren. Zij konden eindelijk hun landkapitaal te gelde maken. De steden trokken leeg en de huizenprijzen stortten in. Wie wilde er nog zes hoog achter wonen, nu je voor hetzelfde geld tussen de herten of naast je niet langer zwart betaalde boot kon wonen? En met het wegvallen van de sociale voorzieningen vertrokken de minder ondernemende medelanders snel naar andere oorden. Zolang dat nog kon. Zo werd ruim wonen ook in de stad een mogelijkheid. Ook kwam er daar ruimte voor nieuwe bedrijvigheid, zoals varkensflats.

De files verdwenen ook. Tolheffing was lucratief en loste het probleem grondig op. Als je het tarief maar hoog genoeg maakt! Zo bleven de doeners mobiel, ook al omdat de energieprijzen door de economische veranderingen elders in de wereld betaalbaar bleven. Files kennen we nu alleen nog uit geschiedenisboekjes, net als de wachtrijen in het vroegere Oost-Europa.

Het tij zit tegen

Maar de veranderingen die werkelijk de toon zetten, voltrokken zich op een heel ander toneel. In februari 2015 crashten wereldwijd de handelsbeurzen als gevolg van de exploderende Aziatische economieën. De *Collapse of the Tigers*. Bezweken onder torenhoge investeringen, onbetaalbare grondstofprijzen en een inadequate sociale infrastructuur. Maar vooral ook de nieuwe wapenwedloop in Zuid- en Oost-Azië. Waar fortuinen werden geïnvesteerd in steeds complexere wapensystemen. Gevolgd door de Amerikaanse boycot na de integratie van Taiwan.

Gelukkig waren er de Oligarchen. Zij zorgden voor internationale investeringen en lokale stabiliteit – desnoods via hun oude KGB-contacten. Zij lieten de politiek niet langer links liggen, namen hun verantwoordelijkheid niet alleen in Rusland, maar ook in China en India. Rusland trad definitief toe tot de Europese Unie en stelde hiermee forse voorraden fossiele olie veilig. De nieuwe oostelijke elites werden graag geziene partners in het Westen. Zij investeerden nog in de relatief veilige omgeving van het Westen.

Maar toen kwam de volgende grote klap: de zee. In 2018 brak op Antarctica een enorme schol landijs los van z'n ondergrond en begon langzaam maar gestaag de oceaan in te schuiven. Ook van Groenland gleden steeds grotere brokken ijskap de Noordelijke IJszee in. Samen met de expansie van het oceaanwater door de atmosferische opwarming, steeg het niveau van de wereldzeeën in vijf jaar tijd met meer dan een meter!

Met technische maatregelen was dit niet meer bij te benen. Het betekende een ramp voor met name de laaggelegen en dichtbevolkte Aziatische delta's en voor eilandstaten als de Malediven en Mauritius. En vanzelfsprekend voor de Rijn-Schelde-delta. Vanaf 2020 kwamen jaarlijks grote delen van Nederland, Vlaanderen, Noordrijn-Westfalen en de Noord-Duitse laagvlakte onder water te staan. Niet als gevolg van doorbraken van de zee, maar doordat het rivierwater benedenstrooms niet meer kon worden afgevoerd. Miljarden euro's schade.

Verval, 2020-2030

En zo liep het oude Koninkrijk der Nederlanden ten einde. De daadkrachtige minister-president Deders moest het ontgelden. Onvrede over overstromingen, de tegenvallende economie, de kosten van de noodmaatregelen. In z'n tweede ambtstermijn wist hij nog even de aandacht af te leiden met een aantal verrijkende maatschappelijke hervormingen, zoals de Onthechtingswet en de Wet op de Ontrechting. Onder leiding van Reikers dwong uiteindelijk een consortium van succesvolle projectontwikkelaars en industriëlen de minister-president tot aftreden. Een jaar later, in 2021, hield Koning Alexander (alias *de Watermanager*) de eer aan zichzelf. Nederland werd een Republiek.

Pogingen van president Reiker c.s. om tegen de economische stroom op te roeien, wierpen maar marginaal vruchten af. De concurrentie vanuit het buitenland was moordend. De binnenlandse lasten bleven hoog. Diepte-investeringen in kennis en onderwijs bleven uit. Het denken bewoog zich steeds meer op de korte termijn. Wel waren er de Oligarchen en hun vrienden. Maar die wilden ook invloed: zeggenschap over eigen gebieden. De nieuwe gemeentemeesters kregen meer macht om zaken voor hun gebied en hun mensen goed te regelen.

De landbouw verdwijnt

Toen met het aantreden van Deders in 2007 het roer omging, was het kwaad al geschied. Er was al jaren niet meer geïnvesteerd in onderzoek en innovatie op het gebied van teelt en productiesystemen. De agrarische sector werd sterk gestuurd door de rijksoverheid en door regelgeving uit Brussel. Boeren kregen daardoor binnen de agrifeten steeds minder zeggenschap. Deze kwam in toenemende mate bij de overheid, financiers, toeleveranciers en consumenten te liggen. Het agrarisch ondernemerschap was aan erosie onderhevig. Dit werd nog eens versterkt door de regenteske houding van politici en beleidsmakers die de sector doctrines oplegden omtrent voedselveiligheid, milieunormen en te realiseren natuur.

De gemiddelde Nederlander was steeds verder af komen te staan van de praktijk van het boerenbedrijf. De vergaande liberalisering en internationalisering van de voedselmarkt maakten de Nederlandse agrariër

nog eens extra kwetsbaar. Het markt- en prijsbeleid werd in hoog tempo afgebouwd. In Laag-Nederland traden ernstige problemen op met verzilting en waterberging. De agrarische beroepsbevolking vergrijsde. De toenemende behoefte aan ruimte voor stedelijke ontwikkeling voerde de druk nog eens extra op.

Vanaf 2015 ging het in een hoog tempo bergafwaarts. Bedrijfsbeëindigingen leidden tot enorme verschuivingen in de gebruiksfuncties van het platteland. Banken en industriëlen kochten grootschalig grond op. Een klein aantal “innovatieve agrariërs” ging over tot extreme intensivering of startte een agribusiness onder water. Er verschenen woonwijken en bedrijventerreinen. Maar ook ontwikkelde zich een op recreatie en nostalgie geënte nieuwe plattelandseconomie. Veel paarden. En *country lifestyle*-projecten en entertainmentbedrijven. De groene ruimte ging in de aanbieding. Tegen het beste bod van dat moment. En dan is het snel scoren, met minimaal risico.

De Oligarchen laten zich zien

NederDelta werd een land van matige lonen en noodgedwongen lage productiekosten. Een onderhandelings- en transactiemaatschappij. De vrije markt regeert en Thorbecke heeft definitief afgedaan. De Staat is niet meer relevant als hoeder van collectieve waarden. Toen bij de parlamentsverkiezingen van 2028 nog maar 10% van stemgerechtigden kwam opdagen, is het parlement opgeheven. Exit Den Haag.

De stevige grip die de particuliere sector op de samenleving uitoefende, liet steeds duidelijker zijn zwarte zijde zien. Een relatief kleine groep ondernemers, adviseurs en profiteurs richtte zich op het snelle geld. Samenwerking leidde tot kartelvorming. En met succes: de graai-cultuur werd verheven tot norm. In 2023 werden de pensioenfondsen geprivatiseerd en onder één holding ondergebracht. NederDelta bouwde in sneltreinvaart een volwassen narcotica-economie op. Toen in 2024 een wanhopige alliantie van stedelingen en voormalige vakbondsbestuurders, ambtenaren en politici in een grote proteststaking bijeenkwamen, werd deze bloedig uiteengeslagen door de beveili-

gingsdiensten van de *communities*. In de verloederende steden roerde zich de kleine criminaliteit. De veiligheid van het publieke systeem was gereduceerd tot nul.

Diamand Dogs, 2030-2048

In dit klimaat ligt dus de oorsprong van NederDelta. Een zwak organisatieverband van gemeenten, waterschappen en provincies in Noordwest-Duitsland, Vlaanderen en Nederland, met vooral het bedrijfsleven als sturende factor. Een oud handelsgebied dat gezamenlijk werd getroffen door de internationale malaise en dat dezelfde sociaal-etnische conflicten kende. Eenzelfde afbraak ook van sociale cohesie, waarden en normen. Een *freerider*-samenleving die zich kenmerkt door een beperkte economische groei (1-2%), weinig innovatie, risico-loos ondernemerschap, succes voor de succesvollen, oud en nieuw geld (het tafelzilver staat te koop en wordt gekocht) en een grote massa verpauperde en ontmoedigde stedelingen die niet bij de ontwikkelingen van deze tijd kunnen aanklampen.

Vluchten kan alleen als je geld hebt. Of als je het spelletje van de Doeners meespeelt. “Diamond Dogs” worden ze genoemd. Hun invloed strekt zich inmiddels uit over alle sectoren van de maatschappij. Zolang je ze niet voor de voeten loopt, kan je niet veel gebeuren. Goed op je tellen passen, dus. In ieder geval is het niet aan te raden buiten de toegestane corridors te komen.

Om goedwillende burgers tegemoet te komen, zijn de “beveiligde gemeenschappen” opgericht. Hier is het leven nog goed. Gelegen in een aangename omgeving, ver weg van de criminele steden en de verloederde *townships*. Hoog en droog boven de drassige polders en het zompige rivierenland. Een mooie nieuwe invulling van de ruimte die eens agrarisch gebied was. Of Ecologische Hoofdstructuur. De voorwaarden van toetreding tot een Community zijn helder: een coöperatieve instelling en een maandinkomen dat boven de vastgestelde loongrens ligt. En dan natuurlijk ook nog goedgekeurd door de ballotagecommissie. Mocht iemand onverhoopt beneden de loongrens zakken, dan heeft het kartel het recht om die persoon te onteigenen. Tegen een contractueel vastgesteld tarief van 75% van de op dat moment geldende marktwaarde. Zorg maar dat zo iets je nooit overkomt!

En zo rommelt NederDelta door. Tussen verloederde steden en gemeenschappen waar het leven nog goed is. Ruimte die is uitverkocht aan de hoogste bidder. In NederDelta bloeit de beveiligingsbusiness. Het gaat erom goed voor jezelf te zorgen. Wees niet afhankelijk, want voor je het weet, word je uitgebuit.

Veel intellectueel kapitaal uit het oude Nederland van begin deze eeuw heeft zich elders gevestigd. Vandaar de groei van de agrarische sector in onder meer Oost-Europa. En ben je één van de miljoenen kanslozen die de *slumps* bevolken, dan is er weinig perspectief. Of het zou vluchten moeten zijn. Opeengepakt met honderden anderen in een wrakkig scheepje naar Noord-Spanje. En maar hopen dat je ongezien aan land komt en je kunt verschuilen. Want stel dat ze je terugsturen naar het land van de “Diamond Dogs”!

II.3

2050: The Business of Happiness

Vrije vlucht van de groei

Hoe het allemaal begon ...

Nederland beleeft een nieuwe Gouden Eeuw. Het begin was moeilijk. De ingrijpende hervormingen onder de Balkenende-kabinetten konden de grote financiële crash eind 2010 niet voorkomen. Babyboomers gingen voor hun laatste revolutie: de herziening van de macht rond de pensioenen. “Dat gespeel met ons geld moet nu eens afgelopen zijn, wij willen zeggenschap.” Burgers eisten met succes stabiele waardegroei op hun pensioen; het kortetermijn-*shareholder value*-denken, dat lange tijd heeft gedomineerd, volgt de goudstandaard en het mercantilisme naar de puinhopen van de economische geschiedenis. Duurzaam beleggen bleek ook slim. De pensioenfondsen, die de pensioen crash intact overleefden, investeerden voortaan alleen nog op basis van langetermijn-waardevormingspotentie. Kwartaalresultaten, bonussen en jaarrendement zijn uit. Balanswaarde, duurzaam innoveren, markt potentie en groei zijn in. Balanskwaliteit wordt belangrijker dan cashflow.

Voor de landbouw betekenden de hervormingen van 2008 meer ruimte om te verdienen aan de ruimte die deze had meegekregen. De snelle veranderingen worden daarnaast bepaald door de toenemende concurrentie uit het buitenland (onder meer vanuit een groter wordend Europa), de afbouw van het Europese subsidiestelsel, en de economische aanpak van de milieudruk. Nederlandse boeren worden daarmee gewone bedrijven. En de boer een slimme investeerder. Meerwaarde voor je grond bleek een snelle manier om innovatie te financieren en leidde tot een snelle verschuiving van grondgebonden landbouw naar intensievere vormen van voedselproductie, en tot grote Nederlandse investeringen in de internationale voedselketen. De Nederlandse boer gaat multinational.

© DigitalArt

Deze landbouw vereist andere kennis dan de verdwijnende grondgebonden landbouw (met name op de gebieden akkerbouw, pluimveehouderij, melkveehouderij). Ook de kennissector internationaliseert en intensiveert. Foodvalley wordt eindelijk het technologische innovatieconcept waar Nederland zo lang op wachtte.

© BASF, 2005

Agro gaat voor de hogere opbrengst per ha. Daardoor wordt 90% van het beschikbare areaal vrijgemaakt. Voedselproductie verdwijnt naar het businesspark, de gisttank en de varkensflat. Dicht bij de gebruiker, maar onzichtbaar. Biomateriaal wordt industrieel verwerkt. Nederland blijft een draaipunt in de biomarkt, maar niet meer vanwege grondgebonden landbouw, maar vanwege de nieuwe bioketens.

Er komt natuurlijk ook een tegenbeweging – de rauweters. Zij leven van niet-bewerkt plantaardig en dierlijk voedsel. Het blijft een kleine niche. De grote massa eet functioneel. Passend bij een passiever leven achter pc en stuurwiel. Maar wel met oude en nieuwe smaken, geuren en structuren. Plantaardige kippensoep – gezond, lekker en betaalbaar.

De structurele hervormingen in de economie, in het landelijk gebied als gevolg van deze ontwikkelingen, leiden initieel tot veel problemen. Veel van de huidige spelers vallen om. Competenties blijken niet meer relevant. In deze periode ontstaat een algemeen besef dat onze nationale financiële “kurk” onvoldoende “drijfkracht” heeft. Vanuit de overheid komen wel initiatieven om onze innovatiekracht te verhogen, maar het blijft meestal bij gefragmenteerde acties en vooral bij praten. Echte daadkracht ontbreekt.

De overheid heeft het begrepen...

Rond 2008 dringt bij de overheid, het bedrijfsleven en de kennisinstituten het besef door dat het tij gekeerd moet worden (“Het is 2 voor 12, en misschien al te laat”); een proactief beleid is geboden. Een nieuwe constellatie vormt zich. In dat inzicht neemt het bedrijfsleven een centrale plaats in als motor/centrale actor in de economie: *prosperity is created by firms*. Publieke dienstverlening wordt dan ook in

sterke mate geprivatiseerd. Versterking van innovatieve capaciteit moet gaan leiden tot verhoogde productiviteit, dus tot (nationale/regionale) concurrentiekracht, en daarmee tot hogere welvaart (GDP/capita).

In die visie is het de rol van de overheid om *enabling conditions* te scheppen. Regulering door de overheid maakt plaats voor zelfregulering op hoofdlijnen.

Het recent opgezette ministerie van Innovatie heeft daarin een leidende rol. Het ministerie richt zich met name op het onderkennen en helpen ontwikkelen van zogenoemde “clusters”: geografische concentraties van onderling verbonden bedrijven, gespecialiseerde toeleveranciers, leveranciers van diensten en geassocieerde instituties in een bepaald veld die aanwezig zijn in een natie of regio. Clusters ontstaan in de eerste plaats omdat ze de productiviteit verhogen waarmee bedrijven kunnen concurreren. Bedrijfsleven en overheid geloven in een “maakbare samenleving” waarin iedereen gelukkig is of gelukkig moet worden. We kunnen alles regelen; voor alles is in beginsel een (technische) oplossing.

Succesvolle clusters zijn motor achter succes

Een initiële aanzet vanuit de overheid heeft geleid tot het ontstaan van netwerken van bedrijven, organisaties, kennisinstellingen en overheden waaruit een sterke vernieuwende *drive* ontstaat: samenwerkingsverbanden, kenniscreatie, nieuwe *ventures* (lagere toetredingsdrempels): ondernemers zien en pakken nieuwe kansen.

Overheden ondersteunen de ontwikkeling van nationale “innovatiecapaciteit”: onderwijs, clusterspecifieke R&D, financiering (*venture capital* voor *start-ups*, e.a.), aantrekken specifieke kennis van elders, et cetera. *Food* wordt een eerste speerpunt voor nationale clustervorming. De angst voor moeilijk bestrijdbare ziektes uit andere continenten heeft het inzicht bevorderd dat we over moeten op veilige *processed foods* uit de eigen vertrouwde omgeving. Omdat we begrijpen dat we al achterlopen, wordt hier veel geld en inspanning in gestoken (de kansen op een levensvatbaar Agrocluster zijn inmiddels goeddeels verkeken). Naast voedsel wordt sterk ingezet op onderwijs, entertainment, medische technologie en zorg voor ouderen.

De kansen voor voedsel en andere sectoren liggen vooral in innovatie en de ontwikkeling van nieuwe technologie. Er vindt een golf van investeringen plaats, gebaseerd op ontwikkelde technologie en ten behoeve de ontwikkeling van nieuwe technologie (zowel toegepast als fundamenteel). Er ontstaat een ware *technology hype*.

Het bedrijfsleven ontwikkelt zich razendsnel...

Door de hervormingen trekt de economische bedrijvigheid snel aan; succesvolle bedrijven en economische netwerken winnen sterk aan macht. Overheden stellen weinig beperkingen en het reguleringsbouwwerk wordt beetje bij beetje gesloopt: een op technologische innovatie gebaseerde economische expansie moet immers niet te veel in de weg worden gelegd. Het uitgangspunt is: "Wat technisch mogelijk is, doen we." Er ontstaat een bruisende *innovation business* voor kennisinstellingen, consultants, makelaars, *venture capitalists* en ondernemers.

De winstgevendheid en economische macht in het bedrijfsleven nemen dientengevolge snel toe en hebben een grote aantrekkingskracht op nieuwe *ventures*. Er ontstaan allerlei dynamische samenwerkingsverbanden tussen bedrijven en andere instanties, zowel nationaal als internationaal. Met het succes van de *economic policy* van de Nederlandse overheid raakt haar rol meer en meer op de achtergrond; zij ziet haar rol vooral als ondersteunend en dienstbaar aan de nieuwe economische orde, en trekt zich meer en meer terug op een beperkt aantal kerntaken.

Een groeiend nationaal inkomen gebaseerd op een krachtige industriële bedrijvigheid en de daaraan gekoppelde kennis- en dienstensector, levert welvaart voor hen die daaraan een bijdrage kunnen leveren. De sociale spanningen uit de beginperiode worden door de economische ervaring min of meer toegedekt. Maar de diepere tegenstellingen worden niet weggelaten: wie niet actief participeert, mist de boot. Na verloop van tijd gaat het bedrijfsleven in ons land feitelijk de dienst uitmaken. *Captains of industry* of hun gedelegeerden hebben de feitelijke macht, voor zover het onderscheid tussen de maatschappelijke managers en de *captains of services* nog relevant is.

... en is zich ook terdege bewust van zijn verantwoordelijkheid

Het bedrijfsleven beseft terdege dat het naast een economische ook een sociale verantwoordelijkheid heeft: de maatschappelijke context waarin het bedrijfsleven succesvol kan zijn en blijven moet "gemanaged" worden. In welwillende "samenspraak" met maatschappelijke instanties, NGO's en de overheid komen bedrijven tot contracten om maatschappelijke problemen zo effectief mogelijk op te lossen. De economie internationaliseert de maatschappelijke waarden en kosten. ("uitwassen" moeten voorkomen worden) en bedrijven maken hun maatschappelijke bijdrage duidelijk zichtbaar. Zo komt er veel geld voor armoedebestrijding, goede doelen, milieu (uitstoot CO₂ e.a.) en veiligheid; het bedrijfsleven "lost het op" met solide maatschappelijke businessmodellen. Geld verdienen aan armoede laat zien dat je je werk goed doet. Als armoedebestrijding echt belangrijk is, moeten de beste mensen zich daarvoor kunnen inzetten. En die moet je ook belonen voor hun maatschappelijke werk. De maatschappelijke juristen worden de nieuwe iconen van de verantwoordelijke samenleving: wij houden

bestuurders en bedrijven eerlijk met onze *class action suits*. Wij dienen de samenleving, nemen grote risico's. Dat vereist ook grote beloningen. Gezondheidszorg, *healthcare*, reïntegratie, conflictbestrijding, veiligheid en armoedebestrijding zijn *booming businesses*.

Een goed voorbeeld vormt de vervanging van het gebruik van fossiele brandstoffen. In een sterk expansieve wereld (met name India en China) met een snel groeiende bevolking en welvaartsniveau, raken de nog aanwezige voorraden snel uitgeput. In de mondiale economische concurrentiestrijd lopen de olieprijsen sterk op en ontstaat een sterke druk op het milieu. De druk op het vinden van (economisch passende) alternatieven neemt toe. De grote kans is dat, door een snelle toename van de uitstoot van CO₂, de samenleving geconfronteerd wordt met onomkeerbare veranderingen in het klimaat en, hieraan verbonden, zeer hoge kosten voor voorzieningen en schadeherstel. Ook gelet op de sterk gestegen prijzen van fossiele brandstoffen zien bedrijven kansen om als eerste de weg te openen naar een transitie naar alternatieve, duurzame energievoorziening. "We wilden niet de postkoetsexploitant van de 21e eeuw worden", zei de succesvolle Shell-co-chairman Adri Duyvenstein. Kijk naar Exxon – nu een dochter van Danish Windmills.

... en creëert waarde door zekerheid

Welzijn wordt verzekeraar, mits je aan een beperkt aantal randvoorwaarden wilt voldoen. Ouders kopen ontwikkelingspolissen voor hun kinderen, die na een eerste screening zeker zijn van een goede opleiding en een interessant werkaanbod.

Gezondheid wordt verzekeraar in combinatie met bewegings- en voedingsondersteuning en monitoring. Regelmatige menselijke APK's stellen zeker dat alles nog goed gaat. Bij problemen wordt tijdig ingegrepen. Voorkomen is altijd beter dan genezen. Goede monitoring voorkomt dat mensen zichzelf schade aandoen. Nederland loopt voorop. Zekerheid is hier een groot goed.

...terwijl maatschappelijke problemen worden aangepakt

Diegenen die niet mee willen doen, hebben daarvoor alle vrijheid, maar dragen dan wel zelf de risico's. De verzekerden moeten daarbij natuurlijk niet additionele risico's lopen (bijv. door dronken rijden). Daar is strenge regelgeving voor, anders wordt het systeem onbetaalbaar. De sancties zijn echter humaan: toch meedoen in het welzijnsysteem of eigen ruimte in de vrije steden.

Duurzame energiebronnen als basis voor groei

Met de snelle expansie van de wereldeconomie neemt de behoefte aan voedsel, vezels, bouwmaterialen, energiedragers en chemiegrondstoffen sterk toe. In veel industrielanden groeit het besef dat energiedragers en chemiegrondstoffen uit andere, vernieuwbare bronnen betrokken moeten worden.

Een belangrijk initiatief van het Nederlandse bedrijfsleven vormt de proactieve inzet op het ontwikkelen van een *biomass based economy*. Vanuit de EU en de Nederlandse overheid zijn de afgelopen jaren forse investeringen gedaan in het bevorderen van biobrandstofsysteem.

Eind 2005 was het aandeel daarvan nog slechts 2%, maar eind 2020 was dit al gestegen naar 20%. Het plaatje is een foto van een koolzaadveld voor de productie van biomassa in Groningen dat vele hectaren beslaat. In de directe omgeving van deze velden staan verschillende fabrieken die de biomassa verwerken. De haven van Rotterdam is in 2030 de grootste doorvoerhaven voor biomassa, zoals (lokaal) en geïmporteerde biomassa (granen, cacaobonen, oliezaden, sojaschroot, groenten en fruit, etc.). Snelle technologische ontwikkelingen op het gebied van duurzame energie, zonne-, wind- en getijdenenergie leiden na een lange aanloopfase tot een hechte samenwerking en ontwikkeling in netwerken; agro-chemie-combinaties. Er ontstaan hechte verbindingen tussen agribusiness-complex, chemie en infrastructuur (Rotterdam bioport).

Voedsel en veiligheid zijn belangrijke clusters

De nationale *foodsector* ontwikkelt zich sterk; nieuwe technologieën komen snel tot ontwikkeling, zowel fundamenteel als toegepast (procestechnologie, genetische sturing en aanpassing). De wereld van *functional foods* en van “dierloos dierlijke voeding”: voedsel (vlees, melk) uit de fabriek en vervolgens uit de supermarkt. Associaties van voedsel met natuur en agro zijn helemaal verdwenen (“Een boer, wat was dat eigenlijk?”). “Vers” bestaat niet meer. We zijn onze koeien en onze akkerbouw immers goeddeels kwijt en dieren vormen maar risico’s voor de gezondheid. *Functional foods* zijn lekker en veilig, aangepast aan onze levensstijl en doelstellingen, zorgen voor onze gezondheid en bevorderen onze vitaliteit. Daarin bestaat aanvankelijk een groot vertrouwen: de *FuFo*-producenten hebben de technologie en ze zorgen goed voor ons. Nederland heeft ook zijn oude kwaliteit van veefokkers en plantentelers doorontwikkeld tot ultramoderne biotechnologen. Ons land speelt op dit gebied zijn partij mee in de wereldwijde concurrentie. Sperma, eicellen, embryo’s en zaden worden vanuit deze locaties over de hele wereld verspreid.

Well Foods ontwikkelt supplementen die menselijk welzijn verbeteren zonder de nadelen van de oude drank, drugs en antidepressiva. We begrijpen het neurologische systeem nu voldoende om effectief bij te kunnen sturen zonder bijverschijnselen.

Het vertrouwde toezicht op en de regulering van de voedselkwaliteit door de overheid is inmiddels sterk indirect en beperkt omdat ondernemingen dit zelf goed sturen. Als er ten gevolge van onze nieuwe eetgewoonten allerlei voedselallergieën en intoleranties ontstaan, opent dat nieuwe markten en groeimogelijkheden voor de vooruitziende leveranciers. Burgers weten met alle *processed foods* absoluut niet meer wat ze eten. Producenten kunnen de effecten van hun producten echter ook onvoldoende overzien. De weg terug naar “traditioneel,

natuurlijk en vers” is te riskant en onbetaalbaar (behalve voor enkele rijke excentriekelingen die tegen zeer hoge kosten voedsel kopen waar je te dik van kunt worden, je lever mee kunt beschadigen dan wel sociaal ongepast gedrag kunt vertonen. Onverzekerd want onberekenbaar!). De consument klaagt, maar koopt steeds de laatste nieuwe oplossing die hoop geeft op een permanente oplossing.

Voedselproducenten en anderen (medische research/technologie, farma-industrie) zoeken het antwoord in technologische oplossingen (de genetische kaart, *individualised diets*, *systems biology*, geïmplanteerde *biochips*, persoonlijke gezondheidsadviseurs, geavanceerde monitoringapparatuur, *lifestyle supplements*, et cetera). Die “oplossingen” roepen weliswaar steeds nieuwe problemen op, en zijn daarmee een voortdurende bron van productinnovatie en geleidelijke verbetering. Het lerend vermogen van deze ondernemingen blijft daarmee cruciaal.

De groene ruimte is veel geld waard

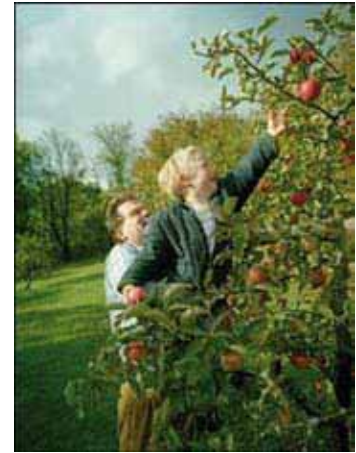
De groene ruimte is in 2040 een park voor ondernemen en wonen. De economie is leidend; voor in het wild levende dieren is geen plaats meer. Voor troeteldieren echter wel. Het park is een bedrijf dat zichzelf moet bedruipen. De inrichting wordt bepaald door de behoeften van gebruikers: bedrijven, bewoners en bezoekers. De algehele inrichting inclusief dieren en planten wordt aangepast al naar gelang de bereidheid tot betaling voor de verschillende functies (werken, wonen en recreëren). Planten en dieren komen en gaan in het verlengde van de interesse van bezoekers en dus hun marktwaarde.

De groene ruimte wordt ook gebruikt voor de economisch lucratieve ontwikkeling van dieren en planten met nieuwe eigenschappen. Daarbij gelden eigenlijk geen wettelijke en/of morele beperkingen. Bij specifieke productie-eisen worden dier- of plantsoorten gezocht die daar het beste toe in staat zijn. Eventueel worden deze dieren of planten aangepast met moderne technieken. Voor deze hoogwaardige bedrijven is echter weinig ruimte nodig. Een laboratorium met enkele proefbedrijven volstaat.

Daarnaast worden ook de zeeën vanuit economisch perspectief steeds interessanter. Zeeën worden ook gebruikt voor de productie van plantaardige producten. Dit kan door planten in het water, maar ook door productie op drijvende platforms. Het kan gaan om de productie van plantaardige voedingsstoffen voor mens en dier en om de productie van biomassa voor energie. Waterbouw wordt pas echt effectief door de nieuwe inzichten in de voedselkwaliteit van zeeproducten. Visserij blijkt niet te kunnen concurreren met de nieuwe teeltmethoden.

Groeiend welzijn drijft de maatschappelijke ontwikkeling...

We zijn allemaal gelukkig in 2050. Er wordt voor je gezorgd. Iedereen is altijd “online” via biochip (“Altijd en overal gevolgd”), natuurlijk voor onze eigen gezondheid en geluksgevoel. Veiligheid is opgelost doordat we weten wie er niet goed in zijn vel zit. Harde aanpakken zijn onnodig. Voorkomen is beter dan genezen. Volledige transparantie geeft volledige zekerheid. Meedoen hoeft niet, maar beperkt je mogelijkheden. De welzijnsdienstverleners weten voortdurend meer welzijn voor minder geld te leveren, door actieve preventie, verzekeren,

© 2005 Time Inc. All rights reserved

afschermen). Preventie door (self)monitoring, preventief vaccineren, geïndividualiseerde leefregels, fitness (effectief bewegen), et cetera. Genetische identificatie en beperkte manipulatie blijken zeer effectief in het vergroten van onze *quality of life*. Het geloof in het menselijk kunnen en nieuwe technologie blijft groot, behalve bij een beperkt aantal fundamentalisten. In Bushcountry, het voormalige zuiden van de VS, is er voor hen genoeg ruimte.

Het bedrijfsleven speelt uiterst handig in op alle nieuwe vragen en angsten: alles wordt een economisch goed, alle schaarsten zijn handel en elke nieuwe waarde heeft zijn prijs. “Angst-reductie als dienstverlening.” Vrijwel alles wordt vraaggestuurd: onderwijs, zorg, uitvoering sociale zekerheid, vrede en veiligheid, goede doelen/filantropie, zorgvakanties, et cetera.

Angst leidt tot ontstaan van hechte groepen van mensen die elkaar kennen en vertrouwen. Buiten de eigen groep kun je niemand vertrouwen. Er ontstaat een variëteit van leefstijlen. Economische welvaart en opgebouwde financiële “zekerheden” zijn niet voldoende. We willen geen angst en onzekerheid; we willen gezondheid, veiligheid, vitaliteit en boven alles “geluk” en *meaning in life*.

... maar we doen wel heel hard ons best heel gelukkig te zijn

Religie is *big business*: massabijeenkomsten onder leiding van populaire en zeer welgestelde imams en andere predikers zijn aan de orde van de dag. “Scientology” wordt acceptabel en transparant. De business van het “geluk” wordt een belangrijke groeisector: geluk moet én “geluk is te koop”. “Geluk” wordt een business, op allerlei manieren wordt getracht mensen gelukkiger te maken: ongeluk is immers onprettig, maatschappelijk ongewenst en onnodig (“Ellende mag niet meer”). Gewoon gelukkig is niet genoeg - gelukkiger worden is business. De psychologie, medische wetenschap, de biologie van het “geluk” en de entertainment-business nemen een hoge vlucht: *the new science of happiness*.

De bevolking daalt na 2030. De bevolking is vergrijsd en sterven hoort bij het dagelijks leven. En na een gelukkig leven moeten mensen natuurlijk ook tijdig en waardig kunnen sterven, met zorg, de juiste medicijnen in de juiste omgeving, omringd door dierbaren (de “hospice”-business): een waarlijk *happy end*. Maar het onderhuidse gevoel van beklemming groeit en de onmacht blijft; worden de mensen hier écht gelukkiger van, hebben we het goed voor elkaar (duurzaam, veilig, alles kan) of zitten we op een tikkende tijdbom?

One day we may regret the good old times of exploitation. Because after all exploitation is a social relationship. It's a meaningful relationship. Because you know who exploits you. You can get angry, you can fight, you can reverse. But if you are marginalized, declared irrelevant by some kind of global network of wealth, power and technology floating around the world, where's the enemy? Where is your meaning? What is happening to you?

Manuel Castells, 1998

II.4

Insula Dei

Nieuwe maatschappelijke ambities

2005 - 2015

Een wereldmarkt is niet voor watjes

© Brendan Gregg

De wereldeconomie groeit. Het “land van het midden” (China) en India ontwikkelen zich tot economische reuzen. Andere landen moeten mee en worden gedwongen steeds opnieuw niches te vinden om economisch mee te blijven doen. Zodra zo’n niche tot bloei komt, stapt China erin en concurreert andere landen kapot. Het land neemt het echter (nog steeds) niet zo nauw met de bescherming van het milieu,

het welzijn van dieren en de veiligheid van mensen. In de internationale concurrentiestrijd van 2020 zijn arbeid en kapitaal, goederen en diensten volledig mobiel en vrij verhandelbaar. Alles draait om een zo laag mogelijke kostprijs.

Dierenwelzijn, milieu en sociale voorzieningen zijn *luxury* geworden, die landen zich niet langer kunnen permitteren in de internationale concurrentiestrijd. De *haves*, een kwart van de wereldbevolking, zijn welvarender dan ooit. De *have-nots* leven in een eigen schaduw-economie en houden zich in hun verpauperde wijken in leven met marginale baantjes, ruilhandel en criminaliteit. Steeds meer mensen keren zich af van het politieke systeem. In tien jaar tijd doen zich meerdere schandalen rond voedselveiligheid en dierenwelzijn voor. De angst van consumenten voor onveilig voedsel groeit.

De luchtvervuiling in stedelijke gebieden is enorm. Iedere reiziger in de spits heeft een handige *breathalyzer*, een combinatie van een ouderwetse zakdoek en een nanotechnologische luchtzuiveraar. Het beeld van reizigers met mondkapjes wil maar niet wennen. Ergens lijkt er iets fout te zijn gegaan.

2015 De Unie van Utrecht

In enkele steden ontstaan nieuwe bewegingen voor waardigheid en democratie. Zij worden geïnspireerd door de charismatische Marina de Ruijter, een telg uit een roemrijk zeevaardersgeslacht. Volgens oude mensen combineert ze op een merkwaardige manier de charme van koningin Maxima, de wijsheid van Nelson Mandela en de lust tot provocatie van Pim Fortuyn. Met haar scherpe verstand en grote hart weet zij grote groepen mensen te mobiliseren. Haar beweging voor waardigheid en democratie pleit voor een radicale economische herorientatie, waarbij duurzaamheid, voedselveiligheid en systeemdenken de kern vormen. In haar geboortestad Amersfoort heeft zij het lokaal bestuur op een andere manier ingericht. Politieke besluitvorming vindt plaats via de Wet van Drie, een dialoog tussen een representatieve volksvertegenwoordiging, een lokale Raad van Wijzen en een open toegankelijk burgerpanel. Consent vormt het uitgangspunt en blijkt in 95% van de gevallen ook mogelijk. In andere gevallen wordt gestemd per blok en heeft elk van de 3 blokken 12 stemmen. Het systeem blijkt wonderbaarlijk te werken en Amersfoort staat bovenaan op veel lijstjes: leefbaarheid, veiligheid, sociale cohesie, duurzaamheid, et cetera. Het mirakel van Amersfoort krijgt in andere steden navolging. Op 23 december 2015 sluiten Amersfoort, Rotterdam, Utrecht, Leiden, Deventer en Maastricht een nieuwe Unie van Utrecht. De ambitie is om de Wet van Drie op nationaal niveau in te voeren.

2016 De Chinese Pest

Beijing-airport blijkt de bron van besmetting van een gemuteerd influenza-virus. Na twee weken incubatietijd krijgen mens en dier de eerste griepachtige verschijnselen. Een week later sterven ze aan longontstekingen en andere ademhalingsproblemen. Het virus is extreem besmettelijk en wordt in de volksmond al snel “de Chinese Pest” genoemd. De Zwarte Dood houdt huis op een schaal die de donkerste Middeleeuwen in de schaduw stelt. Binnen drie weken zijn alle steden van de wereld besmet. Er heerst een collectieve wanhoop en radeloos-

heid. De economie wordt volledig ontwricht omdat mensen massaal thuisblijven, teneinde de kans op besmetting zo klein mogelijk te maken. Na zes weken is een medicijn geproduceerd dat effectief blijkt; 30% van de wereldbevolking is dan al overleden.

Uit onderzoek blijkt dat luchtvervuiling en een algehele slechte conditie door slechte sociale en arbeidsomstandigheden een belangrijke rol hebben gespeeld in de verzwakte afweer van de eerste besmette Chinezen. Angstige en boze burgers demonstreren over de hele wereld voor duurzaam omgaan met mens, dier en milieu, en afschaffing van het gebruik van fossiele brandstoffen.

2016 - 2040 *Insula Dei*

De epidemie van 2016 dreunt nog lang na. In de Angelsaksische wereld en het Verre Oosten wordt de draad langzaam weer opgepakt. In Europa ontstaat echter een massale tegenbeweging onder aanvoering van Marina de Ruijter. In een magistrale rede in 2026 schetst ze het failliet van de volledig vrije markt, welke welhaast onontkoombaar moest leiden tot een dergelijke ramp. Het vigerende economisch systeem maakt geen onderscheid tussen type behoeften en honoreert alleen vraag die met geld kracht bij kan worden gezet. Het milieu laat zich nauwelijks beprijsen en in een vrije wereldmarkt is het voor landen noodzakelijk om terughoudend te zijn met ecologische en sociale normen. “(...) De wetten van de economie zijn onverbiddelijk. Het systeem dwingt ons. Misschien is dat nog wel het meest ontluisterende: wij zijn niet vrij.”

© WWBS 2001 All rights reserved

In de daaropvolgende jaren worden deze gedachten verder uitgewerkt en geconcretiseerd. In 2019 wint de Beweging voor Waardigheid en Democratie de verkiezingen voor het Europees Parlement. De ambitie is groot: niet langer is de economie bepalend voor de waarde die aan dingen wordt toegekend, maar het zijn de waarden zélf die het uitgangspunt vormen voor de economische en maatschappelijke ordening. “Wat heeft Waarde?” is het thema van een zorgvuldig georganiseerde grootschalige dialoog, welke overigens deels geïnspireerd is door het gedachtegoed van Etzioni en Van Spengler van rond de eeuwwisseling. Solidariteit, participatie en duurzaamheid blijken voor Europeanen de belangrijkste waarden te vormen. Een hoogleraar contemporaine geschiedenis wijst op de interessante parallel met de duurzaamheidsverkenning van het RIVM in 2005. Toen werd reeds geconstateerd dat slechts 10 % van de Nederlanders zich thuis voelt in de prestatie maatschappij. In dat rapport werd o.a. gepleit voor een gelijktijdige sturing op de sleutelfactoren technologieontwikkeling en gedragsverandering, bewuste keuzen voor specifiek Europese waarden – o.a. solidariteit, ecologie – en het verdisconteren van ecologische en sociaal-culturele aspecten in mondiale vrijhandelsafspraken.

Besloten wordt om de maatschappij op de waarden solidariteit, participatie en duurzaamheid te grondvesten. Enkele concrete elementen:

- Eerlijke prijzen voor producten, gebaseerd op transparantie van de markt en respect voor de producenten en consumenten;
- Deelname van iedereen die dat wenst aan het economisch proces;
- Terugdringen van corruptie;
- Ecologische *zero-footprint*;
- Consumptie van plantaardig voedsel is vele malen energie-efficiënter dan consumptie van dierlijk voedsel, en daarmee duurzamer;

- Gebruik van fossiele brandstoffen wordt vervangen door duurzame energie gebaseerd op zon, water, wind en biologische reststoffen met verdere ontwikkeling van de brandstofcel.

© Irish Democrat

Om de nieuwe maatschappij op deze waarden en elementen te grondvesten, is het noodzakelijk om eerst kracht te ontwikkelen op een eigen binnenmarkt. Europa vormt met een aantal ACP-landen (African, Caribbean, Pacific) een gemeenschappelijke binnenmarkt van een miljard inwoners, welke voor een periode van 10 jaar wordt afgesloten van de rest van de wereld. In deze periode kan het nieuwe systeem zich ontwikkelen.

Tegenstanders noemen de nieuwe handelsgemeenschap smalend “Insula Dei” (Eiland Gods) en deze bijnaam wordt al snel als geuzennaam gemeengoed.

2020 - 2030 Samenwerking en Systeeminnovatie

Na een aanvankelijk moeizaam begin, blijkt het nieuwe systeem verrassend goed te werken. Het levert antwoorden op een aantal imperfecties van het oude systeem. Elk lid van de gemeenschap draagt met zijn arbeid en kennis bij naar vermogen, en gedwongen inactiviteit in de vorm van werkloosheid behoort tot het verleden. Ook ouderen en arbeidsongeschikten leveren nog een bijdrage aan de maatschappij; bijvoorbeeld als mentor van jongeren. Erkenning en waardering van verscheidenheid speelt een centrale rol. De rigide scheiding tussen overheid, markt en *civil society* wordt opgeheven, en de meeste samenwerkingsverbanden zijn hybride mengvormen met kenmerken uit alle drie de domeinen. Het systeem zet een prikkel op samenwerking in plaats van op concurrentie, en dit leidt ertoe dat allerlei vormen van verspilling en afwentelingsmechanismen (*free rider*-gedrag) tot het verleden behoren. Door het opnieuw doordenken van processen worden wijzere oplossingen ontwikkeld, met vormen van meekoppeling. De geperverteerde toezicht- en controlemechanismen worden afgeschaft en vervangen door vormen van gemeenschappelijk leren. Er ontstaat scherper zicht op de systeemeffecten van activiteiten en het collectief handelen wordt langzaam maar zeker intelligenter. Preventie blijkt vele malen profijtlijker dan *end of pipe solutions*. In de deelnemende ACP-landen wordt aan basisbehoeften zoals voeding en een dak boven het hoofd voldaan.

Daarmee is een belangrijke bron van conflicten opgelost. Door het grootschaligere gebruik van duurzame energie heeft de bijbehorende techniek zich snel ontwikkeld en is deze goedkoper geworden. Efficiëntere productie en opslag van energie (zon, wind, water) hebben beschikbaarheid veroorzaakt van energie op plaatsen waar dat voorheen ondenkbaar was. Dit heeft op zijn beurt geleid tot hogere welvaart. De noodzaak van toekomstige verzorging door eigen kinderen is grotendeels weggevallen, wat heeft geleid tot een verlaging van het geboortecijfer tot 1,5 kind per relatie. Op individueel niveau lijken mensen “wijzer” te zijn geworden en de jaarlijkse metingen laten een groei zien van het “Bruto Nationaal Geluk”.

© Ruimte voor Zonnewarmte

2030 - 2040 Ruimtegebruik en voedselvoorziening

De ruimte wordt flexibel gebruikt en er ontstaan tal van nieuwe mengvormen tussen wonen, werken en recreatie. Afhankelijk van het

jaargetijde en de activiteiten verhuist men. Soms naar een meer stedelijke omgeving, soms naar een groene omgeving. Langs waterwegen ontstaan nieuwe woongemeenschappen en scholen krijgen een dependance in het groen. De Ecologische Hoofdstructuur is gerealiseerd en het natuurlijk landschap bloeit op. Rond de steden worden landbouw-, natuur- en recreatiefuncties gecombineerd en verbouwt men lokaal voedsel voor eigen gebruik in zogenoemde burgerboerderijen. Een deel van de landbouw heeft zich gericht op het produceren van bio-energie en verder bestaat er nauwelijks nog grootschalige productielandbouw in Nederland. Vlees wordt amper meer gegeten. Duurzame producten zijn de enige producten die nog te koop zijn. De energievoorziening is op een duurzame leest geschoeid, met waterstof en biogas als belangrijkste energiebronnen.

Er ontstaat een breed palet aan zorgboerderijen, zowel voor de groeiende groep ouderen als voor speciale groepen als arbeidsongeschikten, verslaafden en gedetineerden. Een periode op het platteland is een essentiële schakel voor succesvolle reïntegratie.

Vis- en zeeproducten zijn een belangrijke groeiemarkt. De productie en consumptie van (pluim)vee daalt bij een gelijkblijvende behoefte aan dierlijke eiwitten. De wereldwijde vraag naar vis neemt daardoor toe, terwijl de klassieke visserij haar grenzen heeft bereikt. Nederland heeft op dit terrein technologisch een voortrekkersrol. In zee wordt gebouwd en geoogst, zowel onder als boven de zeespiegel. Horizonvervuiling is opgelost doordat bovenzeese gebouwen via een systeem van spiegels aan het oog zijn onttrokken. De zee is als voedingsbron herontdekt. Niet alleen als “viskweekvijver”, maar ook als plantaardige voedselabriek. Plantaardige voedingsstoffen worden uit de zee gefilterd. Planten worden in zee geteeld en dienen als grondstof voor voedingsproducten die hightech, op verzoek en naar smaak worden geproduceerd. Windmolenparken op zee worden gecombineerd met grootschalige productie op het gebied van *ocean farming*. Nederland is daarnaast een kenniscentrum geworden voor landbouw op zilte gronden, o.a. via de ontwikkeling van zouttolerante gewassen..

Nederland verdient zijn geld met hoogwaardige kennis en productie op het gebied van water, waterbouw, duurzame natte technologie en *systems thinking*.

2040 Epiloog: Open het Systeem

In 2040 stelt Insula Dei haar grenzen open. De verwachting is dat goedkope producten uit Amerika en China de markt overspoelen. Dat blijkt echter mee te vallen. De Europeanen zijn gaan hechten aan hun harmonieuze levenswijze en laten zich niet langer gek maken door ver-

leidelijke maar nutteloze producten en gadgets. Ze kiezen bewust voor kwaliteit en duurzaamheid. Daarnaast blijken de Europese producten zeer gewild in Zuid-Amerika en Azië; ze krijgen zelfs een zekere cult-status. Amerika en China worden zenuwachtig van dit onverwachte succes van het Europese model en stellen invoerbepkeringen in.

In 2042 vindt een nieuwe uitbarsting van de Chinese Pest plaats. De epidemie beperkt zich tot het Noord-Amerikaanse continent. Wetenschappers zijn niet eensgezind over het antwoord op de vraag waarom de epidemie voorbij is gegaan aan Insula Dei. De duurzame manier van leven, inclusief de gezondheidsvoordelen, is een van de populairste verklaringen.

Opnieuw gaat de bevolking de straat op, maar nu in de Verenigde Staten, om te betogen voor een ommekeer als in Europa. En aldus geschiedde. In 2048, honderd jaar na de oprichting van de VN, worden de handtekeningen gezet onder het handvest van de Verenigde Duurzame Naties.